

Política urbana i pensament econòmic. Barcelona, 1901-1939

Francesc Roca Rosell

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

POLÍTICA URBANA I
PENSAMENT ECONÒMIC.
BARCELONA, 1901-1939

Vol. I

Francesc Roca Rosell

POLÍTICA URBANA I PENSAMENT ECONÒMIC.
BARCELONA, 1901-1939

Tesi doctoral dirigida pel Dr. Fabià Estapé Rodríguez i presentada per Francesc Roca Rosell per a obtenir el grau de doctor en ciències econòmiques.

Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales
Universitat de Barcelona.
Maig del 1977.

Nota inicial

El primer índex d'aquest treball és del juny del 1969. S'han escolat, doncs, gairebé 8 anys, durant els quals han canviat, entre altres coses, les condicions de treball dels investigadors. Aquell primer índex va ésser llegit i discutit per Fabià Estapé -esdevingut, més tard, director de la tesi-, Ernest Lluch, Josep Termes, i va ésser qüestionat tot seguit per Carme Massana. El treball s'inscriuria en la petita història del que aleshores era anomenat Seminari de Política Econòmica de Barcelona. Professors del Seminari -començant per Salvador Condominas- i estudiants en patirien, en diversos graus, les conseqüències.

Ahora, el treball iniciat autònomament amb un grup d'amics -i del que són fruit l'Economia crítica (1973) i el Pensament econòmic català durant la república i la guerra (1977)- serviria de marc a aquest treball: amb Carme Massana, Francesc Artal, Emili Gasch, Joan Clavera, Muriel Casals, Enriqueta Fontquerni, Ricard Pérez, Alicia Arrufat i amb Jacint Ros Hombravella, Josep M. Carreras, Eugeni Giral, les converses, les baralles dialèctiques han estat constants, quotidianes.

És necessari, a més, per a comprendre la gènesi d'aquest treball, parlar de les relacions establertes amb els investigadors adscrits -en un moment o altre- a l'arxiu històric del Col·legi d'arquitectes de Barcelona: Orió Bohigas, Mariona Ribalta, Ramon Grau, Marina López, Ignasi Solà Morales, Salvador Tarragó, Manuel Torres Capell, Antoni González, Montserrat Galer

En aquests anys, gent diversa -professionals de la cultura- s'ha interessat, pel curs d'aquest treball i han contribuït, per tant, notablement a que seguís: són Enric Lluch, Rafael Aracil, Màrius Garcia Bonafé, i, Emili Donato, Ramon Garrabou, Francesc Vallverdú, Xavier Roig, Joaquim Clussa, Antoni Ribas, Carles Guardiola, Eusebi Casanellas, Jordi Porta, Rosa Ascon, Josep M. Huertas.

Anna M. Roig, Marc Mas i Narcís Esparrach han tingut cura de la mecanografia i la reproducció. Obviament, la responsabilitat del producte final recau sobre l'autor d'aquest treball.

SUMARI

Nota inicial

1. Liminar.

Sobre literatura econòmica.- Ciutat i capital.- Riquesa, capital circulant i rendes.

I. DE LA GROSS-BARCELONA A LA CATALUNYA-CIUTAT: "NEWS FROM NOWHERE".

2. Model prussià i socialisme municipal.

A) "Las ideas económico-políticas en Cataluña".- Tallada: una història del moviment obrer.- Vidal i Guardiola: el model prussià.- La formació de l'economista.- Graell: "la formación de grandes metrópolis".- 'Joventut Nacionalista' versus socialisme municipal.

B) El Congrés d'economia de 1908.- El Congrés de govern municipal de 1909 (De la convocatòria a la Setmana Tràgica.- Anàlisi de les actes.- Índex de futurs treballs.).- Prat i Barcelona.- "Castilla ante el problema de la vida local".- La política urbana d'Esquerra Catalana.

3. Gross-stadt i city planning.

Un rapport sobre el Gross-Berlin.- Notícia del city planning.

4. La Gross-Barcelona; el model i la realitat.

A) Transformar "les condicions generals de producció".- Ob-

gestius, instruments.

- B) Infraestructures i planificació general.- "el Ensanche... la creació urbana predominante, la ciudad tipo...".- La Comissió de Cultura i el Pla de construccions escolars. - Política d'espais verds i sistema de parcs públics.- L'Institut de l'Habitació Popular.- El Projecte d'ordenances diferencials per zones.
- C) El pla financer de Santiago Alba; l'estat i la Gross-Barcelona.

5. La política territorial de la Mancomunitat.

"Una terra estructurada...".- Un pla sexennal.- La gestió financera.- La Caixa de Crèdit comunal.- El mercat de valors dels agents públics catalans.

6. Recerca, documentació, ensenyament.

El Museu (d'Economia) Social.- La Societat Cívica La Ciutat Jardí.- L'Escola d'Administració Pública. L'Oficina d'Orientació Municipal.

7. Crisi de l'habitatge i política urbana: anàlisis i respostes.

Mercat i sector públic.- Debat sobre la crisi de l'habitatge.- Un 'balanç econòmic'.- Sindicalistes i industrials. - I els socialistes?

8. La política urbana de la Dictadura.

El "Estatuto municipal" (1924).- La "liquidació" de la Mancomunitat.- L'Ajuntament de la Dictadura.- La gestió de la 'Comisión especial de Ensanche'. - Els primers po-

lígons.- La zonificació.- Qüestió militar, qüestió urbana.

9. La fallida dels "carpet-baggers"

Deute i pressupost.- Dues ponderacions i una herència.

II. LA CRISI DE LA CIUTAT CAPITALISTA I LA 'NOVA ECONOMIA URBANA'.

10. Crisi econòmica, crisi urbana.

El 'col.lapse d'un sistema econòmic' i 'la crisi d'una civilització'.- L'anàlisi de la situació econòmica espanyola d'E. Varga.- La crisi urbana, al Parlament de Catalunya.- Annex: fragments d'un debat parlamentari sobre el Comissariat de la Casa obrera.- La Barcelona intel·ligent.

11. El Regional Planning (1932).

El text.- Un exemple significatiu: el planejament de la regió de Barcelona.- El futur del Regional Planning.- Dues continuacions disperses: el P.G.O.P. (1935) i la C.A. I.R.N. (1937).

12. Curt terme i llarg terme en la planificació de Barcelona.

La crítica.- Les propostes.- Un Pla "impossible"!.- Revisions.- Annex: El "Pressupost extraordinari d'obres i sanejament del 1936". Annex 2: La Generalitat es fa càrrec del pla d'obres de la Ciutat de Repós i de Vacances.

13. La "ciutat capitalista" i la "ciutat nova".

"Les grans ciutats en l'evolució de la història humana", segons J. Martí Sàbat.- "El capitalisme i les ciutats",

segons Manuel Reventós.- "La ciudad de hoy y la de mañana" i "Les ciutats futures" segons Andreu Nin.- Del Butlletí del Sindicat General de Tècnics de Catalunya, d'Estanislau Ruiz i Ponsetí, a la Municipalització de la propietat urbana de Joan Grijalbo i Francesc Fàbregas.

14. L'ideari anarquista i la ciutat.

"La urbanística del porvenir" (Algunes definicions.- Les causes del creixement urbà.- "las grandes urbes... son antieconómicas, antihigiénicas y antisociales".- La urbanística burgesa.- "La urbanística del porvenir, o sea la urbanística comunista libertaria...".- L'habitatge futur.)- Aplicacions: "Barcelona, ciudad rural".

15. Municipalització de la propietat urbana.

Tres moviments.- Quatre propostes (La CNT: sindicalització.- E.R.C.: del Comissariat de l'Estatge a la C.M.A. C.P.U.- "Los camaradas del POUM deben ser en esto radicales e intransigentes...".- El projecte de la UGT: la base del Decret.)- El "Decret de l'11 de juny del 1937"- La tasca de la C.M.A.C.P.U.

16. La "nova economia urbana"

L'electrificació integral de Catalunya.- Transports, comunicacions, indústries d'aigua, gas i electricitat (Consell del Transport versus Direcció general del Transport.- "... en tots els pobles de Catalunya... i en totes les

llars treballadores ha de formar part dels objectes d'ús domèstic, l'aparell telefònic".- El preu de l'aigua.).- L'A.C.C.B.- Annex: Decret de creació de l'A.C.C.B.- El C.E.N.U.: escolarització i "reforma urbanística".- Sanitat i assistència social; "reforma revolucionària" (El "Pla de serveis sanitaris" de Barcelona.- Política de preus.).- El marc de la planificació, a Barcelona.

17. Conclusions.

Tres línies en el planejament territorial a escala regional.- "Bienvenido Mr. Richardson!".- Els límits d'un model.- De Schmoller a Marshall, de Kropotkin a Varga.

18. Notes bibliogràfiques.

TAULES ESTADÍSTIQUES

1. Liminar

- 1.1. Propietat urbana. 1905.
- 1.2. Capital domiciliat a Barcelona. 1906. (1)
- 1.3. Capital domiciliat a Barcelona. 1906. (2)
- 1.4. Societats. 1886-1898. (1)
- 1.5. Capital circulant. 1906.
- 1.6. Rendes de la propietat urbana i beneficis del capital. Sistema
- 1.7. Rendes de la propietat urbana i beneficis del capital. Sistema
- 1.8. Rendes de la propietat urbana i beneficis del capital. Sistema
- 1.9. Societats. 1886-1898. (2)

2. Model prussià i socialisme municipal

- 2.1. Despeses per a escoles elementals a les 113 ciutats prussianes. 1896-1906.
- 2.2. Temes i comunicacions del Congrés de govern municipal.

3. Gross-stadt i city-planning

- 3.1. Relació entre la densitat i la mortalitat. Berlín 1880.
- 3.2. Mortalitat segons l'alçada dels habitatges. Berlín 1875-1886.

4. La "Gross Barcelona": el model i la realitat.

- 4.1. Ingressos per contribució territorial a l'Eixample. 1921-1926.
- 4.2. Pressupostos d'Eixample. 1915-1927.
- 4.3. Xifres globals sobre la població escolar a Barcelona (1916)
- 4.4. Pressupost per a escolaritzar 20.500 infants. 1916.

- 4.5. Verd urbà. 1910.
 - 4.6. Verd urbà, 1923-24.
 - 4.7. Cases construïdes per a obrers. Anglaterra 1919-1930. Espanya 1924-1933.
 - 4.8. Distribució espacial de les cases per a obrers construïdes. Espanya 1924-1931.
 - 4.9. Pressupost de despeses de l'I.H.P. 1917.
5. La política territorial de la Mancomunitat.
- 5.1. Xarxa ferroviària a 4 països.
 - 5.2. Pressupostos de despeses a 4 països.
 - 5.3. Despeses a Catalunya. 1914.
 - 5.4. Pla sexennal: projecte de pressupost.
 - 5.5. Pla de ferrocarrils. 1920.
 - 5.6. Línies de la xarxa telefònica. 1920.
 - 5.7. Pressupostos d'ingressos de la Mancomunitat. 1914-1923.
 - 5.8. Composició percentual dels pressupostos d'ingressos. 1914-1923.
 - 5.9. Emissions d'emprèstits. 1913-1923.
 - 5.10 Despeses globals de la Mancomunitat
 - 5.11 Distribució de la despesa total efectiva.
 - 5.12 Despeses per anys (1). 1914-1919.
 - 5.13. Despeses per anys (2). 1919-1923.
 - 5.14 Despeses pressupostades. 1923-24.
 - 5.15 Patrimoni actiu valorable. 1926.
 - 5.16 Actius no liquidables. 1926.
 - 5.17 Passiu. 1926.

6. Recerca, documentació, ensenyament.

- 6.1. Visitants de l'Exposició d'Economia Social. 1911-1915.
- 6.2. Demandes documentals (al Museu Social). 1910-1919.
- 6.3. Comunicacions (al Museu Social). 1910-1915.

7. Crisi de l'habitatge i política urbana: anàlisis i respostes.

- 7.1. Habitants per edifici. 1900-1930.
- 7.2. Habitatges per edifici. 1900-1930.
- 7.3. Treballadors intel·lectuals. 1921.
- 7.4. Treballadors mecànics. 1905.
- 7.5. Cens patronal i obrer. 1919.
- 7.6. Despeses anyals d'una família obrera. 1917.
- 7.7. Despeses d'una família obrera. 1919.
- 7.8. Salaris. 1917-18.

8. La política urbana de la Dictadura,

- 8.1. Pressupostos. Diputació-Mancomunitat-Diputació. 1918-1929.
- 8.2. Deute d'Eixampla. 1899-1927.
- 8.3. Els primers polígons.
- 8.4. Valoració de les casernes cedides pel Ram de Guerra. 1927.
- 8.5. Pressupost aproximat de les noves construccions militars. 1927
- 8.6. Reforma del barri de Drassanes (1). Superfícies.
- 8.7. Reforma del barri de Drassanes (2). Pressupost.

9. La fallida dels carpet-baggers.

- 9.1. Deute en circulació. 1908-1917.
- 9.2. Deute total acumulat. 1920-1932.
- 9.3. Deute total acumulat. 1900-1930.

9. 4. Creació de Deute. 1887-1936.
 9. 5. Emissions de Deute. 1917-1923.
 9. 6. Pressupost municipal. 1927-1936.
 9. 7. Pressupost ordinari, 1887-1935.
 9. 8. Dèficits pressupostaris. 1924-1934.
 9. 9. Pressupostos municipals. 1932.
 - 9.10. Deute. 1934.
 - 9.11. Deute en circulació. 1934.
 - 9.12. Deute en cartera. 1934.
 - 9.13. Pressupostos municipals. 1934.
 - 9.14. Obligacions financeres. 1934.
 - 9.15. Estat de Situació. 1934.
 - 9.16. Recursos. 1934.
 - 9.17. Passiu. 1934.
 - 9.18. Avals. 1934.
 - 9.19. Prèstecs. 1930-1932.
 - 9.20. Deute, Crèdits, Avals. 1887-1936.
 - 9.21. Pressupost per habitant. 1887-1935.
 9. 22. Pressupost per qm². 1887-1935.
10. Crisi econòmica, crisi urbana.
 - 10.1. Espai econòmic. Espanya. 1932.
 10. 2. Percentatge de grans propietats a 7 províncies.
 10. 3. Índex de preus agrícoles i industrials. 1929-1932.
 10. 4. Comerç exterior. Espanya. 1933-1935.
 10. 5. Índex de la producció industrial. Espanya. 1928-1936.
 10. 6. Exèrcit de terra. 1931.
 10. 7. Obrers de la indústria i de les mines. 1910-1920.

11. El Regional Planning.

11.1. Seccions i gràfics de l'anàlisi territorial.

11.2. Característiques del P.G.O.P.

11.3. Les 2 etapes de les autopistes previstes.

11.4. Xarxa telefònica catalana. 1935.

11.5. "Habitants comunicats telefònicament", 1935.

12. Curt terme i llarg terme en la planificació urbana de la "Nova Barcel

12.1. Pressupost extraordinari d'obres i sanejament del 1936. (1)
Resum del pressupost de despeses.

12.2. Pressupost extraordinari d'obres i sanejament del 1936. (2)
Capítols VII a XI.

12.3. Pressupost extraordinari d'obres i sanejament del 1936. (3)
Resum del pressupost d'ingressos.

12.4. Pressupost extraordinari d'obres i sanejament del 1936. (4)
Capítols II, III, V i VII.

13. La "ciutat capitalista" i la "ciutat nova".

13.1. Població urbana, Rússia 1851-1914.

14. L'ideari anarquista i la ciutat.

14.1. Creixement natural a poblacions espanyoles. 1900-1909.

14.2. Distribució teòrica de la població a Espanya, segons A.
Martínez Rizo.

14.3. Standards teòrics d'un habitatge futur, segons A. Martínez
Rizo.

15. Municipalització de la propietat urbana.
 - 15.1. CMACPU; Divisió en zones.
 - 15.2. Refugiats a Catalunya. Novembre 1938 (1). El nombre.
 - 15.3. Refugiats a Catalunya. Novembre 1938 (2). La densitat.

16. La 'nova economia urbana'
 - 16.1. Energia elèctrica; potència, producció, consum. Espanya 1929-1933.
 - 16.2. Ferrocarrils a electrificar. Catalunya 1937.
 - 16.3. Vehicles amb patent de circulació (1). Barcelona, 1936-37.
 - 16.4. Vehicles amb patent de circulació (2). Regions catalanes, 1936-1937.
 - 16.5. Vehicles lliurats pel Consell del Transport. Gener-març 1937.
 - 16.6. Vehicles autoritzats per a circular. Regió III.
 - 16.7. Consum benzina. Regió I. Desembre 1936-abril 1937.
 - 16.8. Benzina distribuïda. Barcelona, abril 1937.
 - 16.9. Xarxa telefònica, Barcelona. Gener 1937.
 - 16.10 Xarxa telefònica catalana, Gener 1937.
 - 16.11. Analfabets a Barcelona. 1900-1930.
 - 16.12 Cens escolar. Barcelona. Curs 1935-36.
 - 16.13 Demanda escolar. Barcelona. Setembre 1936.
 - 16.14 Grups escolars, iniciativa del CENU. 1936.
 - 16.15 Sol.licituds d'inscripció escolar. Octubre 1936.
 - 16.16 Dèficits relatius per districtes i solars proposats per a construccions escolars. Barcelona. 1937.
 - 16.17 Escolarització. Catalunya. Desembre 1938.
 - 16.18 Quotes dels serveis d'assistència social. 1938.
 - 16.19 Despeses de la Secció d'urbanització i obres de l'Ajuntament de Barcelona. Juliol 1936-abril 1938.

1. Liminar

LIMINAR

La lectura d'un fragment d'un editorial publicat l'1 de juny de 1933 al setmanari La Batalla, de Barcelona, pot servir per posar-nos un seguit de qüestions que cal assenyalar com a claus inicials d'aquest treball. El fragment és el següent: "Antonio Gramsci ha sido el mejor teorizante que ha tenido el comunismo en Italia. Era él quien en Turín, alrededor de Ordine Nuovo iba creando las primeras legiones comunistas./ Hubo una lucha tenaz entre el espíritu de turín y el de Milán./ Turín era la ciudad roja, la fortaleza comunista. Gramsci había encendido allí una antorcha de gran potencia./ Milán, en cambio, era la ciudad pálida. Allí, predominaban los socialistas reformistas./ Turín, comunista. Gramsci./ Milán, socialista. Turatti". (La Batalla 1933a).

El que pressuposen aquestes tesis de La Batalla és d'un interès impagable: pressuposen (car l'analogia Torí-Barcelona, Milà-Madrid és evident) l'existència a Catalunya d'una ciutat industrial i d'un proletariat urbà entés com a protagonista modern de la història; pressuposen un desenvolupament cert del moviment sindical-polític dels treballadors urbans, i l'existència d'uns intel·lectuals -els lligats a La Batalla, per exemple- que han modificat considerablement els seus punts de vista.

Però cap d'aquests pressupòsits es donaria sense la prèvia existència d'un projecte polític-econòmic per a transformar Barcelona en ciutat industrial-capitalista. Aquest projecte ha d'ésser el primer objecte d'aquest treball. Així, una primera gran part li serà dedicat. Si l'hem titolat "De la Gross-Barcelona a la Catalunya-Ciutat" és per una raó: a partir d'un cert moment -posem 1920- el projecte per a la formació d'una gross-stad tindrà, ja, un abast territorial, car pretindrà la transfor-

mació del conjunt de l'espai català central. El títol secundari (subtítol) d'aquesta primera part és "news from no-where". La cita de la coneguda utopia de William Morris, que seria traduïda en aquell moment pel Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona, (Morris 1918) serveix, en aquest context, per a assenyalar el caràcter utòpic -d'utopia capitalista o de capitalisme utòpic, tan se val- de bona part del projecte.

Aquest títol secundari ens condueix, però, a la segona part d'aquest treball que es titula "La crisi de la ciutat capitalista". El fragment d'una editorial de La Batalla que utilitzem al.ludeix, també, és clar, a aquesta crisi. Sense aquesta crisi -les causes de la qual caldrà esbrinar- tindria poc sentit parlar de "ciutat roja" o de "ciutat pàl·lida". Si la segona part d'aquest treball inclou l'estudi d'algunes respostes a la crisi (com, per exemple, les anàlisis del Regional Planning i del Pla Macià), serà la tercera part la dedicada, íntegrament, a l'estudi de la sortida d'aquesta crisi, al que és anomenat, aleshores, "nova economia urbana".

A l'editorial de La Batalla que reproduïm fragmentàriament, es parla de Gramsci com a polític, i com a teòric. També en aquesta direcció la cita inicial ens és útil, car Gramsci utilitzà un concepte -el "bloc urbà"- que, dins de la seva teoria del bloc històric, ha esdevingut particularment útil per a l'orientació general de la nostra recerca. Gramsci, en efecte examinà amb cura el paper jugat per la burgesia francesa entre 1789 i 1848, a dos nivells: en el pla internacional ("la Revolució francesa i les guerres napoleòniques són les premisses econòmico-jurídiques del bloc històric europeu" (Gramsci 1968a, citat per Portelli 1972, 87)) i en el pla nacional, on la burgesia té l'hegemonia ideològica i cultural. El bloc històric nacional que en resulta, però, es forma, segons

Gramsci, a partir del "bloc urbà" de París. És a París on la burgesia -dirigida pels jacobins- aconsegueix consolidar la seva hegemonia sobre la resta de forces urbanes (petita burgesia urbana i proletariat), i és a partir del bloc urbà de París com la burgesia crea un bloc històric nacional. Ara bé, "la França rural acceptà l'hegemonia unitària de París justament perquè una profunda reforma agrària no indemnitzadora havia posat a les mans de milers de camperols la terra, que creant el mercat interior possibilitava el desenvolupament ulterior del capitalisme..." (Macri 1974, 44). Aquest tipus d'anàlisis tenien com a finalitat l'estudi dels blocs urbans i del paper dominant que poden jugar dins del bloc històric en el cas italià. "Una ciutat industrial -dèia Gramsci- és sempre més progressiva que el camp orgànicament dependent. Però, a Itàlia no totes les ciutats són industrials i encara són poques les típicament industrials..." (Gramsci 1974, 129). El cas de Torí és, per a Gramsci, modèlic. Torí, vers 1920, és la capital industrial d'Itàlia (com Milà és la capital financera i Roma, el centre administratiu de l'Estat). Aleshores, "el proletariat torinés s'ha convertit en el dirigent espiritual de les masses obreres italianes, que estan lligades a aquesta ciutat per múltiples llaços: parentesc, tradició, història, i per llaços espirituals (l'ideal de tot obrer italià és poder treballar a Torí)" (Gramsci 1920, citat per Macri 1974, 16). El paper de Torí i de les "forces urbanes del Nord" és, durant el Risorgimento, clau tant per els avenços revolucionaris com per les greus mancances que hi descobreix.

En el cas català, l'argument que s'explicarà a les pàgines que formen la primera part d'aquest treball és el següent: la burgesia catalana -dirigida pel que Maurin en dirà "partit industrial"- assa_jarà la

formació d'un bloc urbà (el bloc urbà de Barcelona) dins del qual tingui un paper hegemònic, que esdevingui dominant dins del bloc històric. Barcelona pot articular Catalunya (com Torí, el Piemont) i Catalunya pot esdevenir el Piemont d'Espanya. En front hi haurà l'estat espanyol -Prat de la Riba escriurà un article titolat "L'Estat contra Barcelona" (1905)- que es recolzarà en Madrid. En un Madrid que fins i tot podrà ser, com Milà, socialista. Fora del marc concret de l'estat espanyol recolzat en Madrid, el projecte del partit industrial esdevindria incomprensible. La primera etapa d'aquest projecte polític és, és clar, l'articulació de Barcelona. Aquest és l'objectiu del que Prat de la Riba anomenarà "pla de 1901". El 1901, és, en efecte, després de la pèrdua del mercat colonial pocs anys abans, l'any-clau, car, en aquest any, per primera vegada, es trenca el sistema polític de la Restauració -és a dir, el predomini dels partits agraris- i un partit nou, la Lliga regionalista (el "partit industrial") guanya a les eleccions municipals de Barcelona. Un líder d'aquest partit, Francesc Cambó, 25 anys, esdevé regidor de l'Ajuntament de Barcelona. A partir d'aquí, els esdeveniments en el camp de la política urbana es multipliquen: s'engeguen el pla d'enllaços, la reforma interior, l'exposició internacional, la zona franca, la política d'escolaritzacions, La política econòmica de l'ajuntament de Barcelona, primer, les de les Diputacions provincials i de la Mancomunitat de Catalunya, més tard, tenen com a finalitat la formació del bloc urbà de Barcelona (que sigui dominant dins del bloc històric català) i, alhora, el llençament del que Vilar n'ha dit "tercera etapa d'industrialització ràpida" (Vilar 1964, 367).

Aquesta és una nova qüestió-clau: les relacions -complexes- entre aquests dos processos. De fet, sobre aquestes relacions Vilar ens ha subministrat

fa una pila d'anys algunes indicacions fonamentals:

"Une nouvelle phase est née pour l'industrie catalane avec le XXe siècle: (1) besoins nouveaux, (2) influence étrangère qui trouve à Barcelone l'intermédiaire naturel entre l'Espagne et les puissances financières et industrielles internationales, (3) effets de la guerre qui obligent la production barcelonaise à se diversifier en face des marchés et des besoins nouveaux, (4) électrification qui augmente ses possibilités productrices, (5) développement urbain, enfin, d'une ville dont l'agglomération, dans le sens large, compte aujourd'hui le million d'habitants... " (Vilar 1929, 343). I, encara, "la vie entière de l'industrie catalane (malgré l'importance relative et parfois l'originalité de tels centres secondaires) dépend essentiellement de la vie de sa capitale, aussi bien (a) pour la direction des affaires, que (b) pour la distribution des matières, ou (c) le débouché des produits" (id, 340).

Aquests fets són, com es diria sintèticament (Edel 1972), resultat del joc de les localitzacions i les externalitats que es donen al Pla de Barcelona, però aquest joc esdevindria incompreensible sense el coneixement de l'acció político-econòmica de les classes socials. Si els redactors de La Batalla s'interessen per Torí és perquè s'interessen per Barcelona. Si l'analogia és possible és perquè Barcelona és, com Torí, "ville industrielle" (Gabert 1964). I, en aquesta realitat industrial, fruit inicialment d'un projecte industrialista de la burgesia, l'opció político-econòmica dels treballadors urbans comença a tenir, a Barcelona com a Torí, un cert pes. En plena Dictadura, Vilar escriurà, "malgré ce calme des circonstances, l'industrie catalane des agglomérations de la plaine (400.000 ouvriers, dont 246.000 à Barcelone) doit compter avec la for-

ce massive et l'esprit d'indépendance de sa main-d'oeuvre, avec le problème ouvrier" (1929, 362).

Aquest és el vincle fonamental del nostre treball, el nexa profund entre el projecte industrialista (que s'expressa en el model de la Gross-Barcelona) la crisi urbana dels anys 30 i el projecte de la nova economia urbana. El signe diacrític de la Gross-Barcelona serà l'expansió del sindicalisme i del sindicalisme revolucionari. Alhora, el signe diacrític de les respostes político-econòmiques a la crisi dels anys 30 serà el model de la Gross-Barcelona. Aquest nexa es manifesta a molts nivells. N'hi ha dos, però, particularment interessants: a) el nivell de la planificació urbana i territorial, i b) el nivell del pensament econòmic.

Pel que fa al nivell a, l'estudi del que, molt correctament, se n'ha dit economia urbana no s'ha consolidat en el camp universitari fins fa uns 10 anys. Willur R. Thompson, el 1965, parlava encara de fer "a preface to urban economics", i deia "és molt possible que sigui necessària una dècada per a preparar uns veritables 'principis d'economia urbana'" (Thompson 1971, 7). Però, dos anys i escaix més tard, escrivia "el nou camp d'estudi realment s'ha imposat; l'estat pioner de l'economia urbana s'ha tencat ja i comença la fase de la professionalització sèria" (id, 13). Aquest enorme endarreriment no és fortuit. Fins a Lüscher (1940) no hi ha un model teòric de localització industrial orientat vers el màxim benefici (Hamilton 1968). Per què? Perquè fins al període que inicia la primera guerra mundial, la demanda social d'economia espacial ha estat escassa car una hàbil combinació de laissez-faire a l'espai i intervencions tècniques (higiene i vialitat) havien estat

suficients, al vuit-cents. L'economia urbana, com a corpus teòric, filla de l'economia espacial, no es consolida fins més tard. Les dificultats per a analitzar la política econòmica urbana des d'una òptica disciplinada són, doncs, molt grans. A aquest fet, a més, caldria afegir-hi, el caràcter esotèric, reservat a uns pretesos experts, de la intervenció sobre l'espai, del "urbanisme". Així, tal com es diu a les conclusions del recull Economia e territorio, sovint "il realizzarsi del processo capitalistico appare mistificato sul piano territoriale" (Lusso 1974, 220). Aquesta mistificació és tan més greu quan, sintèticament, és possible suscriure que l'"elemento portante della trasformazione del territorio è quindi da una parte lo sviluppo delle forze produttive e dei rapporti sociali di tipo capitalistico e dall'altra il conflitto emergente da tale sviluppo tra capitale e lavoro. Lo strumento di piano è, sia pure in modo contraddittorio, la registrazione di questi fatti" (221). Els plans territorials a Barcelona i per a Catalunya - els de la burgesia, primer, els dels moments de crisi, més tard- seran sempre el registre d'aquests fets: del desplegament del capital industrial, de la formació de la classe obrera urbana com a tal[&]. És per això, que, al costat de la formalització dels projectes de la Gross-Barcelona -fins ara només parcialment inventariats (Busquets 1942, Martorell 1933, 1950, 1953)- caldrà esgratinyar papers i actituds dels sindicalistes en front a la política urbana del partit industrial (Vegeu, per exemple, el capítol titolat "Crisi de l'habitatge i política urbana")

(&) El fre d'aquests processos troba el seu origen en la renda del sòl (i en altres rendes pre-capitalistes). Els propietaris urbans -i rurals- tenen, també, és clar, una política urbana que és objecte de la recerca de Carme Massana. L'èxit final dels propietaris -vegeu el Pla Comarcal de 1976- ens augmenta l'interès per les conclusions del seu treball.

I, als anys 30, res^seguir i analitzar models alternatius.

Per fi, les ratlles que encapçalen aquesta nota liminar, poden suggerir al lector una altra qüestió: des de La Batalla es parla de teoria, de pensament. És el nivell b del nexa del que hem parlat. Sense un estudi del pensament econòmic -i dels seus lligams amb la política urbana i territorial- el nostre treball seria clarament insatisfactori. Per què? Perque el camp ideològic i científic serà, és clar, un camp especialment "ocupat" pels intel·lectuals lligats al partit industrial. Fins i tot, des d'aquesta perspectiva, els "industrials" assajaran de donar lliçons als sindicalistes (Tallada 1920a), tot explicant el caràcter utòpic/ucrònic de les seves alternatives (Tallada 1920b) o, situats més tard a la segona trinxera, assenyalaran les distorsions internes dels models alternatius (Tallada 1935b). En aquesta línia argumental, es pot dir que La Batalla és, també, una batalla teòrica (o que Tiempos nuevos per donar un exemple ben divers, és, també, un temps nou per al pensament). El nexa, però, és evident. Seguint amb l'exemple que hem utilitzat, val la pena de notar que, si l'edició de 1918 que hem citat del News from nowhere de William Morris és una publicació del Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona que presidia Eugeni d'Ors, vint anys més tard, Morris seria publicat per un sector del moviment obrer (Morris 1937).

L'exemple que utilitzem -dues edicions de William Morris- no és fruit de l'atzar. Si la utopia de Morris interessa el 1937 com al 1918, cal pensar en les dificultats de la difusió del marxisme, cal pensar en una batalla teòrica tot just iniciada però que és necessari conèixer de molt a prop. L'estudi del pensament -i del pensament econòmic que n'és la mèdulla- esdevé, així, inexcusable. De la influència de Schmoller o Wag-

ner a la de Marshall, de la de Kropotkin o Reclus a la de Karl Marx, cal refer la història dels economistes catalans del segle XX.

"Amb Marx -escriuria molt aviat Gramsci (1918, in 1970)- la història segueix essent domini de les idees, de l'esperit, de l'activitat conscient dels individus aïllats o associats. Però les idees, l'esperit, es realitzen, perden la seva arbitrarietat, ja no són fictícies abstraccions religioses o sociològiques. La substància que amaguen es troba a l'economia, a l'activitat pràctica, en els sistemes i les relacions de producció i de canvi". Descobrir algunes de les "fictícies abstraccions" de les idees econòmiques a la Catalunya del primer terç del nostre segle és una tasca urgent, car la seva utilitat pot ésser immediata.

Sobre la literatura econòmica

L'estudi de la política econòmica esdevé difícil sense una anàlisi del pensament econòmic general que l'inspira. Alhora, l'estudi del pensament econòmic deslligat de la traducció més o menys fidel d'aquest pensament al romanç de la política econòmica esdevé, en un cert sentit, insatisfactori. D'on, la proposta d'estudiar les relacions entre pensament econòmic i política econòmica, en un marc espacial-temporal determinat: la Catalunya del primer terç del segle XX.

Si, com és el cas, el punt de partida és la formació social catalana, l'estudi de la política econòmica tindrà, aquí, un doble vessant: caldrà, en una direcció, conèixer els efectes de la política econòmica generada per un estat que, com és el cas de l'estat espanyol, ha representat sovint classes socials i fraccions de classe alienes a la formació social catalana; en un altre sentit, caldrà esgratinyar papers i acti-

tuds econòmiques col·lectives per a descobrir els projectes -i les realitzacions- político-econòmiques produïts dins de l'àrea catalana. En el període que analitzem -1901, 1939- aquests projectes político-econòmics tenen una característica doble: un àmbit geogràfic petit en relació al conjunt català (el terme municipal de Barcelona, la "província" de Barcelona; en dos moments -Mancomunitat, Generalitat- una part molt important dels Països Catalans, Catalunya, podrà ésser objecte d'un plantejament de conjunt)i, al mateix temps, la política econòmica generada des de qualsevol unitat econòmico-política de la formació social catalana tindrà efectes, sovint positius, per a la reconstrucció de les desballestades estructures d'aquesta formació. En aquest sentit, la política econòmica catalana tindrà, gairebé, per definició, un clar caràcter de política territorial a diferents escales espacials i en diferents àmbits sectorials.

S'esdevé que, dins del conjunt català -i dins de l'estat espanyol- la ciutat de Barcelona, juga, com a eina, un paper polític fonamental. Aleshores, la política territorial a Barcelona (de Barcelona, contra Barcelona, sobre Barcelona), és a dir, la política urbana que s'aplica i/o que sorgeix de Barcelona ha de tenir, a nivell d'hipòtesi, un espai conceptual rellevant. Així, per a estudiar dialècticament pensament econòmic i política econòmica a la Catalunya del primer terç del segle XX, pot ésser útil estudiar les relacions entre pensament econòmic i política urbana i territorial.

Si ens aboquem -perquè cal- a un examen de la literatura econòmica i no-econòmica existent, les aportacions són inqüestionables. Pel que fa a la política econòmica urbana i territorial del període 1901-1939 hom pot trobar en els papers contemporanis de Pierre Vilar (1929, 1934, 1936)

i de Julius Reichenheim (1933), suggeriments valuosos, dins d'una síntesi (Vilar 1929) no superada. I, és clar, en la reelaboració posterior de Vilar (1964) hipòtesis i informacions es multipliquen. Ara bé, en tots aquests casos, la qüestió de les localitzacions i la història econòmica del que és definit com a "regió de Barcelona" són els eixos dominants. La política urbana, des del punt de vista tècnic, ha estat inventariada per Guillem Busquets (1942) i Vicens Martorell (1933, 1949, 1950, 1953) L'inventari, però, té absències inexplicables, i a desgrat de la seva utilitat -com ho demostren els pamflets de Manuel Ribas Piera (1964), Oriol Bohigas (1963)- fuig, com és lògic, de tota probatura d'interpretació científica. La reedició recent (Martorell 1970) d'aquests papers no aporta cap novetat.

L'únic panorama general existent, el publicat per l'I.E.A.L., no dedica ni un ratlla al segle XX, ni en la seva primera edició (Torres Balbàs 1954) ni en la segona (García Bellido 1968).

La vessant financera del planejament urbà ha estat perfectament acotada en un recull d'Enric de Janer (1948) d'excel·lent factura. Els textos contemporanis de Ferran Boter (1935) i Jaume Alzina (1933, 1936) donen, és precís assenyalar-ho, bases estadístiques sòlides. Però, en cap cas, la vessant financera és connectada amb la problemàtica fonamental.

A partir de 1968-69, data que és considerada com a xarnera entre dos períodes de la història urbana catalana, es produeix un canvi dins la literatura. La nova escala en la que cal plantejar, definitivament els problemes del sistema urbà de Barcelona i el ressorgiment dels moviments socials a la ciutat amb l'inici de la lluita urbana (Alibés 1975), susciten un bon nombre d'estats de la qüestió, de síntesis ràpides que, com

és lògic, han d'acabar-se amb la política seguida en el període del segle XX anterior a la guerra civil. Així, hom pot trobar-hi referències a papers del Gabinet tècnic de programació de l'Ajuntament de Barcelona (1970), de la Comissió d'urbanisme de Barcelona (Martorell 1970), del Cercle d'Economia (1973), dels serveis d'estudis d'alguns bancs (per exemple: SEBUB 1973), dels col·legis professionals (a publicacions com Cuadernos de arquitectura y urbanismo, CAU, Novatècnica) dels experts aplegats al Laboratori d'urbanisme de Barcelona (Solà... 1974), etc. Aquestes referències, és clar, són molt diverses: oscil·len des de la simple al·lusió perfectament indocumentada fins a l'article científic o la monografia. En qualsevol cas, l'estudi de la política urbana i territorial als anys 1901-1939 que l'autor d'aquestes ratlles es plantejà inicialment com a un simple -i apassionant- exercici acadèmic, ha esdevingut un dels elements d'un debat polític més ampli entorn al model de creixement econòmic territorial alternatiu.

Per la banda de la literatura sobre el pensament econòmic espanyol -i català- del segle XX, les aigües romanen tranquiles pel moment. Hi ha uns esquemes que han envellit tot sols (G. Franco 1972 -versió original: 1927-, Pi i Sunyer 1927-29, Solà Cañizares 1934, Vandellós 1938, Algarra 1941, Gallotti 1952-53, 1958) que serien removats als anys seixanta (Estapé 1962-63, 1971a, 1972, 1973, Velarde 1969, 1974, Lluch 1963, 1964, 1970a). Però, els darrers estats de la qüestió (Cuervo 1976) no permeten parlar de grans progressos pel que fa al coneixement del pensament econòmic. Falta, com es diu a una editorial de l'I.C.E. (1976), gairebé tot: "faltan reediciones críticas, estudios a fondo sobre autores y escuelas, síntesis globalizadoras" (12) i, el que és més greu encara, no existeix cap pla de recerques elaborat i en marxa. Només el De-

partament de teoria econòmica de la Universitat de València i, en un altre pla, l'obra del Diccionari de Ciències Socials de la Fundació Jaume Bofill de Barcelona han iniciat, des de 1971, una tasca que, si no hi ha cap daltabaix, pot esdevenir productiva, sempre, és clar, que els "francotrebballadors" no desapareguin de l'escena intel·lectual[&]. Canvis en l'estructura del poder polític a la Universitat també poden, és clar, en el futur, introduir modificacions en aquesta situació.

(&) Dins d'aquesta situació general, alguns treballs als darrers temps han contribuït a omplir forats, formular hipòtesis i definir línies que, sense dubte, han estimulat a l'autor d'aquestes ratlles: papers sobre l'"economia política regional" (Artal 1973), sobre els instruments del socialisme municipal (Massana 1971), sobre la ideologia econòmica dels anarquistes (Elorza 1973, Paniagua 1974, Gabriel 1974), sobre la introducció del marxisme (Jiménez 1972, Gasch 1975 i el recull d'Arnau 1974), sobre la crisi dels anys 30 (Palafox 1976, Artal... 1976, Lluch 1974), sobre el pensament econòmic d'alguns autors contemporanis (García Delgado 1975). Si afegim a aquesta llista, els nous treballs sobre el pensament econòmic als segles XVIII i XIX, és possible pensar que els estudis sobre el pensament econòmic entrin en una etapa caracteritzada per una inflexió positiva d'una imaginària corba de publicacions.

Ciutat i capital

Debilitat en l'acumulació capitalista al Vuit-cents, aquest és el balanç que ens donen els estudis post-Vicens Vives de l'economia espanyola -i catalana- del segle XIX. Uns lectors àvids d'aquesta literatura, que han compost unes "lectures d'història econòmica d'Espanya", ens ho confirmen (Aracil 1976). Aquesta debilitat s'haurà reflexat en el tipus de creixement de les ciutats del XIX. Així, Cerdà proposarà una financiació del seu pla d'eixampla basada, només, en l'establiment de ròssecs a la renda del sòl urbà. Aquest sistema és el que proposà al seu Plan económico (1860). D'una forma paral·lela, els grans projectes de renovació urbana (o de "reforma interior") del propi Cerdà i de A.J. Baixeras, a desgrat de l'aprovació el 1877 de la llei d'expropiació forçosa, no arribaren a un inici de realització. La força dels grups socials basats en la renda del sòl (que políticament actuen per mitjà del caciquisme) era ben superior als intents racionalitzadors del capital.

Aquesta situació general començà a modificar-se, lleugerament, a partir de 1901. El triomf del partit industrial -i del partit republicà- a les eleccions municipals d'aquell any és una fita, a desgrat dels retrocessos posteriors i del fet de que la nova política no es consolidés fins el 1914, ho veurem. Les mesures que es prenen a partir de 1901 capgiraran les condicions de les relacions entre el sistema urbà i el capital. En primer lloc, en sessions extraordinàries d'abril i maig de 1902 fou aprovada la 'Reorganització de serveis municipals'[&], juntament amb un

(&) Basada en una memòria signada per Francesc Cambó, Joan Moles i Bonaventura M. Plaja.

'Reglament d'Empleats', que tenien com a objecte la liquidació de la corrupció i la introducció d'elements de racionalització dins de l'estructura burocràtica de l'Ajuntament de Barcelona. Entre altres coses, la 'Reorganització' incloïa la creació del Negociat d'Estadística, Padró i Eleccions que seria dirigit per Manuel Escudé i Bartolí. Aquest Negociat publicaria entre 1903 i 1923, els Anuaris estadístics de la Ciutat de Barcelona (Ajuntament 1903...), que són "una de les fonts més completes i valuoses per a estudiar científicament el creixement econòmic i urbà de Barcelona" (Massana 1971, 48) i "document^{d'}inapreciable valor on batega ja tot un programa de reformes" (Prat 1905a).

Quines eren aquestes reformes? Fins a quin punt contribuïen a la configuració d'un nou tipus de relacions entre ciutat i capital? Cronològicament, després de la 'Reorganització de serveis municipals', cal anotar l'aprovació, el 9 de juliol de 1903, de les bases del "Concurs internacional d'avantprojectes d'enllaç de la zona d'Eixample de Barcelona i els pobles agregats, entre sí i amb la resta del terme municipal de Sarrià i d'Horta". El jurat d'aquest 'Concurs internacional' seria format per tres regidors municipals: dos líders del partit industrial, Cambó i Puig i Cadafalch i el contratista d'obres Juli Marial. El jurat donaria el primer premi del concurs a l'occità Leon Jaussely, que cal situar entre els definidors del que, més endavant, és anomenat "Model prussià". La resta dels premis anirien a Ferran Romeu, Manuel Vega i Marc (que tindrien una part de responsabilitat prou important en el definitiu Pla General d'Urbanització de Barcelona de 1917), Frederic Armenter (enginyer industrial autor d'un projecte de port franc) i a l'arquitecte suec Peter O. Hollman.

El 28 de maig de 1905 l'Ajuntament acceptà la proposta del jurat. El

24 d'agost, Leon Jaussely (i Ferran Romeu) rebien l'encàrrec formal de la confecció d'un pla definitiu. L'1 d'agost de l'any següent, Jaussely lliurava al municipi plànols, perspectives i una memòria de 336 fulls mecanografiats. El 26 de setembre de 1907 el Pla Jaussely fou exposat al públic. El 12 de desembre seria definitivament aprovat. El detall d'aquesta història és degut a un text encomiàstic de Vicens Martorell (1953). Però els elogis que s'iniciaven contemporàniament (Pijoan 1905, J. Martorell 1911, Giralt Casadesús 1916-18) encara no han cessat (Comissió d'urbanisme 1970). Les crítiques vingueren sobretot dels propietaris del sòl que demanaven plans i estudis parcials (Carreras 1916, citat per Martorell 1953). En qualsevol cas, el que val la pena subratllar és el caràcter de pla-idea del Pla Jaussely. A desgrat de les concrecions i de la seva aprovació el 12.12.1907, el Pla Jaussely cal considerar-lo, sobretot, com un pla-idea per a fer de Barcelona una ciutat del capital. Per a fer, amb paraules de Prat de la Riba, "aquesta Barcelona imperial, empori propulsor de la riquesa i de la cultura de Catalunya i de tots els pobles hispànics, bressol d'una futura Ibèria triomfal" (1909d). Els elements del Pla -infraestructures viàries, enllaços ferroviaris, verd urbà, centre cívic, instal·lacions per a serveis públics- són els elements que, a partir de 1914, definiran el model de la Gross-Barcelona. Són elements destinats a transformar una ciutat "tradicional" (Romero 1974, 55 i ss, 129 i ss.) en un sistema urbà.

Si l'Ajuntament de 1901 va emprendre la seva reorganització interna i projectà un pla general tot seguit, les dificultats per a la financiació dels seus nous projectes foren considerables. Jaussely havia proposat la creació del que, més tard, seria impost de Millores. De fet, el R.D. de 31.12.1917, "sobre reformes urbanes", que seria el primer

pas per a enfortir l'"economia municipal", seria un dels resultats de la participació del partit industrial en el govern espanyol. Ventosa i Calvell, de Lliga Regionalista, en seria, com a ministre d'hisenda, el principal promotor (Busquets 1942). Abans de 1917, però, no existia cap altra financiació que la prevista en les velles lleis d'eixampla de 1864 i 1876. Així, la Comissió d'Hisenda de l'Ajuntament de Barcelona podia ben bé escriure: "examinense los presupuestos... de las ciudades alemanas, inglesas y norteamericanas y luego compárense con el de nuestra Barcelona. De ello se sacará la consecuencia de que vivimos en plena economía rural..." (Ajuntament... 1908a, 110-111).

Aquest és el context -existència d'un pla general (i d'un pla de renovació interior, pendent) i migradesa pressupostària- que feu possible un esdeveniment fonamental: el contracte de Tresoreria amb el Banc Hispano Colonial aprovat en el ple municipal del 2 de novembre de 1905 i autoritzat pel govern de Madrid a mitjan 1906. Aquest contracte, segons fonts gairebé contemporànies (Publicaciones... 1921), obre una nova etapa en la història de Barcelona. Doncs, "el primer cuadro (és) la época en que dominaban de manera decisiva, en la política de Cataluña, los señores Rius y Tauler y Planas y Casals. La actividad de los políticos, por entonces, aparece desligada de toda relación con las finanzas... vemos a los concejales "negociantes" percibiendo modestas comisiones, al cotizar su influencia en el municipio... Y llegamos al momento en que el Ayuntamiento de Barcelona... resuelve ir a la conversión de la deuda municipal y se encuentra con la necesidad de tener un banquero. Este banquero fué el Banco Hispano Colonial... de aquel punto arranca el entronque entre financieros y políticos..."

El Banco Hispano Colonial, perdidas las colonias de ultramar, pudo con-

siderar su misión terminada, y efectivamente, durante varios años fue opinión bien extendida que había de ir a la liquidación. Fué entonces, en 1906, cuando concertó con el Ayuntamiento de Barcelona, el contrato de Tesorería... Casi seguidamente se realizó otro contrato entre el Ayuntamiento y el mismo Banco para la realización del proyecto de reforma de la ciudad... En esta última operación, el Banco Hispano Colonial actúa como contratista de las obras (derribo de las casas, adquisición de material y construcción de las obras de urbanización), como procurador del Ayuntamiento, gestionando y preparando la adquisición de fincas y, además, como banquero. Por lo que se refiere al primer aspecto, el Banco Hispano Colonial subcontrató con la sociedad "Fomento de Obras y Construcciones". Y comienza a girar la política en torno de las grandes empresas y surge, al amparo de una organización política que para sostenerse necesita ir creando intereses, una nueva especie de políticos en Cataluña, de los que es tipo representativo el ilustre don Francisco Cambó" (1921, 6-8).

Així, tota la política urbana encetada el 1901 es posava, en els seus aspectes financers, a mans d'un banc, el Hispano Colonial constituït a Barcelona el 1876 per a finançar la guerra de Cuba, i esdevingut, a partir de 1880, banc de negocis (Cabana 1972, 9 i ss). Val a dir que la pèrdua dels mercats colonials de Cuba i Filipinas seria un sotrac important per al banc i que la seva situació entre 1882 i 1901 seria qualificada de "marxa enrera" (Cabana 1972, 22). D'on la ramba històrica de trobar un Ajuntament com el de Barcelona amb un pla general en daina i lligat de mans per la legislació vigent: "l'Ajuntament necessitava diners a curt termini per a tepar el seu deute flotant, però la Llei de Règim municipal no li permetia tenir crèdits curts" (id, 32).

A partir de 1905, el Banc Hispano Colonial seria el promotor de tota una sèrie llarga d'activitats estretament lligades al creixement urbà. En primer lloc, el contracte -signat el 14 d'octubre de 1907 amb l'Ajuntament de Barcelona- per a realitzar la "reforma i millora de l'interior de la ciutat" (Ajuntament... 1907). En aquest cas, el Banc "complia una triple funció: la de gestor administratiu de les expropiacions, la de banquer i financer de les obres i la de contratista" (Cabana 1972, 35). El Banc, a la seva vegada, realitzà un contracte amb l'empresa Foment d'Obres i Construccions per a la realització de les obres. Així una actuació global de renovació urbana aprovada el 1859 (Cerdà) i, de nou, el 1879 (Baixeras) s'iniciaria el 10 de març de 1908, 50 (o 30) anys més tard, quan l'acumulació de capital havia fet uns quants passos de gegant més. Altres iniciatives que el Banc recolliria foren: la urbanització del carrer Balmes (projecte, ho veurem, de la Comissió d'Eixampla de 1918-1919), la de l'eix de la Diagonal (projecte de la Dictadura), la constitució de l'empresa Ferrocarril Metropolità de Barcelona (1920), la compra d'una part de la Societat general d'Aigües de Barcelona, etc.

← El cas del Banc Hispano Colonial no és, però, en el context definit en aquestes pàgines, com s'ha dit, "un cas a part" (Cabana 1972, 7). És un cas a part dins la història bancària del país, però no és un cas a part dins la història urbana de Barcelona. En un paper aparegut en el moment de les fallides del Banc de Terrassa i del Banc de Barcelona, hi ha una llista de personalitats lligades, alhora, a l'administració local catalana i al capital financer. Aquesta llista incloïa Francesc Cambó (Banca Arnús, S.A. Arnús Garí, Banc de Terrassa, Banc de Barcelona, Banco Español de Chile, Banco italiano di Sconto), Josep Bertran i Musitu

(Banco Hispano Colonial), Joan Ventosa i Calvell (Banca Marsans, Banc de Terrassa, Banco Italiano di Sconto), Joan Vallès i Pujals (Banc de Terrassa), Fèlix Escalas (Banc Urquijo Català) (Font: Publicaciones... 1921, 8). Si, en aquest paper, es parla d'una oligarquia financera que domina Barcelona, des d'El Diluvio es parla dels "grandes parásitos del erario municipal de Barcelona" (El Diluvio 1921), i es diu, per exemple, que com a resultat de la reforma "Barcelona es expoliada por la Lliga regionalista y el Banco Hispano Colonial" (id). Existeix, es diu, una "identidad funcional entre la fatídica Tammany neoyorquina y la nefasta Lliga Regionalista barcelonesa" (id). D'aquí surt el símil dels carpet-baggers que serà utilitzat més endavant.

Les relacions entre ciutat i capital a partir de 1901 serien, però, poc explicades si ens deturéssim aquí. Els bancs de Barcelona tindran un important paper, l'afirmació no és dubtosa. Ara bé, tal com escrigué Pierre Vilar, a la regió de Barcelona, "les facteurs de solidité restent surtout, encore le capital étranger, la technique étrangere" (1929). Si un banc català farà la reforma interior, serà un holding internacional el que electrificarà a gran escala la regió de Barcelona. Si la pèrdua del mercat colonial i el retorn dels capitals d'ultramar fou important en un cas, la decisió de Frank S. Pearson de deixar per un temps l'electrificació de Mèxic i Brasil i viatjar fins a Barcelona és una clau històrica. L'1 de juliol de 1911, Pearson anunciava al seu corresponsal català, Carles Montañés, la seva visita. Poc temps després, arribava a Barcelona en tren, procedent d'Irun. Montañés el feu pujar al cim del Tibidabo: "según lo convenido a las 7 de la mañana fui a buscarle al Hotel Colón en mi coche descapotable Turicum matrícula B-730. Ascendimos sin prisa a la cumbre del Tibidabo... El día amaneció

claro y transparente. Desde allí podíamos ver a nuestros pies el despertar de Barcelona. Al otro lado, Sabadell y Terrassa, en los extremos visibles del Vallès. Más al norte Montserrat y los Pirineos completamente nevados... Había dibujado, en un plano de Barcelona y las zonas industriales adyacentes, una cuadrícula, y en cada cuadro detallaba la potencia que estaba instalada y que podía electrificarse.... Bajamos del Tibidabo. Pearson me dijo que era necesario tomar el tren de las 10 hacia Paris..." La decisió, però, ja era presa. (Font: Roig 1970, 254).

Pierre Vilar ha utilitzat aquest episodi per a exemplificar el caràcter de l'electrificació de la regió de Barcelona. "És l'existència del mercat de força barceloní que fa creure -potser amb excés- en el futur de les forces pirinenques. Fou al cim del Tibidabo, davant Barcelona, i no a Tremp i Camarasa on Pearson, l'hidraulicista canadenc, tingué la "revelació" de l'obra que calia fer. El desenvolupament econòmic capitalista no es fonamenta pas sobre l'inventari racional dels recursos sino en l'esperança despertada pels mercats existents" (Vilar 1964, 368).

Per al capital (internacional), doncs, Barcelona esdevé, des de 1911, un mercat de força plausible: l'electrificació de la indústria, d'una part de la xarxa ferroviària catalana, del transport urbà (amb predomini dels tramvies), l'inici de nous sistemes de transport (metropolitans, funiculars, ascensors) i de nous sistemes d'enllumenat, etc, estaran marcats per aquest fet.

Sense aquest tipus de financiació, la configuració de la regió de Barcelona com a sistema urbà hagués estat difícil. Muntanyés ha explicat com abans de connectar amb Pearson assa_jà de persuadir a la Banca Ar-

nús (Barcelonesa de Electricidad), a la Banca Marsans, però, fou inútil: "me dí cuenta de que el lenguaje que debía hablar era ininteligible para los pequeños pioneros de la economía catalana. Y, por supuesto, un idioma extravagante y mítico para los políticos y hombres de la malparada y mediocre administración española" (Font: Roig 1970, 237 i ss). Montanyés parla de llenguatge, de llengua: és un símil de lògica. La lògica de Montanyés-Pearson era diferent, perquè "podia" ésser diferent, car representava una organització financera (i un volum d'inversió possible) a una altra escala.

Així, si la lògica del contracte amb el Banc Hispano Colonial feia possible la renovació de la ciutat antiga, la lògica de la creació a Toronto (Canadà) de la "Barcelona Traction Light and Power Co. Ltd." el 12 de setembre de 1911 (o de la constitució, a Barcelona, de la "Energia Elèctrica de Catalunya" el 18 de novembre del mateix any[&]) feia possible la consolidació de la regió urbana de Barcelona.

És precís, però, estudiar aquestes lògiques, aquesta llengua que Montanyés utilitza sense ésser, inicialment, comprés. Per què? Perquè sense llengua, sense l'ús de la paraula (de la raó) no hi ha, és clar, gairebé res. No hi ha, per exemple, una cosa tan complexa com és "la ciutat del capital".

En aquesta direcció cal situar les pàgines que segueixen sobre les possibilitats de l'ús i de la transformació dels espais de Barcelona segons el contracte entre l'Ajuntament de la ciutat i el Banc Hispano Colonial.

(&) Per iniciativa d'Emili Riu, però amb capital no-català: de les 20.000 accions, 9.410 serien subscrietes per la "Compagnie Générale d'Electricité" (París), i 6.640 per la "Société Suisse pour l'Industrie Electrique" (Basilea) (Font: Martín 1962, 70).

Riquesa, capital circulant i rendes.

Treballs d'urban renewall a tan gran escala com els que representaven el projecte dit de "reforma y mejora del interior de la ciudad" o, més curt, de "reforma interior", feien absolutament necessari l'existència d'una acumulació capitalista prèvia important i implicaven, a més, un tipus d'anàlisi econòmica nova. El capital financer estaria extraordinàriament interessat en aquest tipus d'anàlisi. A la base d'aquesta anàlisi hi havia el càlcul de les grans magnituds econòmiques que definirien el sistema econòmic urbà de Barcelona. L'anàlisi seria realitzada per a servir de base al contracte entre l'Ajuntament de Barcelona i el Banc Hispano Colonial per a realitzar la Reforma interior. L'objecte d'aquest càlcul és molt clar: es tractava de conèixer el potencial econòmic de la societat barcelonina per a dilucidar si era o no possible, en termes de fluxes i d'estalvi, la renovació urbana d'una gran part de la ciutat. El triple càlcul de riquesa, capital circulant i rendes tenia, a més, un objectiu: el contrast dels diferents resultats obtinguts, donada la precarietat de la base estadística disponible: "carecemos -escriben- de elementos estadísticos depurados para fijar exactamente los términos comparativos de este triple estudio, pero poseemos bastantes datos de cada uno de los tres órdenes para adquirir, con su recíproca compenetración, la seguridad de nuestras conclusiones" (Ayuntamiento de Barcelona (AB) 1907, 143).

El càlcul de la riquesa urbana es limita a dos elements centrals dels que la componen: la propietat urbana i el capital "domiciliat a Barcelona". Era forçós prescindir de l'"elemento trabajo, no por menospreciar el valor de la energía humana superior quizás al de la tierra y

el capital reunidos, sino porque carecemos de cifras aproximadas a la verdad" (143).

Les xifres sobre la propietat urbana corresponien al 1905:

(al terme municipal de Barcelona)

nombre d'edificis:	33.096
total de lloguers pagats/any:	61.710.841 pts.
tipus de capitalització mig mínim:	3%
valor de la propietat urbana edificada:	2.036.500.000 pts.

Font: AB 1907, 143

La superfície no-edificada, segons el treball citat, "excede de los dos tercios de la superficie total" (143). Ara bé: "no poseemos aquí ningún dato exacto ni aproximado que nos permita fijar el valor de los solares sin edificar" (143). Amb tot, els autors suposen que, en conjunt, la superfície no-edificada pot valer un 25% del valor de la superfície edificada, d'on el valor total de la propietat urbana a Barcelona seria de 2.500.000.000 pts.

El càlcul del capital domiciliat a Barcelona es basa en la suma d'acions, obligacions i Deuta Pública domiciliada. Les dades són de desembre de 1906:

Banc d'Espanya, Suc. de Barcelona: efectes en dipòsit: 430.227.239,45
pts. nominals

Bancs de Barcelona, Hispano-Colonial i de Prèstecs i
Descomptes, Societats de Crèdit Mercantil, de Crèdit

Mutu Fabril i Catalana Gral. de Crèdit: efectes en	
	dipòsit: 587.046.971 pts.
Crédit Lyonnais, suc. de Barcelona: efectes en dipòsit:	-
Banca Arnús: efectes en dipòsit:	-
Caixes de lloguer de Bancs:	-
Total de capital en títols nominals i al portador:	1.500.000.000 pts.

Font: AB, 1907, 144

L'anterior procediment és, en certa forma, insatisfactori. En el treball citat, s'utilitza un altre procediment per a contrastar la xifra obtinguda i que, de fet, la fa sostenible. Les xifres són per a l'any -base 1906:

Deute amortitzable (Barcelona - província) . . .	107.682.100	pts.
Deute interior (id)	<u>311.319.400</u>	"
Total Deute públic	419.000.000	"
Deutes municipal i provincial	130.000.000	"
Valors ferroviaris (Cia. de Tarragona, Barcelona i França, d'Orense a Vigo, de St. Joan de les Abadeses)	353.000.000	"
Valors bancaris: total capital nominal en circulació	183.500.000	"
Transatlàntica, Tabacs de Filipines, Canal d'Urgell i altres	234.777.000	"
Catalana de Gas, Espanya Industrial, M.T.M., F.O.C. i altres	<u>51.625.000</u>	"
Total Valors de 900 a ...	1.000.000.000	"

Deute pública ↓ Deutes municipal i provincial ↓	
Valors	1.500.000.000 pts.

Font: AB 1907, 144-145

El càlcul del capital invertit en formes diferents a la de Societat anònima o comanditària és molt difícil. A priori, se sap que existeix una "masa enorme de pequeños y grandes capitales individuales" lligats a societats col·lectives. Per al període 1886-1898, cal anotar segons dades del registre mercantil:

nombre de societats col·lectives inscrites; 2.623	
capital declarat	111.790.037 pts.

Font: AB 1907, 145

A partir d'aquesta xifra i "por los mismos procedimientos que ya no detallaremos podría calcularse en otros mil millones los capitales invertidos en la industria y el comercio en forma distinta de la sociedad anónima o comanditaria" (145).

De la suma del valor total de la propietat urbana (2.500 milions de pesetes), del capital en títols (1.500) i del capital individual (1.000), en surt la magnitud global de la riquesa de Barcelona: 5.000 milions, "sin contar el esfuerzo humano de sus hijos" (145). Aquesta magnitud és comparada al cost global de les obres de renovació urbana. Perb aquesta qüestió és analitzada detingudament a un altre lloc.

El càlcul del capital circulant és interessant perquè ha de donar al

capital financer una certa mida de la viabilitat pràctica d'aquest tipus de política:

Comptes corrents Bancs d'Espanya (suc. de Barcelona), Colonial, de Barcelona, de Prèstecs i Descomptes i Societats del Crèdit Mutu, Fabril i Mercantil, Catalana Gral. de Crè- dit i de Crèdit Mercantil	104 milions
Altres bancs, cases particulars, dipòsits en efectiu	-
Total capital circulant	200 milions

Font: AB 1907, 145

També en aquest cas es compara aquesta magnitud amb el capital circulant entretingut en el procés de la "reforma". També aquí cal que ho analitzem amb detall més avall.

Finalment, el càlcul de les rendes de la propietat urbana i dels beneficis del capital, han de permetre, segons el treball utilitzat, determinar la possibilitat/impossibilitat del projecte de renovació urbana que es proposa realitzar el Banc Hispano Colonial. El càlcul i la distribució del que genèricament és anomenat "rendes" es fa seguint tres sistemes no alternatius:

Sistema A

Total de lloguers pagats/any	61.710.841 pts.	(a)
Interessos Deute públic	15.000.000	"
Interessos Deute municipal. Interior	3.327.000	" (b)
	Eixampla 990.000	"

Renda (3,5%) de 2.000 milions en valors
anònims i capitals col·lectius i
de particulars --

Total 150.000.000 pts.

Font: AB 1907, 147

Però és possible arribar a resultats semblants per altres sistemes. A partir d'una font fiscal, per exemple:

Sistema B

Contribució industrial (5%) Bar-

celona-província 8.000.000 pts.

Id. Barcelona - capital 5.795.000 "

Total riquesa imponible industrial: 112.000.000 pts. (1)

1/3 xifra anterior (1) = interessos

del capital 37.000.000 pts. (2)

Total (2) ↓ (a) ↓ (b) 120.000.000 "

Rendes de societats no domicilia-

des a Barcelona --

Total 150.000.000 "

Font: AB 1907, 147

O bé del tràfic exterior de mercaderies, per a l'any 1903:

Sistema C

Cabotatge (port de Barcelona) . 487.352.942 pts.

Exterior (id) 426.197.453 "

Total 913.550.395 "

Mercaderies sortides (duana de Portbou)	41.764.701 pts.
Mercaderies entrades (id) . .	82.600.791 "
Tràfic amb la resta de la Península	—
Total tràfic marítim i terrestre:	1.500.000.000 pts.
% de benefici s/total tràfic ext.	—
beneficis totals s/total tràfic ext.	75.000.000 "
beneficis comerç i indústria int.	—
Total beneficis (\approx 1)	112.000.000 "

Font: AB 1907, 147-148

Els tres sistemes de càlcul donen un resultat semblant: "sin contar con los productos de la energía humana cuenta Barcelona con un ingreso total de 150 millones de pesetas" (148). Aquest ingrés és destinat en una gran part "a pagar el consumo enorme de la ciudad" (148). La resta podrà convertir-se en inversió productiva, en inversió de renovació urbana, per exemple, si és cert que "la Reforma es un negocio soberbio para la capital catalana" (149). Ara bé, els autors de la memòria es pregunten, correctament, quin és el comportament de la societat catalana pel que fa a la inversió: "en este punto contamos con una estadística preciosa":

1886-1898

Societats col·lectives, comanditàries o anònimes registrades ...	3.681
Total capital (milions de pts.) ..	530

Font: AB 1907, 148

D'altra banda: "el frío espectador queda aterrado ante la fuerza intensa y grandiosa de una ciudad donde existen más de 90.000 imponentes en las Cajas de Ahorros, capaces de llevar allí, en un año, como sucedió en 1906, la enorme suma de 8.156.840 pts." (148). De fet, "se ha organizado un drenaje de pequeños ahorros, que no exceden por término medio de 40 pesetas, lo cual significa que se han realizado cerca de .. 200.000 actos de previsión, torrente fecundo de una tenaz voluntad que quiere prosperar y vivir" (148-149).

La creació de societats i l'extensió del petit estalvi són exemples vàlids per a conèixer la direcció de la part de la renda urbana no destinada al consum. La renovació urbana entesa com a empresa, com a negoci privat pot, perfectament, ésser inclosa en la part de renda no-consumida.

La necessitat de demostrar la possibilitat de la "reforma interior" va dur a la realització del càlcul ^{del} que, prèviament, es consideren macro-magnituds fonamentals de la ciutat. Aquest càlcul -el primer que es fa per a Barcelona-, independentment de la seva utilitat directa, té, implícitament, una dimensió tèbrica nova: per primera vegada la ciutat és entesa com a subsistema econòmic relativament autònom, generador d'unes rendes de natura no-homogènia (rendes del sòl, beneficis del capital industrial, beneficis del capital comercial) però amb un origen comú: la seva localització en un espai concret. Per primera vegada, la ciutat és entesa com a ciutat del capital. I la renovació urbana a gran escala -l'"urbanisme"- és entesa com a font de guanys extraordinaris per al capital financer que és l'únic que pot plantejar-se una operació a tan gran escala com la de la Reforma.

I. DE LA GROSS--BARCELONA A LA CATALUNYA-CIUTAT: "NEWS FROM NOWHERE".

2. Model prussia i socialisme municipal.

MODEL PRUSSIA I SOCIALISME MUNICIPAL

Dos balanços necessaris -l'estat del pensament econòmic i la història del moviment obrer- desbrossen el camí als economistes del partit industrial. Josep M. Tallada, l'autor d'aquests balanços, esdevindrà, poc temps més tard, director del Museu d'Economia Social. En parlarem. L'espai -el camí- serà ocupat pels productes intel·lectuals dels economistes de la jove escola històrica alemanya amb Schmoller al davant (Reventós 1917), pel "model prussià" que Miquel Vidal i Guardiola creu útil per a Catalunya i, en un lloc secundari, donades les dificultats d'adaptació, pel socialisme municipal britànic -i nordamericà- difós per Vallés i Pujals, futur conseller de la Mancomunitat. El vell Graell s'engrescarà per les funcions econòmiques de les grans metròpolis i utilitzarà la Societat d'Estudis Econòmics (del Foment del Treball Nacional) per a explicar-ne les lliçons.

Dos congressos -el Congrés d'economia de 1908 i el Congrés de govern municipal de 1909- registraran, fidelment, el grau de penetració d'aquests dos models i presentaran, ho veurem, indicis de treballs futurs i pistes dels camins que seguiria la política econòmica territorial.

Prat de la Riba confegeirà una síntesi teòrica d'excel·lent qualitat, i situarà els seus propis resultats en el marc de la lluita política catalana. L'anàlisi de les tesis contemporànies de Santiago Alba, contrapuntejat, pot ésser clarificador.

Finalment, una nota sobre la política urbana de l'Esquerra Catalana servirà per a discernir-ne l'originalitat i l'abast.

"Las ideas económico-políticas de Cataluña"

La necessitat de fer un cert balanç, de revisar el pensament econòmic a Catalunya en el passat immediat es fa sentir molt aviat. És una necessitat primària per a la constitució d'un bloc intel·lectual lligat al partit industrial que ha trencat el predomini dels partits agraris espanyols en el seu punt més feble: val la pena deturar-se un moment en aquesta reflexió necessària perquè, en certa forma, condicionarà el pensament econòmic com a mínim durant els 30 anys que segueixen.

Un text breu i enormement sintètic de Josep M. Tallada (1907) pot ésser útil per a assenyalar els trets centrals d'aquesta reflexió. El punt inicial és una declaració molt general que, des d'una òptica actual, apareix com a molt discutible. Tallada afirma, inicialment, que cal "manifestar la escasa intensidad con que las ideas, que en las más civilizadas naciones brillan en el campo de la Economía Política, se han reflejado hasta ahora en la conciencia de nuestra Cataluña" (1907, 12). Car, si bé "ciertos estudios económicos han tenido en el siglo XIX importancia suma en el desenvolvimiento de la vida catalana", val a dir que "eran las exigencias del momento, la necesidad de sostener una encarnizada lucha la que daba pie a dichos estudios; faltaba método, orientación fija, eran apasionadas páginas de lucha y no serenos trozos del libro de la ciencia" (12). I cita "los interesantes estudios económicos de ... Güell, Illas, Blanch, Ferrer y Vidal, etc.". Els treballs recents -i no tan recents- sobre els "clàssics" catalans, sobretot Llàtzer de Dou i Eudald Jaumeandreu (Estapé 1971a, 1971b, Lluch 1970a, 1973) fan absolutament superficial aquesta observació de Tallada. Ara bé, el que cal subratllar és que, per les raons que fos,

els economistes del bloc intel·lectual que es formà mai no tingueren un excessiu interès a recuperar aquests clàssics. L'excepció, l'economia política regional d'Estasén (1907) és, en aquest cas, també, prou significativa.

Resta Laureà Figuerola -"los aranceles de 1869, los primeros hechos en España con criterio científico" (Tallada 1907, 12)- que és considerat com un home de la "Lliga de los librecambistas españoles de Madrid", deslligat, per tant, dels interessos catalans. Però no es parla dels altres economistes -i d'altres científics- lligats al federalisme i a la I República, com Joan Tuñan, Ildefons Cerdà, Jacint Fèlix Domènech que, de fet, són els "continuadors" dels "clàssics".

La cita exclusiva dels Güells i dels Ferrers-Vidal, amb tot, justifica el judici -molt dur- de Tallada sobre els economistes catalans del Vuitcens.

Tallada, un cop fetes les observacions anteriors, dóna un tipus d'explicació interessant: "la literatura inglesa y la francesa de la misma escuela eran aquí bastante conocidas. Adam Smith, Stuart Mill, Say, Bastiat, principalmente en sus Harmonias economicas eran muy leídos y no hay que decir cómo la influencia de esta literatura.. había de producir desorientación científica en individuos empeñados en violenta lucha defendiendo unos derechos arancelarios" (1907, 12). Desorientació científica, doncs, per a elaborar una política econòmica contradictòria amb els postulats de la teoria econòmica més difosa. Uns anys després, Guillem Graell encara es veurà obligat a dir que cal passar del món d'Adam Smith al món de Friedrich List (Graell, 1917).

La revisió de Tallada conclou amb un conjunt de propostes teòriques per

a iniciar una nova línia científica, situada "entre las exageraciones individualistas y las utopías del socialismo" (12). Es la línia de "las ideas de la escuela neo-histórica alemana introducidas principalmente por el tratado de Schmoller, que por su tendencia completamente moderna... y por concordar con algunas manifestaciones de nuestro renacimiento, creo que han de tener gran influencia entre nosotros" (13). Car, fins aquell moment, "las ideas socialistas (de càtedra) que desde Alemania han ido irradiando por las demás naciones, puede decirse que no han llegado casi a Cataluña, no ya en la esfera intelectual, sino que tampoco como enseña de reivindicaciones proletarias" (12). El socialisme de càtedra, doncs, ha d'orientar, així, tant "la esfera intelectual" (que per definició està lligada al partit industrial) com les "reivindicaciones proletarias". Tallada pensa que si bé aquestes reivindicacions "en nuestra tierra han tomado o aspecto anarquista... o han informado de confuso modo los programas republicanos" (12), cal tenir en compte un fet nou, positiu: "gana terreno en los directores de nuestra política la idea de que es necesaria la organización del proletariado, y ya no repugna de un modo absoluto la intervención legislativa del Estado en los campos de la llamada cuestión social" (12). Tallada proposa, en el terreny polític, ara, "una zona estable". I lliga significativament aquesta proposta, per exemple, a la municipalització de serveis ("hablan hoy de municipalización de servicios espíritus hasta no hace mucho francamente individualistas" (12)). La municipalització de serveis esdevindrà aviat una idea-clau en els papers de Vallés i Pujals, Graell, Montoliu.. En definitiva, Tallada proposa una nova línia científica que porta implícita una política econòmica diferent, intervencionista, que ha de basar-se, perb, en l'organització material

del proletariat, el qual, de totes maneres, no tindrà, com a pròpia, cap esfera intel·lectual autònoma.

Com a conseqüència immediata, Tallada veu la necessitat de que "tengan rápido desarrollo los estudios económicos" (12), tot i que l'organització existent és molt minsa: "biblioteca deficientísima y falta de medios de investigación no crean aficiones, tanto más si la enseñanza de la cátedra, obedece, como ha sucedido en no lejanas épocas no ya a las ideas anticuadas sino a la falta más completa de ideas (Hay que citar no obstante el paso del Sr. Flores de Lemus, de cultura alemana, que abrió ante los ojos de algunos jóvenes los nuevos horizontes de la ciencia)" (12). Vidal i Guardiola i Manuel Reventós, segons explica Nicolau d'Olwer (1958) serien alguns d'aquests joves.

Resumint, hi ha propostes de: a) una línia científica nova -el socialisme de càtedra alemany-, b) una nova política econòmica intervencionista, municipalitzadora, c) una organització cultural millor que ho ha de fer possible. Aquestes propostes emmarcaran, fortament, les línies d'actuació del partit industrial català.

Tallada: una història del moviment obrer català.

Per al nou bloc intel·lectual era essencial fer (o: refer) una història del moviment obrer català. Fins a aquell moment -i deixant de banda el que hem denominat a un altre lloc "grup de Cerdà", encarat a la formació d'una nova cultura hegemònica- l'interès intel·lectual de les classes hegemòniques per al moviment obrer havia estat escàs. La crisi de l'Estat del Desastre i l'intent per a formar un nou bloc intel·lectual (en el que el pensament econòmic hi jugà un paper central) porten

a la necessitat de reflexionar seriosament sobre els trets definitoris del moviment obrer català, car la seva presència a la vida civil catalana és ja, de fet, prou important perquè sigui forçós tenir-lo molt en compte.

Aquesta anàlisi que, convencionalment, és iniciada amb un important article de Tallada (1908a) culmina, en certa forma, amb la publicació de la història dels moviments socials de Barcelona de Manuel Reventós (1925). Aquesta petita tradició dels professors de teoria econòmica de Barcelona seria continuada fins a Jaume Algarra (1941). Amb Joan Sardà (1950) es produiria un gir, fruit, alhora, de la diversificació científica i dels imperatius de la postguerra, que significaria l'abandó d'aquesta tradició.

Tallada és el primer en confegir una aproximació científica a la història del moviment obrer català. Les tesis que defensa són:

- 1a. Hi ha moviment obrer (definit com a "conflicto entre las esferas capitalista y proletaria" (257)) a Catalunya, perquè "está concentrada en nuestra región buena parte de la vida industrial española" (256).
- 2a. Per una banda, "no existe, como es natural, una cuestión obrera catalana diferenciada de las cuestiones obreras que en otras tierras se presentan", però, per l'altra, "como estos problemas, por encima de su fondo general, pueden ostentar diversos matices, hijos de circunstancias especiales de su lugar de desarrollo, puede estudiarse el aspecto catalán de la cuestión obrera, o sea los aspectos con que ella se presenta en Cataluña" (257).
- 3a. Una constatació general actualista: "un carácter (del moviment obrer)

aparece inmediatamente, con plena evidencia, y es el de "desorganización: ... el proletariado catalán no está organizado" (257).

4a. "No ha estado (organitzat) desde el nacimiento de la industria moderna". I: "si alguna vez un asomo de organización ha empezado a crearse, los defectos inherentes a nuestro pueblo han hecho fracasarla" (257). Inici, doncs, d'explicació psicologista, ahistòrica, basada en el "caràcter nacional".

5a. En 50 anys d'història, l'alternativa ha estat: explosió/indiferència: "las masas obreras catalanas o se han visto agitadas por epilépticos radicalismos o han caído en suicidas indiferentismos, y esto con la historia de los últimos cincuenta años puede comprobarse" (257).

/6
 \s
 Segons Tallada els punts alternants d'aquesta trajectòria han estat: en el primer moment, l'organització -des de 1849- de la Internacional (nucli dirigent, segon Tallada: Fanelli, Pellicer, Farga Pellicer, Vilardaga i Cartano; òrgan d'expressió: "La Federación") que "fue obra de estéril agitación"; en un segon moment, vers 1881, creació de la Federación de Trabajadores, dirigida pels anarquistes, amb 13.181 adherents el 1882, que, per raons que Tallada no explica, "ha dado lugar solamente al tipo de anarquista solitario", car "el anarquismo no ha sido apto para mejorar en nada la situación obrera, ni aun para organizarlo en preparación de futuras luchas" (257); en un tercer moment, creació, a Barcelona, el 1888, del partit socialista, amb un èxit molt escàs: "ha sido en Cataluña, precisamente allá donde la mayor concentración industrial había de producir más partidarios de las doctrinas marxianas, uno de los sitios donde menos importancia puede atribuirse al partido socialista" (257); en un quart

moment, "la famosa huelga general", a partir de "el comienzo de una sólida organización obrera... mas bien inspirada en ideales negativos", que "hizo daño a Barcelona, mas no beneficio alguno al proletariado catalán" (258).

6a. Aquesta oscil·lació brusca entre l'explosió violenta i la indiferència, és deguda al "modo de ser de nuestra masa obrera... que no tiene alma", car no existeix a Catalunya "un tipo nacional diferente de cuantos vienen a integrarle" (258). La comparació entre els Estats Units i Catalunya li és útil en aquest punt: "esa emigración que en los Estados Unidos (un cuerpo que podríamos llamar de aluvión) ha sido la base de su engrandecimiento, ha sido en Cataluña un factor de atraso". Endarreriment, s'enten només per a l'organització en sentit "constructiu" de la classe obrera. Per què? Perque com que "la moderna división del trabajo tiende a disminuir el valor del aprendizaje, la industria catalana ha podido nutrir sus filas de braceros del campo, gentes sin preparación alguna que con su incultura y el peso muerto de su indiferentismo han dificultado la organización de los trabajadores en núcleo apto para la lucha" (258). Tallada utilitza, per a recolzar la seva afirmació, els índexs d'analfabetisme de les àrees generadores d'emigració que són el País Valencià i Aragó, índexs que oscil·len entre el 67,7% (Castelló) i el 47,12 (Saragossa), que són superiors als de l'àrea industrial catalana (41,87%), que ja conté una proporció important d'immigrants il·letrats.

Aquesta tesi és, de fet, represa, pels marxistes catalans als anys 30 per a explicar la pervivència del moviment anarcosindicalista (Maurin 1932).

- 7a. El despreci per l'organització és paral·lel a l'odi a la política. Els obrers catalans no han volgut participar en els afers polítics i han oblidat que "el obrero, además de obrero es ciudadano de un Estado" i que "despreciar la política es para los obreros obra suicida" (258).
- 8a. La fundació de Solidaritat obrera (= "vasta federación de sociedades puramente obreras que... lleva en sí un germen de poder cuya fructificación depende del talento de los hombres que a su frente se pongan") i la formació d'un sindicalisme catòlic són dos fets recents i nous que poden invalidar la tesi 3a. i fer donar un tomb al moviment obrer català.

En resum, les tesis de Tallada són d'un interès impagable car expressen, alhora, els trets fonamentals del moviment obrer i l'inici d'una política de la burgesia industrial amb vocació d'hegemonia. Tallada vol, en primer lloc, evitar els esclats revolucionaris d'arrel anarquista que fan que "las luchas sociales hayan tomado un carácter epiléptico de agudez bastante a impedir el desarrollo de una industria en plena época de formación" (258). Per tal d'evitar aquests esclats que poden posar en perill el desenvolupament industrial (que és, naturalment, el màxim objectiu del que Maurin anomenaria "partit industrial"), Tallada anota com a única alternativa racional l'organització de la classe obrera en torn a uns objectius reformistes, ja sigui pel camí dels socialistes -que, d'altra banda, no tenen èxit a Catalunya- ja sigui per la Federació de societats "Solidaritat obrera", ja sigui pel sindicalisme catòlic "que despreciando las exageraciones socialistas, se aprestan a arrancar del capital todas aquellas razonables concesiones a que tengan derecho" (258).

Vidal i Guardiola: el model prussià

Es possible organitzar els articles, les notes i les cartes obertes que Miquel Vidal i Guardiola, des d'Alemanya, feia a mans dels directors de publicacions de Barcelona. D'aquesta ordenació en surt, en definitiva, la definició d'un determinat model de política econòmica urbana -el model prussià- que es presentava com a alternativa concreta al que alguns han anomenat ciutat del laissez-faire.

Flores de Lemus, mestre a Barcelona de Vidal i Guardiola, li havia dit: "Convénzase usted de que no sabe nada" (M.V.G., 1.8.1908, 485). A Alemanya -i sobretot a Prússia- era possible adquirir una formació integral com a economista. Des d'Alemanya, Vidal i Guardiola intenta com a mínim dues coses: en primer lloc, donar els elements conceptuals per a definir un model de política econòmica alternatiu, en segon lloc, organitzar els treballs científics, en el camp econòmic, a Catalunya en dues vessants: la formació de l'economista, que serà objecte d'una atenció especial infra, i l'organització de congressos científics, i en concret del Congrés de Govern Municipal (Congrés de G.M., a partir d'ara) al que, lògicament, és dedicat més avall un apartat.

En unes primeres notes esparces, Vidal i Guardiola defineix "las causas del desarrollo alemán" -fonamentalment tres: a) creixement demogràfic, b) Zollverein o creació d'un mercat i c) "el movimiento científico intensísimo" (M.V.G., 21.12.1907, 7)- que han fet l'"Alemania Weltmacht", i conclou afirmant que "Alemania es ya un estado industrial en el sentido estricto de la palabra" (M.V.G., 4.1.1908, 8). L'Alemanya de Vidal i Guardiola no és aquella estranya Alemanya que el krausisme havia difós entre els cercles intel·lectuals de la Península Ibèrica. Per a Vidal i Guardiola no era qüestió de "trasplan-

tar una escola, una direcció científica con exclusió de las demás como sucedió con el krausismo, no. La ciencia es una y hay que trasladarla como ella es, con las aparentes contradicciones que encierra, con las discusiones que provoca, o hay que renunciar a ella" (M.V.G., 1.8.1908, 485). A l'Alemanya de Vidal i Guardiola, per exemple, el partit socialista hi juga un gran paper polític i intel·lectual. Vidal i Guardiola dedica a aquest tema un bon nombre de notes. Cronològicament: El partido socialista (M.V.G., 19.10.1907), a on parla amb entusiasme dels cursos d'Hilferding, Cunaw, Luxemburg, a l'escola del partit, Una visita a la Berliner Gewerkschaftshaus (M.V.G., 8.2.1908), una sèrie sobre el congrés de Nürnberg de 1908 (M.V.G., 10.10.1908, 7.11.1908 i 28.11.1908). La idea del partit socialista alemany que dona Vidal i Guardiola és una clau per a comprendre la política urbana que proposarà al Congrés de G.M. En primer lloc, i és lògic, s'interessa, sobretot, pels aspectes orgànics del partit: "antes de hablar del contenido ocupémonos de la forma", diu, i segueix: "quiero explicar brevemente como el partido socialista es el mejor organizado en Alemania" (M.V.G., 28.11.1908, 760). Segueix una exposició sistemàtica de programa, estatuts, afiliació, seccions, premsa, escoles, actuació del grup parlamentari, etc. Com a teló de fons hi ha el Programa d'Erfurt de 1891 i El Capital, la "Biblia del socialismo". La qüestió dels partits és, per a Vidal i Guardiola, d'una relevància sense equívocs car "los partidos políticos son una adivinación del Estado, una preparación para el Estado; solo un partido bien organizado es capaz de gobernar (...) y en España no hay ningún partido que pueda, ni de lejos, compararse con la organización (socialista) aquí descrita" (M.V.G., 28.11.1908, 762).

Els partits polítics com a pre-Estat, doncs, l'organització interna dels partits com a tema central, la forma, més important que el contingut (Erfurt, El Capital). D'on, una incitació transparent a que

el staff director del partit industrial català tingui cura extrema dels aspectes organitzatius formals i prengui com a exemple modèlic l'organització del partit socialista alemany.

L'exemple del socialisme és, sobretot, un exemple en quan a la forma. El fons és previ, és anterior, és l'Alemanya Weltmacht, el "nuevo imperio alemán que si es fuerte hacia fuera, mucho más lo es en su interior". En un text, Vidal i Guardiola lligarà la idea de construcció d'un Imperi amb la idea de la necessitat d'una política urbana diferent. Aquest text, que es titula Prusia y Cataluña (M.V.G., 27.3.1909, 192 i ss.), comença amb una tesi fonamental: "Federico Guillermo III, al promulgar (el 1808) la Städteordnung (ley municipal urbana) puso la primera piedra del nuevo imperio alemán" (192). La llei municipal de 1808, com a base de l'Imperi. Al davant d'una llei municipal a Espanya, "detengámonos por un momento a recordar la Reforma prusiana, un siglo más antigua que la nuestra; en el recuerdo de su génesis, de su implantación, de sus resultados, tenemos una fuente inagotable de provechosas enseñanzas" (192).

La Städteordnung es basa en tres principis: primer, reducció del paper de l'Estat en els afers municipals; segon, supresió de moltes instàncies administratives adreçades d'inferior a superior; tercer, participació en el govern municipal indirectament per l'elecció de regidors, directament, treballant a l'administració local en càrrecs retribuïts i/o honorífics. "En una u otra forma... los principios arriba señalados son los mismos que inspiran el proyecto del señor Maura". De fet, "son principios de carácter formal, no representan nada por sí mismos" (192). Ara bé, el que cal dir és que la Städteordnung va crear les condicions suficients perquè els governs municipals poguessin desenvolupar les seves activitats al màxim.

A partir de l'observació de la política urbana dels municipis prus-

sians durant un segle (1808-1908), Vidal i Guardiola formula una definició interessant: "El Municipio es una entidad económica en el sentido estricto de la palabra y aunque solo indirectamente cumpla fines del Estado, su actividad es casi siempre indispensable para establecer las condiciones de la realización de aquellos mismos altos fines". I segueix: "Fin primordial del Estado es dar a sus habitantes los medios materiales y espirituales de ocupación y subsistencia" (194).

El municipi -i, en general, els agents públics locals- han de crear les condicions per a la reproducció de la força de treball ("dar.. los medios materiales y espirituales de ocupación").

Aquesta concepció del municipi com a agent econòmic destinat a ordenar les conseqüències negatives de l'actuació de altres agents (conseqüències negatives: la no existència de mitjans de subsistència, la no existència d'ocupació), xoca, evidentment, amb la concepció dominant i, és clar, amb la llei municipal de 1877 i els seus desenvolupaments reglamentaris. Aquesta concepció del municipi serà, mitjançant una sèrie de processos de difusió i discussió analitzats més avall, la concepció de govern local que adoptarà el partit industrial i que inspirarà, en darrer terme, la seva política urbana.

A partir de la definició de municipi com a unitat econòmica, Vidal i Guardiola analitza la política econòmica urbana d'aquesta unitat. La primera línia d'actuació -considerada com a prioritària- és la de la lluita contra les altes taxes de mortalitat, la lluita contra "la Muerte que... roba a la sociedad preciosas energías" (194). Les taxes de mortalitat dels municipis prussians han baixat considerablement entre 1868-71 i 1901-05, les oscil·lacions han passat de 22,24-44, 16 % a 8,67-27,52% en aquest període. Aquesta "acumulación de energías... es obra de los municipios" (195). Els sectors d'activitat

d'higiene i sanitat han estat decisius. En concret: l'establiment de xarxes de clavegueres, iniciada a Frankfurt a/M el 1867, (amb la utilització dels residus com a adobs), els serveis de neteja, l'establiment d'una xarxa de banys públics i de banys a les escoles, els serveis de desinfecció, els sanatoris antituberculosos i els parcs i jardins municipals tot plegat, per a l'era anterior als antibiòtics, fou decisiu per als descensos de les taxes de mortalitat i, en definitiva, per a l'acumulació d'una força de treball important entorn als nuclis industrials urbans.

La segona línia d'actuació del municipi, segons es desprèn de l'experiència prussiana, és la política escolar. Estat i municipis d'ocupen de tots els nivells de l'ensenyament. Vidal i Guardiola dona importància als aspectes quantitius -nombre d'escoles, de mestres, d'alumnes, despeses per escola, despeses per alumne, costos mitjans d'una escola, d'una aula, etc.- però també a aspectes pedagògics - neutralitat en matèria de religió, coeducació, formació dels mestres, etc. Simplificant, les seves dades, és possible confeccionar el següent quadre:

REPARTIMENT PERCENTUAL DE LES DESPESES EN ESCOLES ELEMENTALS A LES 113 CIUTATS PRUSSIANES.

	ciutats		camp	
	1896	1906	1896	1906
estat	16,03	9,91	38,54	35,79
municipi	81	87,36	48,56	53,60
quotes dels alumnes	0,22	0,45	0,62	0,15
patrimoni de les escoles	2,57	1,44	12,57	9,38
altres fonts	0,07	0,84	0,32	1,08

Font: M.Vidal i Guardiola, 1909

El pes dels municipis ha crescut en 10 anys i és superior a les grans aglomeracions que als nuclis rurals.

Deixant de banda les escoles elementals, els municipis prussians tenen cura, particularment, d'un ensenyament secundari molt diversificat, en el que les escoles tècniques de formació professional juguen un paper central.

Aquestes dues grans línies d'actuació -política de sanejament i política escolar- destinades a dirigir el cicle de reproducció de la força de treball seran les seguides -amb interrupcions, amb reculades (pressupost de cultura de 1908, predomini lerrouxista)- pel municipi barcelonès, com a mínim entre 1901 i 1923. Però l'estudi de la política urbana a Barcelona durant aquest període és l'objecte d'un altre punt. En aquest moment, l'únic que cal destacar és un fet: la lliçó del Städtetag prussià de 1908 és decisiva. Quan Vidal i Guardiola escriu, com a resum: "estos son los objetivos de nuestra política municipal:... que la vida de la sociedad sea... armónica a pesar de múltiples contradicciones internas" (197) està definint molt bé el paper de la política urbana en l'eliminació de contradiccions. Quan es pregunta quin ha d'ésser el camí per a imposar, al Sud dels Pirineus, una política urbana com la que proposa, escriu: "yo veo en una serie de congresos de Gobierno Municipal, un instrumento excelente" (197). El Congrés -que ha de reunir a funcionaris, científics i polítics- és l'instrument de la persuasíó, de la difusíó per uns camins nous aleshores aquí. La innovació del model prussià és decisiva fins i tot per l'aparició d'un nou instrument: la persuasíó.

La formació de l'economista

En una "carta oberta" a Manuel Reventós (Vidal i Guardiola, 1908, 103) hi ha un pla de treball previ per a aquell que vulgui ésser "empleado económico-administrativo", és a dir: economista de l'administració pública (local, com veurem més avall). D'entrada, la decisió de Reventós és elogiada per Vidal i Guardiola que considera que "en España falta y no sobra Estado" i que cal separar "el concepto 'empleado' de los adjetivos 'corrupto', 'perezoso', 'inútil', 'perjudicial'..." (103). Previ als estudis a realitzar a Alemanya, Vidal i Guardiola proposa al futur economista del sector públic:

- 1er) la coneixença de la llengua alemanya; 2on) "cómprate y estudia paciente y devotamente la Kritik der reinen Vernunft (Crítica de la razón pura) y no creas poder estudiar nada con solidez científica hasta que te hayas compenetrado con ese largo y (¡exteriormente!) oscuro pesado libro" (103-104). Kant és entès com a antídoto per al verí del positivisme vulgar que domina l'escena científica catalana.
- 3er) L'estudi de Wagner, Schmoller, naturalment, però també dels italians: De Viti de Marco, Graziani, Flora. I, "si tienes tiempo sobfante aprende matemáticas... nunca podremos llegar al fondo de las ciencias filosóficas y sociales si no sabemos matemáticas" (104).
- 4rt) Un coneixement pràctic concret: "procura pasar un año trabajando en una oficina de la Diputación o del Ayuntamiento". 5è) Els estudis a fora (a Alemanya) hauran de durar com a mínim tres anys, "si no correrás también el peligro de volver hecho un matón científico, citando nombres de autores, cuya obra se desconoce..." (104).

En la segona carta, Vidal i Guardiola presenta un quadre impressionant de les hores ¹setmanals de classe d'economia a les universitats alemanyes. En resum: al curs 1904-05-1906 es donaren 1318 hores setmanals de classe, de les quals 377 eren de 'Teoría general de l'Eco-

nomia', 218 d'"Economia especial o pràctica", 263 d'Hisenda, 74 de Política Social, 77 d'Estadística. "Hay que pensar en las futuras Mancomunidades, en los Ayuntamientos autónomos; su creación es un paso importante en la organización económica española y, en especial, catalana" (200) escriu, finalment, Vidal i Guardiola. Els funcionaris de l'autonomia es formaran, doncs, en principi, a Alemanya: cada setmana hauran de triar entre 1318 hores de classe d'economia!

La tercera carta explica no el que es pot fer sinó el que cal fer per a formar-se científicament a Alemanya. "Conviene conocer a fondo -dij- Wagner y Schmoller (Berlín), Bücher (Leipzig), Brentano (München), Cohn y Lexis (Göttingen), ... y también M. Weber (Heidelberg), ... Sombar_t, Ballod y von Halle (Berlín), etc. " Així "evitareis el peligro de venir hechos unos schmollerianos o mengeristas, wagnerianos o marxistas en cuyo estado seriais inprovechables y vendreis siendo sencillamente economistas" (217).

Graell: "la formación de grandes metrópolis"

El curs 1908-1909 de la Societat d'Estudis Econòmics fou inaugurat amb una conferència magistral de Guillem Graell. L'objecte de la conferència era formalment modest: "dar a conocer algunos de los apuntes de mi excursión a las principales capitales de Europa" (Graell, 1908, 661). Però, al darrera, hi havia l'ambició d'extreure de la realitat europea unes lliçons, uns models útils per als països del Sud dels Pirineus. Graell partia d'una nota metodològica prèvia: "me he ceñido a estudiar algunos de los fenómenos que yo llamo de masa" (661), que tindria una importància indubtable.

Per a Graell el fenomen de massa fonamental és "la formación de grandes metrópolis (que) es no solo el pináculo, sino también la base para la formación de grandes naciones" (662). El pas següent és, per a Graell, "la idea atrevida de estudiar como se han realizado estos milagros, por si era posible y práctico aplicar mis observaciones a España, y mas concretamente a Barcelona", d'on: "cuidé de si podía reducir a leyes o reglas, las condiciones de desarrollo de una metrópoli" (662). Ja que, com a hipòtesi, Graell pensava que "Barcelona... es una de las poblaciones de Europa que, a mi juicio, está en excelentes condiciones para llegar a ser rapidamente una dilatadísima ciudad" (id).

Els elements per al desenvolupament de les metrópoli, segons Graell, són:

(1) "la facilidad y rapidez en los transportes"... "entre todos los barrios de la población, ya sirviéndose de ferrocarriles o de los que en Londres llaman Tubos o Metropolitans... ya de elevated como es en

- New York, ya de tranvías... o ahora de automóviles, que amenazan absorber todo el tráfico y lo harán encuancto se abaraten" (662).
- (2) La creació d'una xarxa de transports inter-urbana ("en dichos países no se concebiría ya que Sabadell, Mataró, Rubí, Terrassa, etc. no constituyeran barrios de Barcelona" (id) que, combinant els diversos mitjans de transport (ferrocarrils secundaris, bus) tingui dimensió regional.
- (3) "La municipalización de los servicios comunales" (662). Especialment: aigua, enllumenat i tramvies. Graell nota que "cosa rara: empezó la campaña (municipalizadora) en el país del libre cambio, en la patria de la iniciativa privada, en Inglaterra". La municipalització dels transports és necessària, car cal considerar els transports no "como negocio solo de lucro sino como medio de desarrollo de las poblaciones, lo que no hará jamás una empresa si no se asegura la ganancia" (id).
- (4) els canvis i la millora de l'alimentació ("puede decirse que viven de café, té, manteca, leche, patatas, azúcar y algo de carne de cerdo en forma de sandwich" (id)) lligats a "la vida de restaurant que es allí cada vez más general", "contribuyen poderosamente al desarrollo de las metrópolis" (id), entre altres raons per l'atracció que això representa per a les masses de camperols familiars.
- (5) l'existència d'importants tributs municipals amb la independència, evidentment, de les hisendes municipals: "la autonomía municipal es cara, pero muy cara" (663). La tributació central, als municipis d'Europa, és sobre els bens immobiliaris. Cal desgravar, dintre del que sigui possible les rendes del treball i del capital: "el trabajo, la producción y el comercio hay que procurar que pa-

guen lo menos posible". Els impostos sobre les rendes del sòl urbà porten a la necessitat d'augmentar el seu rendiment: "esto desarrolla la urbanización y éstas las rentas municipales". Al mateix temps, el sector públic local fa tot el possible per al desenvolupament d'aquestes rendes urbanes car són elles les que alimenten el pressupost municipal.

- (6) el joc de les rendes diferencials del sòl és també una causa per al desenvolupament urbà: "cuando más se dilata una capital, el precio del círculo más excéntrico va elevando lo que podríamos llamar los círculos concéntricos de la población, constituyendo la base de cuantiosas fortunas" (663).
- (7) el paper innovador dels bancs que, per la línia dels crèdits a la construcció, esdevenen els veritables propietaris de molts immobles i, alhora, fan possible l'accés a la propietat (precària, tanmateix) a gent que disposa d'un capital inicial molt petit. Els bancs, també, tenen tendència a fer préstecs a grans empreses que construeixen no ja un edifici aïllat sinó, més aviat, conjunts, la qual cosa és, a la seva vegada, un factor de creixement (663).
- (8) el paper dels jueus a la banca, al comerç de luxe, al sector alimentari, al comerç internacional, etc. és, segons Graell important, encara que no tinguin pes el sector obres públiques ni, és clar, en els governs locals, és un factor important a ciutats com Viena, París, que no cal oblidar. El seu esperit d'associació és a la base del seu èxit.
- (9) la velocitat de la circulació monetària ("un duro en una casa de campo al cabo de un mes no suele ser más que un duro, pero en una aldea ya había conocido algunas manos... en una capital al cabo del

- día ha podido pasar por tantas como en un mes en los pueblos o villas, siendo instrumento de numerosas transacciones (665)).
- (10) el nacionalisme econòmic és, també, un motor del creixement urbà. D'una banda fa que les empreses de serveis públics (i, en especial, les empreses de ferrocarrils) estiguin a mans del capital nacional que invertirà in situ els seus beneficis o bé d'un sector públic amb motivacions "nacionals".
- (11) la ciència, la "superioridad de la ciencia" (666) que fa que "comparando Londres y Berlín" hom descobreeixi que el futur pertany al poble germànic que és el que té una millor formació científica (a Londres "todavía no han salido del período de las Humanidades y el Bíblico" (666)). La formació científica, comença, però, a l'escola primària i als instituts ("mientras aquí creemos que basta un Instituto provincial, solo en Berlín había 39" (666)).
- (12) l'assistència social, les pensions són fonamentals, car "la difusión (de la riqueza) no es proporcional a las grandes masas de población" (665) i sembla a priori difícil la distribució de la riquesa: "¿quién es capaz de gobernar el reparto en esos océanos humanos?". Però, malgrat les dificultats "no se puede dejar perecer a centenares de miles de habitantes que no saben como ocurrir a su subsistencia". Aleshores, "lo que empieza por satisfacción penosa de necesidades, acaba por ser una incontrastable fuerza política". Aquesta força política és definida com "democràcia socialista" que "no tiene las riendas de los gobiernos, pero da el tono y casi imprime el movimiento". Aquesta força política "lo primero que pide es pan, y desde luego los gobiernos y los políticos procuran llevarle la boca para que no clame" (665).

"Joventut Nacionalista" versus "Socialisme Municipal"

"Sismondi: 'el Municipi és la verdadera pàtria, la que veiem, la que coneixem amb els nostres sentits'" (Vallès i Pujals, 1909, 24)

Després dels anys 1901-1903, el bienni 1908-1909 és una fita clau per a comprendre les línies centrals de la política urbana del partit industrial. Per què? Perque és el bienni del primer congrés d'economia, del primer congrés del govern municipal, de la reflexió -ràpida- després de la setmana tràgica. És en aquest moment quan l'ala esquerra de la Lliga -la Joventut Nacionalista- descobreix i difon les idees fonamentals del socialisme municipal anglès. Una qüestió posterior serà analitzar fins a quin punt aquestes idees fan forat i articulen realment les propostes urbanístiques del partit industrial durant el seu llarg període de direcció ideològica. Però el primer pas necessari esdevé, simplement, la lectura d'un conjunt de tres conferències sobre el socialisme municipal que donà Joan Vallès i Pujals entre març de 1908 i gener de 1909. L'interès per a Vallès i Pujals rau en un fet molt simple: és l'organitzador del primer congrés de govern municipal i segueix, gairebé sense solució de continuïtat, dedicat a aquest tipus de qüestions durant un període molt llarg: serà membre del Consell de la Mancomunitat, serà diputat al Parlament de Catalunya, a on les seves intervencions sobre els problemes del territori seran exaltades i debatudes, serà conseller d'Obres Públiques durant el bienni negre, des d'on llançarà el Pla General d'Obres Públiques. És necessari, doncs, llegir, amb una certa cura els seus primers papers, conèixer les seves primeres reflexions. Cal veure, en definitiva, què és el que un partit industrial (com

Lliga regionalista, situat a la perifèria del Regne Unit i de la seva Revolució Industrial), entenia (o podia entendre) de les propostes dels fabians.

Per a Vallès i Pujals, "resulta ja de tot punt innecessari fer la defensa de l'autonomia local... donat el colossal avenç que durant aquests últims anys han fet en el nostre país els ideals autonomistes" (1908, 3). Fint i tot, "els partits polítics que han tingut predicament gràcies al caciquisme i la imposició" són, formalment, partidaris de l'autonomia municipal: "tothom és autonomista" (3).

El punt següent és la definició de la seqüència: Regió-Comarca-Municipi-Barri. L'autonomia en aquests diversos graus és considerada necessària: la novetat és l'autonomia per als barris. L'autor la justifica partint de la seva extrema diversitat: "cada un serveix per cosa distinta" (4) i "se fa precís que els diferents barris d'una gran població siguin regits amb distints sistemes" (5).

L'autonomia -des del barri fins a la regió- "no és un fi sino que és un medi" (6). Un medi que pot ésser útil només en un cas, només quan "hi hagi una rica corrent de compenetració entre governants i governats" (8). Aquesta 'compenetració', que no pot limitar-se, és clar, a l'emissió del vot en les eleccions municipals, és entesa, sobretot, com a fiscalització dels governants. L'exemple de la República dels Estats Units -"el primer país del món en quant a corrupció i desordre en el govern municipal" (10), però també el primer país en el que els ciutadans organitzen unes "Associacions de bon govern municipal" amb vocació fiscalitzadora -és el més repetidament utilitzat, tant en aquest text de Vallès i Pujals com en altres (Sans i Buigas, 1909a, per exemple)-.

Aquesta línia -la 'compenetració' i les associacions de bon govern

municipal- es contraposa a l'utopisme popular: "molta gent es creu... que basta tenir autonomia perquè el món es converteixi en un Paradís, ... perquè desapareixi la misèria, perquè totes les poblacions es converteixin en una espècie de Xauxa" (5-6). De fet, Vallès recorda que, amb l'autonomia, "no obtindrem ni poder viure sense pagar contribucions... ni el que s'acabin les lluites entre les diverses classes", car "l'autonomia no és més que el medi per a lograr una bona administració dels cabals dels ciutadans" (8).

El 'bon' govern, la 'bona' administració, quin significat tenien en aquell context? Una primera definició seria: "satisfer les necessitats col·lectives de la societat humana, procurant son benestar i sa cultura" (11). Satisfer necessitats col·lectives és, per a Vallès i Pujals, sinònim de socialisme: "els més capitals principis del socialisme van imposant-se a les societats, de mica en mica" (12). I afegeix un comentari, aparentment marginal, però que, des d'una òptica actualista, esdevé central: "en molts casos no són pocs els qui s'anomenen socialistes els que tindran cura de portar a la pràctica aquells principis" (12). Aquesta és, molt probablement, la secreta intenció del sector més radical del partit industrial. Cal entendre les grans creacions posteriors -Comissió de Cultura i Patronat Escolar, Institució de l'habitatge Popular, sistema de verd urbà de la Gross-Barcelona, etc.- en aquest sentit: dur a la pràctica alguns dels principis socialistes.

Uns paràgrafs més avall, Vallès i Pujals, que veu la necessitat d'una determinada actuació del municipi, introdueix un concepte, el concepte de "socialisme municipal", "sense que de cap manera vulgui això dir que jo admeti les teories socialistes" (13). En un altre moment, i dins de la mateixa línia, Vallès i Pujals assenyala que si bé la municipalització dels serveis forma part dels programes socialistes,

"era molt estrany que no haguessin tingut aquesta iniciativa els regidors socialistes de Madrid" (18). La separació teories socialistes/pràctica socialista o no, no és capciosa, té una finalitat molt concreta: permet, mitjançant textos com la *Rerum Novarum*, que és citat (12), mantenir sense excessives figures el bloc ideològic. Aquesta separació, que és molt important per a comprendre l'actuació futura del partit industrial, és, doncs, plantejada obertament des dels seus inicis.

En aquest primer digest, Vallès i Pujals sintetitza els principals instruments de la política urbana del socialisme municipal. Són:

- 1er. Salubritat i higienenda les poblacions.
- 2on. Parcs i jardins públics
- 3er. Municipalització de serveis
- 4rt. Política obrera
- 5è. Altres medis: beneficència, cementiris, ensenyança, impostos" (13-14)

En el primer punt, Vallès i Pujals, inclou, en un perfecte bric-a-brac que, novament, fa pensar en la defenestració de la teoria general de Cerdà de la que hem parlat supra, actuacions molt diverses:

- " . donar als carrers la deguda amplada,
- . un completíssim i perfeccionat sistema de clavegueres,
- . una alta acció fiscalitzadora en tot el que fa referència als aliments,
- . un bon servei de desinfecció,
- . sobretot, emprendre una campanya en pro de l'habitació higiènica" (14)

En aquest sentit es proposa:

- (1) "l'establiment del Registre sanitari de les cases"

- (2) "que els ajuntaments es dediquin a la construcció de cases per a gent pobre"
- (3) la destrucció de "barris malsans", que en el cas de Barcelona realitza la Reforma interior que "per això té un caràcter altament social, a més dels altres que pugui tenir" (15)

En el segon punt, Vallès i Pujals al·ludeix al model de la ciutat-jardí, que pocs anys més tard seria difós des de la Mancomunitat (vegeu infra cp5), quan assenyala que "l'evangeli de les modernes ciutats consisteix en rusticar la ciutat, en compenentrar la ciutat amb lo camp i això sols es logra per medi de grans parcs i jardins" (16) que tenen, segons Vallès i Pujals, una funció netament reproductora: "és una necessitat, tan apremiant com la d'alimentar-se, la de disposar d'espais oberts" (16).

El tercer punt -la municipalització dels serveis- és el més important i Vallès i Pujals dedicarà una conferència -que serà publicada prèviament a un altre lloc (Vallès i Pujals, 1908)- sencera a discutir-ne les modalitats, els problemes, etc. A partir de la municipalització de serveis, "el Municipi es converteix en productor de determinats objectes i serveis a fi de facilitar-los als seus administrats... en millors condicions de preu o de qualitat de les que els hi proporcionen les empreses privades" (16-17). Exemples: l'aigua, el gas, l'electricitat, tramvies, telèfons (16).

"Mirant la municipalització sota un aspecte econòmic -segueix- resulta que el Municipi ve a obtenir els grans beneficis que tenen aquestes empreses que tenen a son càrrec l'aigua, el gas, l'electricitat, els tramvies, amb la qual cosa es logra poder suprimir molts dels impostos municipals... (i) combatre els monopolis de serveis públics" (17).

El quart punt amaga, al darrera d'un títol tan vague, "la intervenció del poder públic (i per què no del poder públic local) en les relacions entre el capital i el treball" (18). Al Congrés de Govern Municipal aquestes idees seran molt desenvolupades: pel moment queden com un simple plantejament d'un camp que cal recórrer.

Els "altres medis" del cinquè punt són simplement esbossats: ensenyament públic, desgravació dels consums, fins i tot reducció del preu dels serveis funeraris (19).

Després de les definicions més generals i de la vessant instrumental, Vallès i Pujals té un cert interès per explicar els orígens del socialisme municipal.

El socialisme municipal té unes "manifestacions antigues" (20) en els municipis del feudalisme tardà. La desamortització fou la fi formal dels patrimonis municipals. Molt aviat, però, foren definits com a necessaris: "l'il·lustre sociòleg Dr. Torres i Bages diu: 'la reconstrucció del patrimoni municipal la considerem d'una importància extraordinària..'" (21). Sense gairebé solució de continuïtat tota la tradició de "les idees més o menys utòpiques" (22) ha donat un gran pes al municipi i a les seves funcions. Dels utòpics en neixen, segons Vallès i Pujals -i l'observació sembla correcta-, els socialistes contemporanis, "però fins a temps molt més recents no tingué el socialisme un programa complet en matèria municipal, fins a una època molt pròxima a la nostra no es formà el que s'anomena socialisme municipal. Son principal autor fou l'anglès Fabiani ^(sic) qui sentà que el municipi és l'empresa política més apta per a iniciar i portar a cap qualsevol transformació econòmica de la societat. Lo socialisme municipal anglès també anomenat fabianisme fa consistir quasi tota l'acció social que pot desenrotllar el Municipi, en la municipalització de serveis" (23).

Vallès i Pujals critica, en aquest sentit, el programa mínim del partit socialista francès (Lyon, 1891) car si bé apunta la necessitat del desenvolupament de certs serveis col·lectius ("cantines escolars, borses de treball, servei gratuït de metges i medicines, assils per a invàlids del treball, cases de maternitat, secretariat del poble"), de fet, tot plegat "no és més que una ampliació de la beneficència pública... sense preocupar-se de la municipalització" (23).

El centre del socialisme municipal és, doncs, per a Vallès i Pujals, la municipalització de serveis. Aquest és el títol de la conferència donada a l'estatge de la Lliga Regionalista el 7 de març de 1908.

Vallès i Pujals estableix una classificació que val la pena reproduir:

"1er. Municipalització simple o per economia" (= "procurar-se bens que serveixen pel funcionament de l'empresa municipal") Causes d'aquest tipus de municipalització:

1. L'acord entre els productors privats per a elevar els preus dels productes
2. La impossibilitat d'obtenir productes de qualitat determinada
3. El desig d'evitar que les empreses o productors privats explotin als obrers
4. L'excès d'intermediaris" (28-29)

2on. Municipalització complexa o industrial (= "el Municipi, productor de determinats objectes o serveis per a facilitar-los als particulars")

En tres casos la intervenció del municipi pot ésser reclamada...

- A. Quan la (lliure) concurrència és defectuosa
- B. Quan la (lliure) concurrència no garantitza la bona qualitat dels productes
- C. Quan es tracta d'indústries que tendeixen naturalment al monopoli" (29-31).

L'anàlisi de la competència que fa Vallès i Pujals en aquest punt és interessant. Distingeix, per exemple, quatre casos de "concurrència defectuosa", és a dir, de competència imperfecte: la "concurrència impròpia", que "no té per a objecte abaixar el preu d'una manera permanent en benefici del consumidor, sino només treure del mercat a un adversari" (30), la "concurrència anàrquica", quan "la gran quantitat d'objectes portats al mercat és molt major que la dels que es necessiten" (30), la "concurrència parcial", que es produeix "quan sols hi ha llibertat en alguns elements de la indústria, però no en tots" (31) i, finalment, la "concurrència limitada en l'espai i en el temps". A banda hi ha el cas C, assenyalat més amunt, que és, per a les ciutats, obvi: "hi han indústries en les que és molt difícil que hi hagi concurrència... perquè exigeixin, per exemple, l'ús exclusiu del sòl o el subsòl de les vies públiques. En aquests casos, es troben les empreses d'abastiment d'aigües, d'enllumenat, de tramvies..." (31). En resum, els defectes de la lliure competència justificarien la creació d'un sector públic local amb un paper important en el pla de la producció. Ara bé, Vallès i Pujals, en aquest punt creu útil respondre a tres qüestions molt concretes: "els municipis (1er) poden municipalitzar serveis o indústries?, (2on) Deuen fer-ho? Cas de fer-ho, (3er) què és el més convenient?" (32).

La primera qüestió si es segueix estrictament la llei municipal vigent en aquell moment, i en especial l'art. 71 (els ajuntaments són corporacions econòmico-administratives i sols poden exercir aquelles funcions que els hi estan encomanades per les lleis), hauria de contestar-se negativament. El projecte Maura, però, elimina aquest article car esdevé, segons Vallès i Pujals, molt difícil entendre el municipi com a ent purament administratiu.

La segona qüestió és posada en funció de la diversitat de casos possibles. Vallès i Pujals fa servir una classificació de Sidney Webb

dels 9 casos en que seria correcte municipalitzar (35-36). En tots els casos, la municipalització no pot ésser ni un a priori, ni una decisió irreversible en el temps, ni generalitzable en l'espai. La tercera qüestió es subdivideix en una sèrie de preguntes. Cal determinar en primer lloc qui ha de pendre la decisió de municipalitzar: el parlament? els habitants del Municipi per mitjà de referèndum? En segon lloc, cal determinar la unitat del règim financer del servei o indústria municipalitzat en relació a la hisenda municipal. Cal fixar, també, els òrgans de govern dels serveis municipalitzats, el paper del director tècnic, etc.

"La municipalització a Espanya" es troba amb dos enormes dificultats: el govern central s'hi oposa (vegeu: R.O. de 23.7.1907 denegant a l'ajuntament de València la possibilitat de municipalitzar el gas) i existeix un baixíssim nivell d'interès per a les qüestions municipals per part del poble (40).

El brevia^{ri} de Vallès i Pujals fou acollit amb entusiasme per gent com Sans i Buigas que, des de les pàgines de La Catalunya, escrivia que en definitiva Vallès "ha sabido conquistarse un lugar distinguido dentro del movimiento de la cultura catalana y muy especialmente en el estudio de las cuestiones locales elevadas recientemente por los modernos ~~historiadores~~ a la categoría de ciencia" (F. Sans i Buigas, 1909b, 161).

El "Congrés d'economia" de 1908

Malgrat les crítiques dels joves (Vidal i Guardiola, 1908, 477, Reventós, 1908[&]) i a desgrat d'ésser organitzat de forma contrària a la que es considerava com a necessària (limitació de temes a 2 o 3, fixació amb molta antelació de temes i ponents, publicació prèvia de materials de discussió (Vidal i Guardiola, 1908, 477)), el I Congrés d'economia ha d'ésser considerat per moltes raons una fita important (Artal, 1973). De les quatre seccions en que fou dividit, ens interessen especialment la segona i la quarta.

El tema central de la secció 2ª fou el titulat "Administración local", en el que les conclusions coincidiren "en alguna de sus líneas características, con el proyecto de administración local que se discute en el Parlamento" (Rucabado, 1908, 450). En resum, es definiren els fins (econòmics) dels municipis, que foren classificats en 4 tipus diferents ("urbes", "ciudades", "villas", "aldeas"), es fixà la comarca i la regió com a divisions territorials més racionalment adaptades a les característiques reals de l'economia catalana i, finalment, s'establiren les bases d'una reforma fiscal a llarg termini i d'unes mesures a prendre interinament.

(&) Per a l'estudiant d'economia Manuel Reventós, el Congrés d'Economia fou "una revelació de lo incompleta i fragmentària que és nostra cultura econòmica i, al mateix (temps), anunci consolador de que comencem a estar en crisi entre nosaltres certes ridícules opinions com: no separar l'Estat de l'administració, i la preferència per l'activitat econòmica individual, gairebé atomística" (1908, 49). Per a Reventós, l'únic positiu d'un Congrés segons ell prematur i ple de dilettantisme (52) foren les comunicacions de M. Pugés, A. Ras (sobre el Banc d'Espanya), R. Rucabado (ensenyament de l'economia a nivell universitari) i Garriga i Massó (administració local) a on, de totes formes, "vaig enyorar -diu Reventós- en molta ocasió una paraula tècnica o una expressió menys

La reforma fiscal havia de fonamentar-se en dues bases:

- "1ª Independència de las haciendas locales y la del Estado
- 2ª Asignación para cada una de tributos y fuentes de ingresos pecuniarios, procurando que los que tienen su base de tributación en la riqueza urbana, se asignan a las ciudades, aquellas cuya base es la riqueza territorial y pecuaria, a los organismos rurales, comarcales o provinciales y que la Hacienda del Estado la tuviere en la riqueza personal o de utilidades y en los indirectos" (La Cataluña, 1908, 470).

Les mesures a prendre a curt termini, per als municipis de més de 50,000 habitants eren:

- a) Llibertat per a establir nous impostos municipals (per exemple: "sobre la plusvalencia de los terrenos afectados por urbanizaciones")
- b) Renúncia, per part de l'Estat, als ingressos per consums i similars
- c) Llibertat per a municipalitzar serveis de caràcter general (id)

La secció 4ª fou dedicada a tres qüestions formalment heterogènies: "oficinas de trabajo", "propaganda económica", "Facultad de Economía". La primera qüestió és (aparentment) menor: es tractaria de que els ajuntaments subvencionessin unes oficines de col·locació o borses de treball per a tota classe de feines. Sota aquesta qüestió s'amaga una qüestió fonamental: convertir els agents públics locals en organitzadors de la distribució espacial i sectorial de la força de treball, per tal d'evitar la localització donada pels mecanismes del mercat, i salvar les

vulgar..." (1908, 52). En resum, "com totes les coses irregulars i incompletes fa millor efecte apreciand en conjunt el que representa l'obra del Congrés d'Economia, des d'una mica lluny" (id).

fortes contradiccions que es donen. Les oficines de treball municipal serien, de fet, un instrument, gens menyspreable, per a la direcció, des dels organismes municipals, de la distribució de la força de treball. El Municipi no hauria de dirigir únicament el cicle de la reproducció de la força de treball, com explicava Vallès i Pujals (1909), sinó que, a més, tindria facultats per a dirigir la seva formació i la seva distribució espacial.

La segona i la tercera qüestió van molt lligades: es va fer una proposta general per a l'ensenyament de l'economia, des de "la enseñanza obligatoria de la Economía política (con carácter elemental) en las escuelas de instrucción primaria" (473), fins a la creació d'una Facultat d'Economia.

Aquesta Facultat tindria unes finalitats molt específiques: "formar empleados tanto para los Ayuntamientos como para las Diputaciones". Les assignatures necessàries foren: "Hacienda nacional y local", "Economía política general y aplicada", "Administración", "Policía", "Higiene", "Viabilidad". Es tractava, doncs, d'una Facultat d'Economia destinada a formar tècnics per als agents públics locals, dotats, alhora, de coneixements fiscals i de nocions de "vialitat" (= transports, vials), "higiene" (= habitat, verd urbà, aigua), és a dir, forçant la cita, es tractava de crear una Facultat d'Economia per a formar urbanistes. El caràcter territorial de l'organització de la Facultat seria subratllat, també, pel fet de que hauria d'ésser establerta per l'Estat i les Diputacions provincials conjuntament.

En resum, la meitat del Congrés d'Economia de 1908 fou dedicat a qüestions lligades a la dimensió territorial i urbana de l'economia. El paper -enorme- de l'espai en la definició de l'economia catalana ho explica, en part. En part, però, també, s'ha d'explicar per la decidida

voluntat del nou bloc intel·lectual per a utilitzar políticament i econòmicament el territori català.

El "Congrés de govern municipal" de 1909

Per a un sector important dels economistes del primer terç del segle, el Congrés de Govern Municipal fou el punt de partida de moltes de les línies d'actuació de la política urbana a Catalunya en el primer terç del segle (Vallès i Pujals, 1923). El Congrés -un debat molt ampli sobre la qüestió urbana, organitzat i dirigit per la secció "Joventut Nacionalista" de Lliga regionalista-fou el pas inicial per a un conjunt d'iniciatives (Escola d'Administració Pública, Setmanes Municipals, Assemblees Municipalistes, Oficina d'Orientació Municipal) que es desenvoluparien en els anys següents a partir de l'estructura de la Diputació Provincial de Barcelona, primer, i de la Mancomunitat de Catalunya més tard.

Una certa cura en l'examen dels papers del Congrés és, doncs, necessària, car en ell es troba l'inici d'un nombre important d'actuacions en el camp de la política urbana. En el Congrés, a més, conflueixen les dues grans alternatives presentades, en aquells moments, a la ciutat del laissez-faire: el socialisme municipal anglosaxó, que Vallès i Pujals havia divulgat en conferències i articles, i el model prussià, que Vidal i Guardiola presentava-amb rigor i amb vehemència- als lectors de La Catalunya. Vallès i Pujals havia parlat de les "Lligues del bon govern municipal" nordamericanes (L.C., 27.3.09, 187). Vidal i Guardiola, de la Deutscher Städtetag (L.C., 18.7.08, 455) i de la Verein für Sozialpolitik (L.C., 9.11.07, 10). Per tant, tant Vallès com Vidal havien donat, alhora, unes pistes tètriques inicials i la suggerència d'un mitjà concret -el congrés- per a difondre socialment aquestes alternatives.

El "Congrés de Govern Municipal" venia després d'un altre congrés important, del Congrés d'Economia organitzat per la Societat d'Estudis Econòmics. Entre un i altre hi havia una continuïtat/discontinuitat que val la pena precisar. L'organització del Congrés d'Economia havia estat criticada pels seus efectes de dispersió i superficialitat (Reventós, 1908). El Congrés del Govern Municipal seria diferent: de fet, la publicació de les Actes -el fet de que fos possible publicar unes actes- confirma aquesta diferència. Rucabado, de la Societat d'Estudis Econòmics, assenyalava, en canvi, la continuïtat.

El Congrés de Govern Municipal deia "será por nuestra parte un paso más en el camino que nos hemos señalado y que quedó solidamente dibujado en el Congreso de Economía, sonoro toque de atención hacia los grandes problemas actuales y enérgico esfuerzo para la formación de ambiente. Hoy la actualidad trae por sí misma uno de los mayores de aquellos problemas..." (Rucabado, L.C., 3.4.09, 207). En efecte, en certa forma, tot el temari del Congrés de Govern Municipal seria un desenvolupament de les qüestions plantejades a la secció 2ª del Congrés d'Economia de 1908 i que, segons Rucabado, Graell haurà explicat en el seu curs d'Economia als E.U.C. El text de Rucabado introdueix un nou element: la "actualitat" de la qüestió municipal motivada, sens dubte, per la discussió al Parlament de la llei d'administració local del govern Maura. Ara bé, aquesta "actualitat" conjuntural estava, de fet, lligada a un altre tipus d'actualitat que, com a mínim, calia datar al 1901, el moment de la irrupció a la vida política espanyola d'un partit industrial. En aquest sentit, l'opinió sobre el futur Congrés de Prat de la Riba és un element important per a dilucidar el significat d'aquesta iniciativa de la "Joventut Nacionalista" en el context més ampli de la vida política catalana i espanyola.

Per a Prat, el Congrés és "iniciativa provechosa" car "espontaneamente,

gracias a una intuición remarcable, parecida a la de Alemania, Cataluña ha comprendido, desde los primeros instantes del actual renacimiento, que había de empezar por la renovación de las instituciones locales" (Prat, 1909c). Fins i tot, parla d'una identificació en el camp de la pràctica política, entre política territorial (i urbana) i programa d'afirmació nacional catalana. Així, "en los momentos culminantes del grandioso movimiento de Solidaridad, en el acto mismo de ser prácticamente nacionalista la inmensa mayoría de los catalanes, la fórmula reclamada es el programa del Tivoli, casi en absoluto dedicado al régimen local, y en el cual no consta una sola palabra en pro de la lengua catalana ni de la autonomía legislativa, que constituyen las dos grandes reivindicaciones nacionalistas" (id). El renaixement català al segle XX, com el prussià al XIX, com el continuisme anglosaxó, segons Prat són deguts (o seran deguts, en el cas català) a la renovació dels agents públics locals. "Por esto -continua assenyalant Prat- desde el desastre colonial (Catalunya) concentró sus esfuerzos en obtener la reforma de la legislación local. Por esto ha luchado largos meses en el Parlamento para injertar su espíritu en la ley de Administración local" (id). En no gaire més de 30 paraules, Prat sintetitza unes idees fonamentals: en front a l'Estat del Desastre, l'afirmació política catalana en forma de reforma local. Com? Mitjançant la presència de representants de Catalunya (del nou bloc dominant a Catalunya, com a mínim en els terrenys polític i cultural) al Parlament espanyol intentant donar un nou sentit a la llei d'administració local. Car, de fet, "alrededor de este proyecto luchan dos espíritus colectivos, dos Españas: la España vieja que se va y la España joven, la España nueva que surge" (id).

El Congrés de Govern Municipal de 1909 reuneix, doncs, a priori un conjunt d'elements: a) la introducció de noves línies de pensament (fona-

mentalment dues: el socialisme municipal anglès i el model prussià de gestió municipal), b) la continuació -amb variants organitzatives importants- del Congrés d'Economia de 1908 i, en darrer lloc, c) la concreció, a partir d'un debat, d'un programa de govern local que s'identifica en aquells moments amb un programa d'afirmació de la nació catalana. (Naturalment, la crítica de Santiago Alba a la llei d'administració local que analitzem a un altre lloc fora incomprensible sense tenir en compte tots aquests fets).

Com es combinen aquests elements? Quina distància hi ha entre la convocatòria del Congrés, és a dir, entre el que hom espera del Congrés a priori, i els seus resultats finals? Quins són els resultats (intel·lectuals) invisibles del Congrés? Aquestes són algunes de les preguntes que caldrà contestar a continuació. Una divisió temàtica com la que es proposa tot seguit pot ser útil per a contestar-les. Caldrà analitzar: en primer lloc, la convocatòria inicial (març de 1909) i les vicissituds fins al moment (desembre 1909) d'iniciar-se el Congrés; en segon lloc, les actes i les ponències més importants; en tercer lloc, donar notícia de les ponències anunciades i no presentades, però que apareixeran, més tard, sota formes diverses.

De la convocatòria a la Setmana Tràgica

El Congrés de Govern Municipal fou convocat, pel març de 1909, per la "Joventut Nacionalista". L'instrument principal de la convocatòria fou una revista setmanal en llengua castellana: La Cataluña. Aquesta revista dedicà quatre números monogràfics a l'organització del Congrés. El primer -27 març de 1909- contenia el text de la convocatòria, el "qüestionari" inicial (és a dir: l'àmbit temàtic del Congrés), el reglament i un conjunt d'articles signats per R. Esclasans i Milà, J. Vallès i

Pujals, F. Sans i Buigas, E. Prat de la Riba, J.M. Tallada i M. Vidal i Guardiola. La convocatòria es realitzava "próxima a una profunda transformació en nuestro régimen administrativo" (local) (L.C., 27.3.09, 185) perquè "en el ambiente sereno de las controversias científicas.. se forme un criterio sólido sobre el conjunto de cuestiones que integran la vida municipal" (id). Hi són específicament convidats "los políticos y publicistas, los concejales y técnicos de los municipios" (id). El qüestionari divideix la temàtica del Congrés en quatre grups:

"Primer grup: Organització municipal i coordinació amb els organismes superiors (Autonomia municipal, autoritats, empleats, ordinaments, subordinació als organismes superiors, projectes de mancomunitats de municipis, funcions que s'hi poden delegar).

Segon grup: Cultura, art i acció social (Ensenyament municipal, museus, biblioteques, beneficiència, policia, institucions municipals de protecció)

Tercer grup: Urbanització, obres públiques, higiene (Carrers i Places, parcs i jardins, subsòl, expropiació, adquisició i venda de solars, edificis municipals, neteja pública, sanitat, mercats, escorxador)

Quart grup: Hisenda i serveis municipals (Bens del municipi, impostos, arbitris, sistemes de recaptació, comptabilitat, municipalització de serveis)

Font: La Catalunya 1909a, 185

El reglament del Congrés separa els treballs del Primer Grup, per a ésser discutits en el Ple del Congrés, i els dels altres tres grups, per

a ésser discutits en les 3 seccions en les que es dividirà el Congrés. La Comissió organitzadora es reserva el dret de classificar els treballs rebuts en "temes", que podran ésser discutits, i "comunicacions", que no ho seran. (Aquesta divisió, com veurem en l'epígraf dedicat al contingut del Congrés, serà molt arbitrària). La Comissió organitzadora elaborarà, així mateix, les conclusions que hauran d'ésser discutides, anomenarà les meses del Ple i de les seccions i s'autoanomenarà Comissió executiva després del Congrés. En definitiva, doncs, la Comissió tindrà un paper decisiu en la marxa del Congrés.

En els articles signats que acompanyen els documents bàsics - qüestionari, reglament- hom pot espigolar algunes de les idees mestres del Congrés. Vallès i Pujals parla de que "hoy presenciamos esta verdadera revolución en pro del estudio y difusión de las cuestiones municipales." En los resúmenes bibliográficos vemos anunciada continuamente la aparición de nuevas obras que se ocupan de estas materias..., los estudios municipales determinan también, a cada instante, la aparición de revistas y ocupan el lugar preferente en las ya existentes; se van creando cátedras para enseñar y difundir esta ciencia de los modernos tiempos; aparecen por doquier "Asociaciones de buen gobierno municipal".; ... los programas de todos los partidos políticos consignan, en línea principal, las soluciones para el problema municipal que ellos presentan.." (Vallès i Pujals, 1909b, 187). Tot un programa que serà, en gran part, seguit: sorgiran, aviat, edicions, noves revistes, càtedres, associacions específiques, programes municipals per als partits.

Sans i Buigas (futur director de l'Escola d'Administració Pública) assenyala, en el seu article, un punt a tractar: la formació dels funcionaris. Amb l'exemple de Prússia, de nou: "ningún estado hay en Europa y fuera de ella que esté tan bien gobernado como Prusia" (Sans i Buigas, 1909c, 188).

Tallada escriu sobre "la política social del Municipio": cases barates ("interessa a la ciudad hasta por cuestión de higiene y salud pública que estén alojados los obreros en condiciones adecuadas"), borsa de treball ("para poner en contacto oferta y demanda de trabajo"), museus socials, "secretariats populars", etc. (Tallada 1909a, 190).

Vidal i Guardiola, finalment, publica un llarg article -Prusia y Cataluña- que ha estat descrit supra, i que és, juntament amb les conferències de Vallès i Pujals, es suport teòric del Congrés.

La revista La Cataluña en una nota nuncia: "Esta revista dará cuenta de todos los trabajos de organización del Congreso, insertará los documentos oficiales y reseñará oportunamente las sesiones del mismo. Inmediatamente publicará las opiniones que sobre la idea de celebrar esta Asamblea hemos pedido a los más importantes políticos españoles" (La Cataluña 1909a)

L'enquesta ocuparà moltes planes de La Cataluña en els mesos que s'escolen entre la convocatòria i la celebració. Algunes de les respostes són interessants però el fet fonamental que capgira totes les dades inicials i descentextualitza totalment el Congrés és la Setmana Tràgica de finals de juliol de 1909.

La Setmana Tràgica -"Setmana roja", a les planes de La Cataluña- és un "moviment social", en el sentit de Reventós (1925), inseparable de dos fets aparentment allunyats: les condicions de vida a Barcelona i la guerra imperialista al Marroc sostinguda per una monarquia que, a la seva vegada, ha hagut de sotmetre's als dictats imperials de la República nordamericana i del Regne Unit.

Quan tot just s'inicien (des del triomf dels partits anti-caciquistes de 1901) els programes per a transformar les condicions de vida a Barcelona, esclata la Setmana Tràgica, que, com a mínim a curt terme, des-

ballestarà seriosament els programes del partit industrial. Així, utilitzant una retòrica d'escassa qualitat literària, Ramon Rucabado, de la Societat d'Estudis Econòmics, escriurà:

"Y tú, loco, que sólo anhelabas que la Ciudad hermosa llegase un día a superar en esplendor a sus rivales del mundo entero, ya lo ves, ninguna otra luz recibe éste de ella que la de los incendios espantosos..."

Es todo un Ideal el que ardió. Sois vosotros, eres tú, amigo o hermano, soy yo mismo, los que han quemado estos días" (Rucabado 1909a, 475).

Per a la classe que s'ha plantejat, seriosament, definir una nova hegemonia, a partir d'una "Ciudad hermosa" amb un pes a escala internacional, la Setmana Tràgica pot ésser, realment, "un Ideal... que ardió". La presència sobtada, violenta, massiva de les capes populars urbanes posava en qüestió, naturalment, l'"Ideal" definit el 1901.

Ara bé, en certa forma, la Setmana Tràgica fou només "una setmana". A la setmana següent, Rucabado podia escriure tranquilament:

"Aunque veas a tu alrededor una llanura humeante y cuajada de sepulcros, ¡recomienza!..."

Aunque te contemples nuevo Sísifo que sube penosamente la peña a la cima del monte, para sentirse escapar eternamente de las manos y precipitarse de nuevo en el abismo, ¡recomienza!..."

La Ciudad ha sufrido una herida disforme y horrenda, pero, ¿no oyes su corazón latir,...?"(id).

Per al partit industrial, doncs, la Setmana Tràgica és una ferida, un obstacle seriós, que pot, però, superar-se.

Just abans de la celebració del Congrés, Tallada resumia els fets que

descontextualitzaran el Congrés, car la Setmana Tràgica precipità la caiguda del govern Maura i, amb ell, el seu projecte de llei d'administració local. En sis mesos, segons Tallada, caldrà prendre nota de fets com: "los tristes sucesos de julio, la pérdida de esperanzas en una ley de administración local, a consecuencia de la caída del ministerio Maura, las frialdades que para nuestra obra en algunos lugares hemos hallado..." (Tallada, 1909b, 778).

Caigut el govern Maura, desapareguda de l'escena política la nova llei de reforma del règim local, el Congrés del govern municipal canvia de sentit: "es necesario -es diu en una nota editorial- que se manifieste vivísima la opinión de los que a dicha reforma (local) conceden trascendental importancia" (La Cataluña 1909b, 698).

La imatge del mític Sísif, que utilitza Rucabado en un text, no és absolutament aliena al que comença a passar: la construcció d'un nou bloc històric dirigit per la burgesia industrial de Barcelona es trobarà en els temps que segueixen, sovint, a un punt zero.

Anàlisi de les actes

En les actes publicades del Congrés (AA.VV., 1909), hom hi troba una sèrie d'elements formalment heterogenis: 1) una llista de les dues comissions organitzadores -la del Congrés i la de l'Exposició de plans-; 2) Text de la "Convocatoria", signat per la "Joventut Nacionalista"; 3) "Qüestionari" dirigit als participants; 4) "Reglament" del Congrés; 5) llista de congressistes: honoraris, efectius i delegats (els efectius podien ésser "corporacions" -ajuntaments, societats i periòdics- o "individuals"); 6) Acta de la sessió inaugural, presidida per l'alcalde accidental, Francesc Layret i en la que van prendre la paraula el secretari i el president de la comissió organitzadora (Sans i Buigas i Vallès i Pujals, respectivament) i representants dels ajuntaments de Lleida,

Tarragona i Girona; composició de les meses de les quatre seccions;
 7) Text dels treballs presentats dins d'un plaç prefixat a cada-
 cuna de les seccions.

El llistat d'aquests treballs és el següent:

"TEMES" I "COMUNICACIONS" DEL CONGRÉS DE GOVERN MUNICIPAL.

PRIMERA SECCIO: ORGANITZACIO MUNICIPAL I COORDINACIO AMB ELS ORGANIS-
MES SUPERIORS.

- Tema I. J. Garriga i Massó: "Municipio. Autonomía. Coordinación con
 las entidades locales y el Estado"
- Tema II. J. Sánchez Diezma: "Responsabilidad municipal"
- Tema III. J. Vallès i Pujals: "Los poderes legislativo, ejecutivo y ju-
 dicial del Municipio"
- Tema IV. C. Closa: "El municipio rural"

Comunicacions:

- A. Torrents y Monner: "De res municipalis"
- M. Aleu: "Los funcionarios municipales"
- C. Comas Domènech: "Las mancomunidades y la autonomía"
- J. Martí Sàbat: "El crecimiento urbano y la despoblación
 rural"
- V. Barreras Gracia: "La autonomía municipal compatible
 con la carrera secretarial: ingreso en
 el cuerpo, estabilidad en el cargo, su
 ascenso y jubilación"
- R. Gay de Montellà: "Régimen municipal de las poblacio-
 nes de verano, villas de aguas, playas,
 etc."

R. Gay de Montellà: "Notas sobre la organización y funcionamiento del municipio en Bohemia"

F. Rahola: "El referendum en el regismo municipal"

C. Omar y Barrera: "El trámite en la administración municipal"

Unión Gremial de Barcelona: "Intervención de los gremios en el municipio"

J. Algora^F i Postius: "Las mancomunidades municipales"

SEGONA SECCIO: CULTURA? ART I ACCIO SOCIAL

Tema I. L. de Zulueta: "El municipio y la enseñanza"

Tema II. A. Pont i Llodrà: "La política social del municipio"

Comunicacions:

J. Pelegrí Nicolau: "Las cátedras de gobierno municipal"

M.M. Moragas Manzanares: "Acción local contra el alcoholismo"

F. Puig i Alfonso: "Organización y funcionamiento de los servicios de policía urbana en las grandes ciudades"

E. Vilalta: "Los municipios y el turismo"

M. Rodríguez y Codolà: "El arte en la enseñanza primaria"

J. Ruiz i Castellà: "Municipalización de las bolsas de trabajo"

C. de Montoliu: "La ciudad jardín"

S. Sellés i Baró: "Las casas económicas"

L. Folch: "La difusión del arte"

R. Rucabado: "Fundación municipal de una institución universitaria de estudios comerciales, económicos y financieros, base de la carrera de funcionarios administrativos"

TERCERA SECCIO: URBANITZACIO, OBRES PUBLICUES I HIGIENE

Tema I. F. Armenter: "Servicio de basuras"

Tema II. J. Domènech i Estapà: "El subsuelo de las grandes urbes en relación con la tuberculosis"

Tema III. Academia de Higiene de Cataluña: "Funciones de los municipios ante los problemas de higiene"

Comunicacions:

A. Riera Sellent: "Funciones del gobierno municipal en lo que se refiere a la investigación y represión de las falsificaciones y alteraciones de las substancias alimenticias"

Dr. Menacho: "El abastecimiento de aguas de Barcelona y su evacuación"

L. Homs Moncusí: "Construcción y conservación de calles en lo relativo a viabilidad"

R. Juncà i Calvet: "Las colonias escolares y la higiene de la ciudad"

J. Milà i Pi: "Extraordinaria importancia de las grandes vías"

J. Blanc i Benet: "Contra el polvo y el humo de las ciudades"

QUARTA SECCIO: HISENDA MUNICIPAL

Tema: C. Massó Escofet: "Municipalización de servicios"

Comunicacions:

R. Gay Llopart: "Necesidad del conocimiento de la riqueza territorial"

V. Barreras: "Arbitrios e impuestos municipales. Sistema de recaudación"

M. M. Moragas Manzanares: "Los bienes comunales"

V. Barreras: "Medios de suprimir o rebajar el contingente provincial. Mancomunidad con otros Municipios y capacidad de estos para atender y sufragar los servicios de beneficencia Municipal".

Font: AAVV, 1909

L'extrema diversitat dels treballs presentats al Congrés -tant en el pla formal (extensió, estructura interna, notes) com en el pla científic (des d'elucubracions tèbriques sobre problemes centrals, fins a l'anàlisi d'una qüestió menor a un petit municipi) i professional (intervenen: funcionaris, publicistes, professors, investigadors)- fa enormement difícil l'anàlisi de conjunt.

Una simple aproximació numèrica fòra:

	tèmes	comunicacions	total
Secció I	4	11	15
Secció II	2	10	12
Secció III	3	6	9
Secció IV	1	4	5
Total . . .	10	31	41

Font: AAVV, 1909

D'aquestes xifres es dedueix fàcilment que les comunicacions de les seccions I i II formen el gruix dels treballs presentats al Congrés. Els temes seleccionats per a ésser discutits són pocs (i sovint poc signi-

ficatius). L'escassetat relativa de comunicacions a les seccions III i IV és un índex del predomini de la reflexió política i "cultural", per damunt de la "infraestructural" i de la hisendística. Aquest fet, és absolutament lògic en aquell estadi de la reflexió científica sobre el fet urbà.

La relació congressistes/treballs presentats és la següent: si ens limitem als congressistes efectius (46 ajuntaments -dels quals només 2, Madrid i Bilbao, són no catalans-, 69 societats, 4 periòdics, 540 individus, total: 659), la relació 659/41 és baixa, encara que, val la pena subratllar que ponències anunciades i no presentades ara apareixeran més tard sota formes diverses.

Predomini d'un cert tipus de reflexió, doncs, i predomini dels "congressistes" sobre les "ponències", és difícil treure conclusions del conjunt. La "Revista moderna de Administración local" (R.M.A.L.), que dirigia Pere Coromines, ho fa: a una nota editorial es parla de "éxito... a pesar de que sus organizadores prescindieron en el primer instante de su iniciación de la cooperación de los que intervienen de modo directo en la administración municipal activa" (R.M.A.L., 1910, 5). Joan Pelegrí diu que s'ha parlat de formar el que ell en diu el "Estado Municipal" (Pelegrí 1910, 37). En una nota editorial de la R.M.A.L. es defineixen tres punts de conclusions: 1er.) la necessitat d'indpendència per a l'hisenda municipal, 2on.) la proposta de municipalitzar els serveis, 3er.) la creació d'una facultat de funcionaris municipals (R.M.A.L., id).

Indicis de treballs futurs

Es útil comparar la llista de comunicacions que pertany al volum d'actes del Congrés amb les llistes publicades prèviament (La Catalunya 1909c,

1909d). D'aquesta comparació se'n dedueix que moltes de les comunicacions anunciades no són presents en el moment del Congrés. I val a dir que algunes d'aquestes comunicacions apareixeran, més tard, en forma d'articles, llibres, conferències, etc. Cal notar, també, que, manquen al Congrés les comunicacions anunciades de membres de la comissió organitzadora i de gent pròxima a ella. En concret, les comunicacions anunciades i no presentades van ésser:

-
1. E. Prat de la Riba: "Diversitat de municipis"
 - F. Cambó: "La vida municipal de les grans ciutats"
 - F. Sans i Buigas: "Els funcionaris municipals"
 - J. Nolla i Badia: "Els ordinaments municipals"
 - R. Albó: "L'assistència municipal"
 - R. Hernández: "Tramvies i ferrocarrils urbans i inter-urbans"
 - R. d'Abadal: "Els municipis de Consell obert a Catalunya"
 - F. Bartrina: "Pressupostos i comptabilitat en els municipis rurals"
 - J. Algarra: "Participació dels municipis en les exposicions universals e internacionals"
 - G. Busquets: "Parcs, jardins i boscos"
 - M. Beltran: "Higiene de la població en general i, en particular, de l'habitació"
 - X. Calderó: "Teatre Municipal"
 2. J. Puig i Cadafalch: "El municipi i la cultura superior"
 - R. Esclasans: "Elecció i atribució del alcalde en els diversos tipus de municipi"
 - J.M. Tallada: "La política econòmica del municipi i la vida barata"
 - E. Vilalta: "L'acció dels municipis per a regular el preu del gas"
 - C. Mas i Jornet: "El repartiment veinal de consums i el municipi rural"
-

Font: La Catalunya 1909c, 1909 d.

Hauran mancat, doncs, al Congrés, les comunicacions, indubtablement interessants, d'alguns membres de la Comissió organitzadora (Tallada, Sans i Buigas, Busquets, Esclasans), de figures importants (Prat, Cambó, Puig) i d'un futur catedràtic d'Economia Política (Algarra). Però aquestes absències són en molts casos indicis de treballs futurs, que sorgiran en el debat que, en certa forma, és obert al Congrés. Així, Cambó definirà el paper polític de Barcelona (1920a), Prat posarà en marxa una política territorial per a revitalitzar els petits municipis (per exemple: 1910), Sans i Buigas treballarà de ferm en la Escola d'Administració Pública, Busquets serà un funcionari-pont, autor d'un balanç interessant en el que el verd metropolità hi té un lloc destacat (1942), Calderó definirà una possible política d'habitatge de la Mancomunitat (1914), Puig serà el sintetitzador del Pla sexenal de la Mancomunitat, Tallada, des del Museu Social fins a la U.C. E.P.E.S. serà un home-clau (amb Vidal i Guardiola, Montoliu i pocs més).

El Congrés reüní, doncs, a gairebé tots els tècnics preocupats pel fet territorial i la política urbana. Només quedaren al marge certs noms de l'Esquerra Catalana (Corominas, Lluhi) i, és clar, els líders del moviment obrer (que, ho veurem, tenien coses a dir). Ara bé, coneixent les comunicacions fetes -i les comunicacions nunciades i no realitzades, és possible conèixer els inicis de bona part dels treballs posteriors.

Prat i Barcelona

"el catalanismo... en el curso de su obra demoleadora, se enorgulleció en destruir en el cuerpo popular la sensación del Estado, sin reparar en que con ello rompía todas las disciplinas sociales"

Ángel Ossorio, 1910, 6

"sense tenir bancs, ni carrers ni cases, ni botiga oberta, treballem per la capitalitat de Barcelona"

Prat de la Riba, 1906e

Fóra extremadament difícil comprendre Prat (i la seva formulació del catalanisme polític) i el paper que fa jugar a l'existència, dins de Catalunya, d'una ciutat important, sense donar un cop d'ull a la realitat política de la Barcelona del tambant de segle.

Un report

Un report, com el del governador Ángel Ossorio y Gallardo, pot ésser útil per a assenyalar els trets que defineixen aquesta realitat en la seva regió política. La regió política d'una realitat urbana té un interès especial per als estudiosos de la política de l'espai, car és en aquesta regió en la que, en definitiva, sorgeixen les formulacions de la política urbana. Si, a una altra banda, hem centrat l'anàlisi en el mercat de treball, en les condicions de producció, en les mancances de la reproducció, unes breus notes sobre la situació política ens poden ésser molt útils, sense que això sigui obstacle perquè no hi tornem més endavant.

El report d'Ossorio y Gallardo és enormement sintètic i permet, per tant, una lectura en el mateix pla. Resumint el que ell en diu "estado político de Barcelona", escriu que els elements que cal tenir en compte dins del joc polític són: "(1) el Estado con sus responsabilidades históricas; (2) el catalanismo, ciego en sus arremetidas; (3) el lerrouxismo,

disfrutando de una patente de corso; (4) el carlismo animando la escena de vez en cuando con levantamientos de menor cuantía; (5) el anarquismo, laborando por todas partes y con todas armas; (6) el capitalismo, estancado en sus intransigencias egoístas, sin comprender que ó se eleva sobre ellas o ellas han de ahogarle; (7) los partidos históricos, inhibidos de la lucha, añorando los tiempos en que la política era un simple barajeo de dones y mercedes...." (Ossorio, 1910, 9).

Un Estat "en contra", com escriurà Prat; un catalanisme en dues vessants (Lliga i republicans, o, amb precises paraules d'Ossorio, "catalanismo director (1) suburbio catalanista" (8)) igualment desballestadors de l'ordre polític establert; un radicalisme demagògic recolzat a moments pel govern: el lerrouxisme, que "entre los gritos de ¡viva España! y bajo el lema de la intangibilidad de la nación única (ha creat) unas turbas de inconscientes (que) han... ensangrentado las calles" (7); el carlisme, arrelat; l'anarquisme i l'absència de "un partido socialista, que sería más lógico en aquella región" (8). El laberint polític de la Barcelona del tombant de segle és, per tant, impressionant.

Aquest aiguabarreig cal, a més, situar-lo, físicament, "en aquella ciudad enorme, cosmopolita, perturbada moralmente por los residuos que en ella vacían el puerto y la frontera y utilizada como campo de experimentación de todas las exaltaciones..." (71). En una ciutat, en la que "la revolución no se prepara, por la sencilla razón de que está preparada siempre" (13). I uns punts d'interjecció en un report, sempre significatius: "¡Ah! Bien puede enorgullecerse de su vitalidad el pueblo barcelonés, cuando a todo esto sobrevive y sobre todo esto logra destacar sus virtudes y su esplendor!" (10).

(&) "Es fama-escriu el governador Ossorio-que el primer triunfo electoral del Sr. Lerroux en Barcelona fué fraguado, de orden del Sr. Moret, en el Gobierno civil de aquella capital entre el domingo de la elección y el jueves del escrutinio... No me consta, pero visto todo lo posterior, no habrá quien no lo juzgue verosímil" (Ossorio 1910, 7).

Laberint polític, doncs, en un medi cosmopolita, amb una revolució sempre latent. I l'exclamació admirativa a d'un governador civil que sent respecte, i fins s'entusiasma davant dels seus governats.

Les forces polítiques concretes que es manifesten amb major o menor audàcia a la Barcelona de 1909 responen a un mosaic de classes i grups socials de difícil organització. (És més; a la ratlla del darrer quart del segle XX som, en gran part, hereus d'aquell ventall polític i del debat que aleshores s'inicià. Encara avui els polítics, i els "policy makers", es defineixen en relació a uns noms -Prat, Lerroux, Cambó, Cominàs- que comencen en aquells anys. D'on, les dificultats d'una anàlisi que assagi d'evitar les ressonàncies emocionals, les posicions polítiques personals o els tabús socials. D'on, la dificultat d'analitzar el pensament polític i econòmic de Prat de la Riba.)

En primer lloc, cal situar-lo en el context polític que Ossorio no defineix però sí punteja amb exactitud. D'aquest context se'n desprén, com a mínim, l'enorme dificultat per a incidir de forma decisiva sobre el conjunt social. En segon lloc, cal conèixer les anàlisis que féu Prat dels diversos elements de la regió política barcelonina. El report d'Ossorio pot ésser útil, de nou, per a organitzar els articles esparços de Prat. Successivament, Prat s'ocuparà dels partits històrics, de l'anarquisme, del lerrouxisme, de l'estat. Finalment, implícita en aquesta anàlisi hi haurà una alternativa -una "resposta" - que Prat dissenyà amb una notable precisió.

Els partits

Els partits històrics, segons la terminologia d'Ossorio, són els partits derrotats el 1901. La desaparició del Círcol Conservador, que havia estat un centre d'organització important, pocs anys més tard, passà gairebé desapercebuda als diaris. Prat li dedicà un article (1905b). Gairebé tan rodó com aquell que dedicà a la noblesa catalana i que començava amb unes

frases lapidàries: "la noblesa catalana no és ni noblesa ni catalana. És una mena de mòmia com les d'Egipte" (Prat, 1897). Quan, sota una nomenclatura neutra sentia reaparèixer els partits històrics, per exemple, l'abril de 1909, lligats als carlins (els intents de renovació dels quals havien estat qualificats per Prat de "ben poca cosa" (1891)), Prat els dedica unes pàgines clarificadorres. Prat explica, a tothom, que el programa del partit industrial és més útil al grup social que és representat en aquells moments pels partits històrics (fonamentalment: propietaris del sòl) que el programa d'aquests. "Com es serveixen millor els interessos de la propietat de Barcelona -escriu- tornant a aquelles corporacions municipals on s'obrien carrers per l'impuls de l'interès particular que empenyia el regidor amic o correligionari o s'urbanitzaven els solars del regidor o de l'alcalde, sense pla de conjunt, sense una visió de la ciutat ideal a assolir, deixant ensopir l'activitat local, o empenyent Barcelona a una hegemonia general, preparant-la per a seu d'una Espanya futura... preparant-li amb grans obres que al mateix temps salven la crisi per tantes causes produïda?" (Prat 1909b). Car "més que la seva, la nostra acció (de la Lliga) avalora el sòl i avalora les construccions" (id).

Per a Prat, doncs, la gestió dels partits històrics en "l'edat d'or del caciquisme barceloní", hauria estat poc reeixida fins i tot pel que fa al desenvolupament de les rendes del sòl. El partit industrial, amb "pla de conjunt", amb "visió de la ciutat ideal a assolir" (més avall veurem quina), podia no únicament millorar la rendabilitat del capital industrial, sino també les rendes del sòl. Hi ha un intent clar, en aquest cas, d'oposar políticament els grups lligats al capital industrial (i comercial) amb els lligats a les rendes del sòl, però aquesta no oposició es resol-dria per una subordinació política dels segons.

Prat s'ocuparà, en aquest període, molt sovint de l'anarquisme a Barcelona. Ossorio, com tants altres fins avui, trobarà la clau per a explicar l'anarquisme en "el individualismo característico del pueblo catalán"

(Ossorio 1910, 8). Per a Prat l'explicació és més complexa. Analitzant un cas paral·lel -"El cas de València" (Prat 1904a)- serà capaç d'anar més enllà del psicologisme unidimensional d'Ossorio. A la ciutat de València hi ha un clima de violència extrema continu, devorador: València continuarà "sota el poder dels reis i walis de la moreria" encara que "els reis i bandolers d'avui parlen de llibertat i de república, de progrés i avenç". Per a la ciutat de València, ni la influència moresca (més important a Andalusia), ni el jacobinisme (comú a totes les ciutats europees), ni la impotència de l'estat espanyol (semblant als estats balcànics) són explicacions vàlides, car a Sevilla, a Florència o qualsevol gran ciutat dels Balcans no existeix el clima de violència política de València (o de Barcelona). "Quina pot ésser, doncs -es pregunta Prat- la causa primordial del cas de València, que és únic entre totes les ciutats del món civilitzat..? Només cal relacionar el seu cas amb la situació també especial i única de la nostra Barcelona, consumida per la mala grana de l'anarquisme, i sense aquestes dues capitals germanes col·locades en la mateixa faixa de color que agafa tot el Llevant d'Espanya en les cartes ètniques d'Europa. I la hipòtesi lluminosa va confirmant-se quan ens fixem amb les ciutats que més o menys s'acosten; pel seu estat de pertorbació morbosa, al de València o Barcelona, i les veiem col·locades en agrupacions ètniques especials" (Prat 1904a). Prat cita Bilbao, Marsella, Dublín, Milà, Kíev, Varsòvia: "hi ha terres i ciutats atacades d'una manera especial pels vents de la discòrdia i dissolució social... aquestes terres i ciutats estan en una situació ètnica especial: són terres amb individualitat nacional més o menys rigorosament pròpia, que viuen dintre de l'organització i l'ambient polític i social d'una altra nacionalitat..." (id).

Per a Prat aquest "dualisme violent" té efectes dissociadors, a tots els nivells des de l'ensenyament elemental, fins i tot, mentalment pertorbadors, que són el lloc de cultiu de l'anarquisme.

L'explicació de l'anarquisme de València -i de Barcelona - no seria un tret psicològic aïllat (l'individualisme) sino una manifestació d'una frustració col·lectiva d'arrels històriques, lligada al domini exercit sobre l'àrea catalana per uns centres de poder situats fora d'ella des de 1711-1714. L'única sortida per a la violència anarquista seria, doncs, l'autogovern: València, "si vol salvar-se ha de reprendre amb energia i amb urgència l'obra de renaturalitzar-se, de catalanitzar-se, i com Barcelona i amb Barcelona, al cap de totes les ciutats catalanes, reclamar i obtenir de l'Estat espanyol les institucions que necessitem per a viure segons la nostra naturalesa pròpia" (Prat 1904a).

De l'anàlisi d'un dels components de l'espectre polític barceloní, l'anarquisme, anàlisi realitzada en aquest cas a partir del mètode comparatiu amb una altra ciutat catalana - València - , Prat n'extreu una conseqüència política sobre la que tornarem més endavant: conclou que les ciutats catalanes han de lluitar per a l'obtenció d'institucions pròpies. Aquest serà un punt - el punt zero, previ - de l'alternativa que Prat anirà elaborant en els primers anys del segle, alternativa que es caracteritzarà, com veurem, per la seva notable coherència teòrica i pràctica. (Entre parèntesi cal subratllar els lligams que implícitament Prat estableix entre anarquisme i grans ciutats, i entre reivindicació nacional i lluita del conjunt urbà enfront a l'Estat).

L'anàlisi del lerroxisme que realitza Prat, en canvi, té més punts de contacte amb la que fa Ossorio. Ambdós el defineixen com a demagògic i, alhora, fomentat i protegit pel poder central. Però, Prat hi afegeix un factor nou: si hom pot afirmar: "Barcelona en mans de Lerrox, d'un home del desert!", en una sèrie titulada "Fora reietons!" (Prat 1905 c), això significa la fi d'una determinada política urbana. Car, "la reforma interior, el pla d'enllaços, les grans obres d'higienització, l'acreixement dels museus, l'obra necessària d'una nova Exposició, ell (Lerrox) no les sent ". El lerroxisme, doncs, significaria, a més, un greu handicap per als que treballen "empenyent Barcelona a una hegemonia general" (Prat 1909), car "sota la frigia barretina s'amagava un desig únic, poderós, irressistible: usufructuar Barcelona" (Prat 1905 c). De nou, doncs, la mútua imbricació entre el redreçament català i l'alternativa política concreta per a Barcelona.

L'anàlisi del paper de l'estat espanyol és, és clar, un dels eixos de la reflexió pratiana. Com a punt de partida, ~~no~~ pot ésser útil, seguint la hipòtesi d'Ossorio, acostar-nos al paper de l'estat en relació a la

ciutat de Barcelona, a la ratlla de 1909. Ossorio parla de responsabilitats històriques, Prat, de l'"estat contra Barcelona" (1905d), des de sempre.

Segons Prat, "l'actitud de l'estat espanyol respecte de Barcelona és sempre la mateixa. Muden els homes que encarnen el govern, muden els partits i les banderes, però l'hostilitat contra la gran capital catalana perdura sempre; una hostilitat pregona, sorda, enverinada, atenta a totes les ocasions i circumstàncies" (Prat, 1905d). L'adjectivació, és, en aquest cas, fonamental: hi ha una hostilitat "sorda", car no és fals parlar d'una "Barcelona abandonada", abandonada "al terror de la dinamita" (Prat, 1906a) per exemple; hi ha una hostilitat "enverinada", car l'estat sent "amb profunda complaença... el sec petar de les bombes anarquistes pels nostres carrers i cases, pensant amb la gent i els capitals que de Barcelona allunya" (Prat, 1905d); "enverinada", car l'estat ha organitzat el lerrouxiisme dissociador precisament a Barcelona.

En principi, aquesta hostilitat és incomprendible. Prat cita els casos de Hamburg i de Gènova, com a ciutats estimulades, afavorides, per la política econòmica dels respectius països, en els que es coneix el paper (econòmic) que juga la gran ciutat: "Com més gran i perfecta, més aprofita les reserves col·lectives, més moviment, més impuls comunica a la màquina nacional" (id).

En el cas de Barcelona hi ha no únicament inhibició, manca d'una política econòmica afavoridora, sinó una "sèrie inacabable de disposicions ministerials i contencioses, sempre contràries a Barcelona" que fan exclamar a Prat: "si no ens destorbessin, rai! prou ens passaríem de la protecció de l'estat... Que en altres països l'estat paga paternalment ports francs: nosaltres només demanem que ens el deixin fer, que ja el pagarem nosaltres. En els altres països l'Estat organitza i manté grans escoles industrials i de comerç, aquí només aspirem a què ens les deixin

organitzar i sostenir. En els altres països la seguretat dels ciutadans està garantida per les lleis i les institucions d'ordre públic, nosaltres, abandonats del poder públic, només volem que ens deixin cuidar de la nostra seguretat, i ni això ens concedeixen" (id).

L'estat, doncs, obstaculitza la creació d'una gran infraestructura, com la portuària, no permet la creació de centres d'ensenyament, ni té cap interès especial en controlar un determinat tipus d'ordre. L'hostilitat -amagada sovint sota la indiferència- es manifesta doncs, segons Prat, en molts camps. Les conseqüències d'aquesta hostilitat són paleses: el desenvolupament econòmic de Barcelona és frenat, la seva competitivitat a escala internacional minva, les seves possibilitats de creixement en el futur disminueixen.

Prat indaga les causes d'aquesta hostilitat. Si Barcelona és -i heus aquí, ja, una definició- el "centre de radiació de tots els grans corrents de la vida nacional, des de l'econòmic al polític, òrgan fonamental del poble, cor i cervell alhora de la raça" (id), i, per tant, la "ciutat, els interessos municipals de la qual es confonen i barregen indissolublement amb els interessos de la raça, amb les necessitats i exigències i supremes imposicions de la nacionalitat" (Prat, 1905d), aleshores és, fins a cert punt, lògic que, l'hostilitat a Barcelona sigui, només, hostilitat a la raça, a Catalunya. De fet, "tenim el municipi de Barcelona en mans d'agitadors desarrelats, enemics de Catalunya, ha estat un dels extrems del programa maquiavèlic desenvolupat amb rara constància des de Madrid contra la nostra terra" (id).

En l'anàlisi de Prat, doncs, l'estat (i els partits històrics que el recolzen), el lerrouxisme i l'anarquisme, són, a desgrat del que és possible dilucidar en una aproximació positivista, com la d'Ossorio, per exemple, elements de la regió política de Barcelona que mantenen relacions de concordància i relacions de causalitat entre sí. Aquests lligams es fan palesos si hom examina els resultats objectius de la

seva acció política: l'escanyament del desenvolupament urbà de Barcelona, que implica -com Prat demostrarà- la desgregació de Catalunya.

Definició (teòrica) de Barcelona

L'anàlisi d'una sèrie d'elements polítics, a partir de l'esquema d'Osorio, i seguint els textos de Prat, porta, en definitiva, una qüestió que Prat conceptua com a central. Aquesta qüestió és la definició (teòrica) de Barcelona, com a tot, com a lloc urbà, i les seves relacions amb Catalunya (o: i els mecanismes per a l'establiment de la seva hegemonia a Catalunya i a Espanya). Aquesta qüestió pot clarificar-se partint de diversos punts: a) d'un concepte del territori i del paper de les grans ciutats; b) de l'adaptació (o no) de Barcelona a un model d'organització espacial considerada "ideal" (òptima); c) del "pla de conjunt" per a Barcelona, les grans línies del qual són definides en moltes ocasions per Prat.

Pel que fa al punt a, Prat recull la teoria del desenvolupament desigual, polaritzat del territori: "totes les societats -escriu- s'esforcen a diferenciar els elements interns que les formen, a estructurar-se distribuint desigualment la vida en la seva àrea territorial, a separar dels cercles de vida disseminada, de vida vegetativa, els centres de vida intensa, els nuclis urbans, les capitalitats" (1906b). En el pensament de Prat hi ha implícita la concepció de xarxa urbana estructurada a partir de la ciutat-vèrtex: "les poblacions secundàries i de tercer ordre són més populoses i riques allà on la capital és més intensament forta i poderosa" (1906c). Aquest és el "segon moment de la circulació social en què la capitalitat propulsa vigorosament les activitats del cos social" (id). En definitiva, doncs, "la ciutat és l'organisme refinat, complex, grandios, és el motor de tota la vida del país, la immensa roda mestra de la nacionalitat. Com més gran i perfecta, més aprofita les reserves col·lectives, més moviment, més impuls comunica a tota la màquina nacional. Allà on hi ha grans ciutats la vi-

da tota és accelerada i en continuat progrés; allà on les ciutats són incipients o no existeixen, les reserves col·lectives es perden..." (1905a).

En el punt b, es poden incloure les definicions de Barcelona en relació a les tesis mantingudes en el punt anterior i amb independència de les possibilitats de transformació que s'anuncien des del 1901. En aquest sentit, hi ha un ventall de definicions que oscil·len entre la definició suprahistòrica ("Barcelona és per a nosaltres la ciutat única, la ciutat sense igual, la ciutat per excel·lència, la capital (...), la ciutat integral, centre de radiació de tots els grans corrents de la vida nacional, des de l'econòmic al polític, òrgan fonamental del poble, cor i cervell alhora de la raça" (1905f), la definició d'un temps històric ("Barcelona que és capital viva d'una Catalunya renaixent..., la Barcelona enlairada per aquest renaixement a un principi d'imperi o capitalitat espiritual sobre de les gents ibèriques" (1908) i la definició de futur ("aquesta gran ciutat de Barcelona, que tots els catalans on sigui que hàgim nascut estimem com la mare del nostre esperit, redimirà Catalunya ... Anirà creixent, creixent, fins a canviar el centre de gravetat de la massa ibèrica: com ja va imposar el seu criteri econòmicoproteccionista contra les eixorques elucubracions idealistes dels deixebles madrilenys de l'escola de Manchester, arribà fent triunfar tots els seus ideals econòmics, administratius, polítics" (1905d).

Aquestes tres dimensions temporals són, en certa forma, paral·leles a la dimensió espacial de Barcelona: per a Prat és Catalunya, però també és Ibèria, car Barcelona pot fer canviar el centre de gravetat de la Península i esdevenir "aquest París del Migdia" (1904b).

Ara bé, Barcelona troba enormes dificultats per a esdevenir allò que el medi natural i el medi històric l'han portat a ésser. Barcelona, com a sistema relativament permanent, com a estructura econòmica (i social) de llarga durada, es troba en aquell moment abocada a una crisi. Causes?

"les males collites de l'interior, la pèrdua definitiva del mercat de les colònies, l'agi del cotó, les desfavorables condicions de treball i el terror anarquista han sembrat misèria sobre misèria a Barcelona, paralitzant les indústries de construcció, termòmetre infal·lible dels moments de prosperitat o de decadència" (1905). La sortida de la crisi, per a Prat, no es troba, és clar, a mans de l'"Estat-Hospici... que respon a una mentalitat arcaica" (1905), ni de les classes que directa o indirectament el recolzen. La sortida es troba en la construcció d'un altre Estat espanyol que respongui al sentit català, que és sentit-modern de la política" (id).

La re-construcció de l'Estat espanyol hauria de partir de la re-definició del territori, de la potenciació dels agents públics locals, (municipis, províncies). I és a Catalunya on hi ha un programa concret, definit. Prat l'exposarà, moltes vegades, sintèticament:

1. "vol Catalunya, sense destruir les diputacions i les províncies, un Consell Regional... per a construir obres públiques i organitzar-se les ensenyances tècniques
2. vol que els municipis frueixin de plena autonomia
3. vol que sigui funció social autònoma l'ensenyança
4. vol que s'establèixi una zona neutral en el port de Barcelona
5. Barcelona té, a més d'això, altres plets particulars (com la) representació parlamentària
6. (la cessió) del castell de Montjuïc... i les Drassanes
7. una nova Exposició Universal"

Font: Prat, 1906d.

De 7 punts, 5 (és a dir, tots llevat el 1 i el 3) són qüestions lligades al desenvolupament de la ciutat de Barcelona: al seu marc jurídic (punts 2 i 5), a la infraestructura (punts 4 i 7), a les seves funcions ideològiques (punts 6 i, de nou, 7).

Aquesta preponderància de la problemàtica urbana dins el plantejament

pratià del plet de les nacions dins de l'estat espanyol fou, segons el propi Prat, recusada: "ens acusàven -diu- de fer barcelonisme en comptes de catalanisme (però)..... treballar per Barcelona és treballar per a Catalunya entera; engrandir, enlairar, fer triomfar Barcelona, és engrandir, enlairar, fer triomfar Catalunya. Nosaltres ens ho presentíem abans que les investigacions sociològiques ens ho confirmessin..." (1905 f). Car, en definitiva, "ella (Barcelona) resoldrà la qüestió catalana i salvarà Catalunya. Ella podria salvar aquest Estat decrepit, renovar-lo i enfortir-lo".

El paper a jugar per Barcelona és, per tant, decisiu: "per això ens n'hem cuidat, tant de Barcelona, per això ha estat la primera de les preocupacions del nostre esperit..." D'aquesta cura per Barcelona, que és conseqüència de la funció que se li atribueix en l'àrea catalana i fins i tot en l'àmbit de l'estat espanyol, en surt un pla: "els grans projectes que formaren el nostre programa en les eleccions municipals de 1901:

- . pla d'enllaços
- . reforma interior
- . grans obres públiques
- . conversió del deute
- . reorganització interior
- . política de museus" (1905 f)

En aquest punt, s'estableix l'enllaç entre el debat científic i cultural i la política urbana. En el Pla de 1901 s'estableix un registre molt ampli de línies d'acció, a partir de les quals es definiran uns instruments concrets. El que aquí cal subratllar és un fet: el Pla de 1901 és la conseqüència dels plantejaments de reforma de l'estat espanyol que fa el partit industrial. Prat, exemple d'intel·lectual orgànic d'una classe, a desgrat sovint de les manifestacions més primàries dels seus interessos,

és un dels màxims formuladors del lligam entre el Pla de 1901 i el projecte de reforma de l'estat i de normalització de Catalunya. El Pla de 1901 serà, en el pensament de Prat, element de lluita contra la crisi econòmica, marc per al creixement de Barcelona (i, en conseqüència, de Catalunya), inici de la reforma a escala espanyola. Per al Prat de 1905 "aquesta idea, aquest sentiment, aquesta profunda convicció ha informat sempre la nostra política, d'ençà de set o vuit anys enrera que vàrem poder surar el nostre criteri en l'orientació del moviment català" (1905 f).

"Castilla ante el problema de la vida local"

Un discurs de Santiago Alba fixa amb una precisió extraordinària les posicions de la burgesia agrària castellana en front a la qüestió local. Val la pena deturar-s'hi un instant perquè es troba a la base d'una línia polític-econòmica fonamental, dins de les successives aproximacions de certes fraccions dominants de l'estat espanyol, a la qüestió. El punt inicial és, un cop més, Costa. Costa amb la seva denúncia dels mites polítics. Per a Alba la qüestió municipal era un mite. Quan sorgeix un projecte concret de llei el mite desapareix i sorgeixen les discrepàncies entorn a les solucions concretes (Alba 1908, 13). Segons Alba, al darrera de les "conferencias, como suyas interesantes y elementales, de los señores Cambó y Carner" (13) hi ha "la Disociación" (15). I: "la Disociación es hermana gemela del Descontento, y ambos son hijos del más odioso de los padres: el Desastre" (15). Hi ha, també, i no al darrera si no obertament, una acusació "se nos llama centralizadores y se nos declara responsables de la unidad, de la absorción política del centro con relación a las regiones" (22). Alba pensa que cal acusar d'això a la cort, però no al poble castellà.

El projecte de Maura, fortament influït pels solidaris catalans, és, per a Castella "un proyecto más" (27). La crítica al projecte conté els següents punts: el règim de carta municipal ("los propagandistas de Barcelona le han recogido en la gran República americana" (30)) porta al caos i a una mena de neo-caciquisme (32) i Maura "ha hecho esta ley... mirando solo a los propagandistas de Barcelona" (32-33). Punt segon: autonomia de la hisenda. Però: manca de recursos financers. Tercer punt: la representació corporativa, però les corporacions a Espanya "no tienen

sino una vida pobre, difícil, anémica" (37). A Catalunya, segons Alba, passa el mateix: "esas asociaciones que veis funcionar con nombres pomposos: Fomento del Trabajo Nacional, Liga de Defensa, Círculo Mercantil, Cámara de Comercio, Liga de los gremios, etc., no son más que manifestaciones, evoluciones diversas de una sola organización, que entonces era ... el Fomento, y hoy, que reviste formas agudamente políticas, reside en la Lliga Regionalista" (38). Quart punt: "la primera reforma" (43) ha d'ésser la d'aconseguir la independència del poder judicial. Darrer punt: "se refiere a una palabra que pone espanto en muchos espíritus apocados, que se viene repitiendo en todos los hogares de España como algo tenebroso, de cuyo contenido no se está cierto, pero que se presiente dañoso para el sentimiento y el culto de la patria". Quina paraula és? És la paraula "mancomunitat". Per què aquesta por? Perque en aquest cas "no es tan interesante lo que se ve como lo que no se ve" (45). En concret: "esta palabra encierra el planteamiento concreto, descarnado, efectivo, del problema regional" (45). Alba, en nom de Castella, es declara partidari de reconèixer les regions. Però, "lo que hoy se pretende bajo este antifaz... es un conjunto de soluciones enunciadas en el llamado "Programa del Tívoli", encaminados a que en Beneficencia, en Enseñanza y en Obras públicas, se confiera a las rregiones amplios poderes" (47). Ara bé, l'autonomia en l'ensenyament té, segons Alba, un risc evident car: "no os hablan de "Universidad libre", sino de "Universidad catalana"" (48). I, per a Alba, això és intrinsecament funest. Perque, a més, els catalanistes diuen "aspiramos no solamente a la autonomía política sino a la hegemonía de Cataluña" (49). Una universitat catalana feria dinàmica aquesta hegemonia, que d'altra banda es basa en la superioritat econòmica deguda a l'arancel: "el arma es el Arancel;

y el Arancel no es de Cataluña (aplausos) ni es de Castilla, es de España (continuen els aplausos)". I, amb tot, l'arancel afavoreix als industrials i fa "la esterilidad de mis esfuerzos y la de los de mis compañeros que, como yo, representan especialmente intereses agrarios" (51). Els "intereses agraris" s'oposen als interessos de "las grandes urbes" i són, segons Alba, els dels que necessiten "cultura para el espíritu y pan para el estómago, casi siempre hambriento y desfallecido" (51).

Conclusió: "no pido yo a mi vez la hegemonía de Castilla... no pido sino la cooperación de todas las regiones para que España sea culta, sea rica y se incorpore a Europa" (52). Com? "Con esa que llamo sin vacilar política de la capa parda, política del sentido común, esa política neta y esencialmente castellana: la de los hombres equilibrados, espíritus serenos, voluntades rectas, corazones sanos, etc." (52). I cita: Moyano, Orense, Ruiz Zorrilla, Alonso Martínez, Gamazo. "Para salvar a España... no hay más política que aquella, esencialmente castellana, que tales nombres simbolizan" (53). L'hegemonia castellana és substituïda, doncs, per la política essencialment castellana. I el contingut d'aquesta política és definit, simplement, pel tremp moral, per les característiques mítiques d'un determinat arquetipus humà situat fora de la història.

La política urbana d'Esquerra Catalana

"la ciutat encara no és avui objecte de l'amor de les classes obreres. Elles no lluiten per problemes territorials sinó per reivindicacions humanes. Jo poso la meva fe ciutadana en la classe mitja barcelonina. Ella és la que té tots els elements i tots els amors que s'han de menester per a construir la nostra Metròpoli"

Pere Coromines 1911 (1974, 205)

Si Prat -i, al darrera, Vidal i Guardiola, Vallès i Pujals, Reventós-realitza en funció dels "industrials" una síntesi teòrica remarcable, i Alba presenta, ho hem vist, amb claredat el punt de vista de la burgesia agrària, quin és l'espai conceptual de l'esquerra? Pere Coromines, el seu màxim representant, parlarà, també, de "construir la nostra Metròpoli", car "la ciutat és la manifestació més intensa i fecunda de la sociabilitat de l'home... (i) l'imperialisme de les ciutats dura més que el dels grans imperis" (1974, 7). Gabriel Alomar, des del camp filosòfic, parlarà de considerar "a la nació com a producte espiritual, emanació o creació (en termes teològics) de la nostra ciutat" (1970, 89) i de "futuritzar" Catalunya, creant la Neòpolis. Lluhi i Riusech, per fi, parlarà, com ho feia Vallès i Pujals, d'aprofitar "les lliçons i les experiències de les ciutats municipalistes d'Europa i d'Amèrica" (1910).

Les discrepàncies amb el partit industrial són, més que teòriques (car Gross-Barcelona= Neòpolis), de tàctica política. Coromines criticarà les aliances de la Lliga amb els "paràsits" (1974, 206), car en altres

qüestions, com sanejament administratiu (9), pressupost de cultura (20), exposició internacional (13), reforma interior, existirà una identitat de fons. Fins al punt de que Corominas seria elegit cap d'hisenda del municipi de Barcelona el 1903 "gràcies al vot dels catalanistes de dretes i d'esquerres" (9) i confegiria des d'aquest lloc els estudis econòmics de la gran operació (global) de renovació urbana de la ciutat antiga.

Ara bé, és precís aproximar-se al programa concret de l'Esquerra Catalana per a assajar de descobrir el contingut de la proposta per a "una ciutat-progressiva, republicana, mortor immens de les idees municipalitzadores" (Lluhi 1910).

Després de la crisi de la darrera setmana de juliol de 1909, la perspectiva d'unes eleccions municipals donà peua la formalització d'uns programes polítics destinats a superar d'una forma o altra les conseqüències de la crisi. L'Esquerra Catalana publicà un Manifest titulat La democràcia en el govern de la ciutat (1909) que fou reproduït a diversos papers. El Manifest de l'Esquerra Catalana és un dels textos que permeten definir millor la política urbana de l'Esquerra Catalana, en front a la política urbana de la Lliga Regionalista i a la coalició radical.

En primer lloc, cal analitzar la definició de Barcelona: "Barcelona és la metròpoli de los catalanes, la sede augusta y espiritual de nuestra literatura, la lonja de nuestro comercio, el punto de convergencia de nuestras manufacturas" (763). Pràcticament afirmen que "ella es... el fundamento más poderoso de nuestras esperanzas patrióticas" (id). I, separant-se de la Lliga: "Barcelona, como todas las grandes ciudades lati-

nas, con su honorable legión de masas obreras, es por su propia naturaleza una invencible democracia" (764). De la defensa del sufragi universal, és a dir: de la discrepància en un punt molt concret, doncs, l'Esquerra Catalana, aspira a tenir una visió totalitzadora de la qüestió de Barcelona (i de la qüestió catalana) per a esdevenir, com la Lliga regionalista, instrument de govern. Els principals punts d'aquest programa de govern de l'Esquerra Catalana són: 1er.) la reforma de l'Ajuntament de Barcelona, entés com a empresa del sector públic local ("el Ayuntamiento de Barcelona mantiene para el servicio de la ciudad, una masa de cerca de 6.000 trabajadores, entre funcionarios, técnicos y obreros. Por esta causa debe considerarse como el patrón más importante de la economía barcelonesa" (764). Reforma, en aquest cas, significa refús del clientelisme, augments de salaris i de complements per als treballadors municipals, establiment d'assegurances, etc.; 2on.) Organització de la força de treball mitjançant una Borsa de Treball de tipus nou. L'organització és necessària car "la industria catalana no llegará a adquirir la agilidad necesaria para su constante transformación mientras no cuente con la existencia de una potente organización obrera... toda vez que las huelgas abundan más y son inestables en los países donde los obreros no están fuertemente organizados" (id). Cal "hacer descansar sobre nuevos y más amplios fundamentos el mecanismo económico de la producción" (id). La Borsa de Treball que fou proposada era, a més d'un centre de contractació, d'ofertes i demandes, un centre per a establir lligams entre confederacions obreres, institucions de previsió, cooperatives de producció i de consum, etc. i un factor per a la creació de caixes de pensions i d'assegurances; 3er.) Organització de la reproducció ampliada de la força de treball, partint

dels aspectes materials més fonamentals: "los hombres de la izquierda catalana creen que pueden construirse 40 unidades pedagógicas para 10.000 alumnos, todos los que hoy asisten a las escuelas públicas, sin que el erario municipal se resienta..." (765). Això és possible, segons l'Esquerra, en una ciutat a on la renda urbana global és de 65 milions de pts., la riquesa immobiliària de 2.000 milions i el valor total del sòl urbà no-edificat de 500 milions (Entre parèntesi; les xifres que, en un altre lloc, serveixen per a demostrar la viabilitat econòmica de la reforma interior, aquí són utilitzades per a justificar una altra política: la que té com a primer objectiu les construccions escolars);

4rt.) Generalització dels serveis d'assistència social al subproletariat ("en todas las grandes ciudades, como Barcelona, las rápidas transformaciones económicas de la sociedad moderna han producido un aumento de pobres..." (765)), i separació d'aquests serveis dels serveis de sanitat, que a desgrat del seu caràcter municipalitzat són d'un rendiment molt baix; 5è.) Continuació de la "reforma interior de la ciutat antiga iniciant la reconstrucció de nous edificis en torn a la "via central de la ciutat", Recuperació dels espais lliures dels turons del Pla de Barcelona ("las montañas vecinas, que fueron un tiempo lugar de expansión del pueblo, se cierran y barran con vallas de alambre o de mampostería" (766)), recuperació, també, de la comunicació directa amb la platja de Barcelona; 6è.) municipalització dels serveis públics i augment del patrimoni del sector públic local, encara que això es trobi formalment a tots els programes electorals importants (conservadors i radicals), i denunciant la demagògia que significa afirmar que la municipalització de serveis permetrà una supressió de la fiscalitat municipal; 7è.) Manteniment i eixamplament de la base del crè-

dit municipal que és considerat per al desenvolupament real d'una política urbana ("sin él, vería el Ayuntamiento limitada su acción a la insignificante fuente de los tributos ordinarios" (766)); 8è.) Reforma de la hisenda municipal, després de l'obra d'ordenació financera iniciada el 1901 i "que nosotros no queremos perturbar" (id). Per què cal una reforma important? Perque "la Hacienda del municipio de Barcelona está montada sobre la base de los impuestos indirectos que... deprimen el salario real, permiten el establecimiento de aduanas entre las poblaciones diversas del territorio nacional y son un obstáculo para la constitución de una gran industria" (id). Dels ingressos de l'Ajuntament de Barcelona, 3/4 s'obtenen pels impostos indirectes que, de fet, graven d'una forma especial els aliments bàsics que són consumits en forma dissemblant per les diferents classes socials. Ara bé, la supressió d'impostos indirectes significaria automàticament augment del salari real, la qual cosa, a més, pot afavorir, també, a l'industrial. Així, "nada, pues, ha de detenernos para fortificar la producción catalana, yendo de una manera enérgica a mejorar la existencia del trabajador" (767).

3. Gross-stadt i city planning

GROSS-STADT & CITY PLANNING.

El model prussià és deutor dels economistes -i dels funcionaris- de la jove escola històrica alemanya. Schmoller és considerat pels economistes catalans de 1917 com el cap de fila. La difusió del model de la Gross-städt a partir de la seva formulació més acabada -el concurs de plans per al Gross-Berlin, de 1910- és un fet que és precís estudiar detingudament. Un report de Cebrià Montoliu, que analitzarem tot seguit, és testimoni i part en aquesta històrica, car Montoliu és, alhora, difusor d'un altre model: el de la garden-city d'arrel marshalliana.

La influència del city planning nordamericà és posterior a 1917, però el 1924 ja es pot escriure "en España es corriente ver citar, hasta en estudios oficiales, los trabajos norteamericanos" (Zurcada 1924, 13) des d'una revista -Urbanización y edificaciones- que n'és important divulgadora. Així, si un planificador urbà tan informat dels progressos disciplinars com Giralt Casadesús parlava el 1912, a El Poble Català, de "L'embelliment dels barris obrers i les construccions industrials", el 1933, des de L'Opinió (i des de 1929 a revistes professionals com la Revista del CAME (Giralt 1912, 1929, 1933)) ja parla del gran projecte de la City Housing Corporations: Radburn, obra de C. Stein, H. Wright, F. Ackermann, T. Adams i del director del Regional Planning of New York, Raymond Unwin.

Si cal lligar el model de la Gross-städt a la literatura econòmica de la escola històrica alemanya -i en aquest sentit el text de J. Martí Sàbat (1914) és fonamental-, és necessari lligar el city planning (i Radburn) a Thorstein Veblen i els economistes institucionalistes d'una

banda, i a Henry George de l'altra (F. Dal Co. 1975). I cal veure el moviment del city planning com a precedent immediat de la política territorial de la New Deal que tant interessarà als polítics catalans dels anys 30.

UN RAPPORT SOBRE EL GROSS-BERLIN

En el moment de projectar la Gross-Barcelona, és interessant de conèixer la visió dominant sobre el model del Gross-Berlín al Sud dels Pirineus. Precisament, hi ha, aquí, un rapport del debat entorn al Gross-Berlín que té lloc, fonamentalment, a partir de 1910 que és la motivació inicial d'un text considerable (Montoliu 1913). L'autor del text, Cebrià Montoliu, és paradoxalment l'introducció del model de la ciutat-jardí i, ho hem vist, estava situat, des de molt aviat, en la línia del reformisme utopista anglosaxó, és a dir, en la línia que parteix del refús de "l'Anglaterra d'en Benthan, d'en Stuart Mill, d'en Smith, la pàtria del carbó, del fum i del ferro..." (Montoliu 1901, 16). Com Ruskin, Montoliu s'havia declarat "l'ene-mic del moviment industrial modern i de tot el que ell ens ha con-duit" i, enfront als principis de l'"economia utilitarista", havia fet seu l'aforisme "There is no wealth but life" (id).

El traductor de Ruskin, Emerson i Whitman, seria, doncs, amb el seu rapport sobre el Gross-Berlín, un dels màxims intraductors del model prussià, al costat dels Vidals i Guardiola, Talladas, Reventós, Graells, etcétera. Del fet, els seus lligams estretíssims amb la S.C.C.J.^d, una de les institucions creades per a definir la política urbana i territorial del partit industrial, l'havien de dur a fer un paper d'aquest estil. En el pròleg, l'autor s'excusarà dient que al projecte del Gross-Berlín hi ha "vacíos y lagunas", que l'autor omplirà en els darrers capítols del rapport ((1913), V). Així, podrà "completar el cuadro del asunto según mi propio puntos de vista, menos particularmente técnico y más generalmente sociológico" (id).

A partir d'aquestes notes prèvies és possible ordenar el llibre en

(d) Societat Cívica La Ciutat Jardí

tres parts desiguals:

-
- (Part A) (1) "La Ciudad Millonaria"
 (2) "Gross-Berlín"/"La Exposición de Construcción Cívica"
 (3) "El Problema de la Habitación"/"Ensayos para resolución del Problema de la Habitación"
- (Part B) (4) "La Ciudad-Jardín"
 (5) "Conclusión"
- (Part C) (6) "Apéndice"
 (7) "Bibliografía"
-

Font: Montoliu (1913), 7.

La part A conté, en el punt (1), un conjunt de definicions prèvies que val la pena transcriure. En primer lloc, unes afirmacions a favor del fet urbà, pel que significa com a factor de creació de riquesa:

"Ha dicho Voltaire que la riqueza de un Estado depende del número de sus habitantes y de su actividad, y que la preocupación de todo buen gobierno debe ser, por tanto, la población y el trabajo. Un factor importante en este respecto lo constituye la vida urbana, que concentrando el comercio humano en puntos adecuados, intensifica la cultura de la población y el trabajo en forma insustituible para la prosperidad nacional. Este aforismo de Voltaire, que confirma la historia, debe prevenirnos ante la extendida opinión contraria que mira como un mal el crecimiento de las ciudades, estos focos de corrupción de la humana virtud natural, según Rousseau....." (Montoliu (1913), 1).

De fet, Montoliu i tot el reformisme utopista formaria més part del

que algú n'ha dit la "herència de Rousseau" (Fuster, 1974), que del racionalisme de la Il.lustració. En una introducció al debat sobre el Gross-Berlín calia fer, però, aquesta declaració de principis. Després de l'opció per la "vida urbana" de Voltaire, comencen les definicions sobre:

i) la correlació creixement global/creixement urbà:

"el extraordinario aumento de los grandes centros de población corre parejas con el extraordinario desarrollo económico, social y político de las naciones respectivas" (10)

ii) els límits del creixement "espontani":

"crecimientos urbanos como el de Londres, el de New York, el de Berlín, junto con tantas otras capitales (entre ellas Barcelona y Madrid) del siglo XIX, más que grandes ciudades son ciudades grandes, monstruosos engendros..." (13).

iii) l'alternativa: la "gran ciutat"

"una gran ciudad no es un caótico conglomerado de casas, talleres, almacenes y despidos, sino un gran organismo urbano, perfectamente utilizado para la exaltación y el refinamiento de las relaciones sociales" (13).

i:

"la ciudad como instrumento, tal es el objeto que debe proponerse toda buena administración, como instrumento superior para la mejor y la mayor producción circulación y consumo de todas las riquezas humanas... La ciudad como instrumento de la administración, del intercambio espiritual, del tráfico mercantil, de la producción industrial...." (13)

Lluny de l'utopisme reformista anti-clàssic, Montoliu en aquestes definicions, assolí amb precisió, els seus objectius inicials:

la ciutat és definida com a component del creixement econòmic global que pot ésser un obstacle si el caos que engendra és abassegador o un "factor" (o "instrument") de re-creació constant d'unes "condicions generals de producció" cíclicament renovades. El fet urbà -la "concentració"- desenvolupa al màxim un determinat tipus de relacions socials i això permet, millorar productivitats, circulacions, consums individuals i col·lectius.

Ambiciosament, Montoliu dóna una triple dimensió a la ciutat: en primer lloc, la ciutat com a instrument econòmic. En aquesta dimensió fonamental-és a on cal situar els serveis -"agua, alumbrado, fuerza motriz" - les infraestructures -"sistema arterial y de Tráfico" i la zonificació -"la ordenada separación y enlace de los barrios destinados a las diversas funciones de la vida urbana" (14). Tant els serveis com les infraestructures i la zonificació tindrien un objectiu central: el creixement econòmic en un territori determinat.

La segona dimensió de la ciutat seria la del consum i, en concret, d'un consum bàsic: l'habitatge i els serveis anexas: banys, verd, camp de joc, car "una ciutat no és puamente una gran fábrica ni un gran almacén, es esencial y primordialmente una habitación común y como a tal un cierto grado de higiene y de confort es indispensable" (14)

La tercera dimensió és la de "la Ciudad como Monumento", la de la idea, sorgida a Berlín, de "Prou Museus! La ciutat, un Museu" (15). Al fons, hi ha una idea interessant: la massificació del consum de certs bens culturals, car "la arquitectura era un tiempo patrimonio exclusivo de las Cortes palaciegas y... las democracias modernas reclaman ahora con eficacia esta parte de la herencia señorial que les corresponde" (15).

A partir d'aquest punt, Montoliu enceta el cas de Berlín. Per què? Perque "uno de los ejemplos más notables de esta moderna evolución

en el concepto de las grandes ciudades -tal vez el más notable entre todos, tomada la cuestión en el conjunto de sus diversos aspectos- nos lo ofrece la famosa capital del Imperio Germánico, ya que constituyendo ella misma uno de los casos de más rápido crecimiento urbano..., a la vez que un perfecto trasunto de los males y conflictos de aquellas aglomeraciones..., un no menos excelente ejemplar de los más acertados y eficaces métodos para prevenirlos y remediarlos" (17).

El cas de Berlín és exemplar: creixement demogràfic rapidíssim, manca de política urbana, "especulación de terrenos y de edificios" (18), hacinament (189 hab/Ha., 40% dels habitants viuen en vivendes d'una sola habitació), congestió del tràfic. L'alternativa -"un plan general que regule el crecimiento de la metropoli"- es troba amb dificultats: la divisió administrativa de l'aglomeració en diversos termes municipals, per exemple, no resolta fins a la promulgació d'una llei el 19.7.1911, mancomunant municipis i districtes rurals.

Pel desembre de 1905 es crea un "Comité... con el objeto de confeccionar un plan general para el desarrollo del Gross-Berlín" (23). A les bases del pla s'estableix la distinció entre: "A) La reglamentación de la urbanización del territorio de Gross-Berlín en las partes que no se hallen todavía afectadas por planes anteriores; B) Las posibles reformas y mejoras de las partes ya edificadas de Berlín y sus suburbios" (24-25).

D'aquí es proposa la confecció de:

I. Un plano general a la escala de 1:25.000, que contendrá.....

A) Para el tránsito:

- a) Arterias principales, radiales y de circunvalación
- b) Ferrocarriles... con empalmes en las estaciones...

Ferrocarriles subterráneos y derivados... Tranvías.

c) Canales y puertos

B) Para la urbanización:

Distribución por barrios de la Industria, el Comercio y la Habitación

C) Preservación de grandes espacios para la creación o conservación de parques, bosques, prados y superficies de agua:

a) Plazas y campos para recreos populares y exposiciones

b) Pistas para carreras, velódromos y aeródromos

c) Campos de ejercicio y de tiro para la tropa

d) Cementerios

II. Planos parciales detallados a la escala de 1:10.000

A) Plazas para edificios y monumentos públicos

B) a) Plazas y campos de juego, de gimnasia y de sports

b) Baños y embarcaderos para botes

c) Jardines y huertos de alquiler para obreros

d) Escuelas en el bosque, sanatorios y casas de convalecencia en el mismo.

Font: Montoliu (1913), 25-26

El 19 de març de 1910 es fallà el concurs convocat amb les bases anteriors. Montoliu no s'atreveix a resumir les aportacions dels 27 treballs presentats i admesos. Destaca, però, que l'èmfasi fou posat en l'enllaç dels sistemes de ferrocarrils al N. i S. de Berlín, en la solució als problemes del tràfic urbà, en l'estudi quantitatiu de la qüestió de l'habitatge, en la creació d'un cinturó de boscos i d'aigua amb un sistema de "cunyes silvestres" que penetren a l'interior de la ciutat, en la definició de nous sistemes de parcelació, etc. Es tractaria, en definitiva, d'"una magnífica síntesis de todos

los progresos modernos en el arte de hacer grandes ciudades..." (28), que inclouria experiències vieneses (cintura verda), angleses (cottages, però amb augments de densitats), nordamericanes (trasllats de magatzems, Washington). Resumint, "hace medio siglo que Berlín es una ciudad grande. Este gran concurso es el primer paso que acaba de dar para llegar a ser una gran ciudad" (28).

Una "Exposició de Construcció Cívica" s'inaugurà a Berlín l'1 de maig de 1910 amb motiu del concurs del Gross-Berlín. L'Exposició és entesa com a instrument de comunicació amb els habitants de les ciutats, futurs electors "para la gran masa del público es aquel (l'Exposició) un órgano inapreciable de divulgación científica", i: "el gran desarrollo contemporaneo de las exposiciones representa un nuevo paso en el mismo camino de la democratización de la ciencia" (39). Les exposicions serien, també, un instrument (indirecte) de política urbana, dins de l'àmbit de la persuassió. A l'Exposició de Berlín de 1910 hi ha tot el que s'ha fet fins a aquell moment per a urbanitzar, és a dir, per a dirigir el creixement de les ciutats capitalistes. Els exemples que apareixen més freqüentment citats són, a més dels de les ciutats germàniques, els de les ciutats dels USA, i, en segon lloc, d'Anglaterra i Austria i els Països Escandinaus. La mateixa ordenació de les seccions de l'Exposició dóna una certa idea de l'ordre de prioritats: les seccions més importants són: i) Transport, tràfic i trànsit, ii) Plans, reformes i eixamples de ciutats, iii) Espai i art als carrers, iv) agrupació d'edificacions, v) cementiris, vi) Parcs, jardins i camps de joc. El caràcter hipotètic de moltes de les propostes, el paper jugat per la intuició pre-científica, no exclou la seva enorme adequació a les necessitats reals de la societat urbana regida per les relacions socials capitalistes. Quan, per exemple, s'inventen l'aforisme "El nen sense camp de joc és el pare de l'home sense feina" (51), es lliguen dos fets sense conexió apa-

rent (un cert tipus d'equipament amb el problema de l'atur), que, per de sota tenen un nexe: la preocupació per l'ocupació a les ciutats (que té el seu origen al Londres victorià (Stedman 1971) i la necessitat de dirigir els processos de la reproducció ampliada de la força de treball.

En el rapport sobre el Gross-Berlin la qüestió de l'habitatge ocupa un lloc a part, destacat. L'anàlisi que se'n fa a Berlín, sense equivalent entre nosaltres segons Montoliu⁸, té un caràcter econòmic-quantitatiu molt clarificador (i recorda, és clar, els oblidats - aleshores- papers de Cerdà (1867, II)). Salari i lloguer i capacitat de l'habitació (m³) són posats en relació. Els percentatge de les despeses corresponents al lloguer augmenta a mesura que decreix el salari percebut. I lloguer i capacitat de l'habitació creixen, relativament, en proporció inversa. D'on, és clar, unes elevades taxes de mortalitat que es correlacionen de forma inversament proporcional a les densitats d'ocupació dels habitatge 1/0 a la situació de l'habitatge dins de l'edificació.

A. Relació entre la densitat i la mortalitat. Berlín 1880

nº districte	mitja hab./casa	nº casos tifus
10	42,2	-
17	50,4	5
13	60,-	8
16	72,4	20-24
7	97,2	30-33

(&) Unica excepció que assenyala: I.R.S., 1910.

B. Mortalitat % segons l'alçada dels habitatges

	1875-76	1885-86
Sotans	36,6	21,1
Planta baixa	29,4	20,4
1er.	28,6	18,4
2on.	29,2	18,8
3er.	32,9	19,0
4rt. i 5é.	36,5	21,4

D'aquesta anàlisi se'n poden desprendre afirmacions com: "tan íntimamente relacionado está éste (el problema de l'habitatge) con el de las grandes ciudades, que casi puede decirse que forman ambos un solo problema" (33) i, en plena febre de neòfit, es pot arribar a escriure: "la cuestión de la habitación es no solo una cuestión social, sino la cuestión social por excelencia" (59).

(Aquestes afirmacions fetes al tall de 1914 tenen un cert interès perquè, precisament, tal com es veurà més avall, el gran buit de la política urbana de la Gross-Barcelona, serà la política de l'habitatge, que és considerada per gent com Montoliu, central, lligada estretament a la qüestió urbana).

Els "assaigs per a la solució del problema de l'habitació" s'han de moure, segons Montoliu, en el pla de la lluita contra l'especulació del sòl urbà car "imparcialmente examinada la cuestión, aparece de un modo evidente que las raices de todo el mal yacen en los abusos del capitalismo que en las grandes ciudades abandonan a los azares de una especulación desenfrenada la compra y venta de solares y el mercado de habitaciones cuyo carácter de interés pública tanto se ha evidenciado..." (64). Partint d'una classificació de l'Economie

Sociale (1912) de Ch. Gide, Montoliu analitza, successivament, l'acció patronal (colònies industrials, com les de la fundació Margarete Krup), l'acció cooperativa (ciutats-jardí, com Hampstead), l'acció mixta (p.e. Letchworth), l'acció pública, tant del municipi, com de l'estat ("por extraño que parezca no se limitan ya a los municipios esas laudables empresas. Tambien hay Estados que se han atrevido con las mismas" (71)).

La financiació d'aquest tipus d'actuacions només és possible, segons els Boden-Reformer germànics a partir del control del mercat del sòl i de l'establiment d'una reforma fiscal basada en els impostos progressius sobre el valor (i sobre la plus-valor) del sòl urbà, amb una línia tendencial vers la socialització de la propietat urbana. Montoliu cita a Henry George, però també a James Mill, John Stuart Mill, Alfred Wagner, Domaschke. Per l'abril de 1910, 463 municipis alemanys havien establert impostos sobre la plus-valor de la propietat urbana.

El rapport sobre el Gross-Berlín conclou amb una (nova) exposició del que és considerat un model superior: la ciutat-jardí. A desgrat del realisme i de l'adequació del model del Gross-Berlín a les necessitats de les ciutats capitalistes en un estadi de desenvolupament com Barcelona, Montoliu proposa el model de ciutat-jardí que és considerat en el seu text com a òptim: la ciutat-jardí és "una colonización interior basada en la descentralización de la industria y su traslación al campo a fin de hacer más sana y más barata la vida urbana beneficiando a la agricultura con las ventajas sociales de la ciudad y las mayores facilidades para la venta de sus productos" (98). I: "la Ciudad-Jardín debe asegurar su permanencia, sometiendo su desarrollo a un plan económico y administrativo que impida la especulación privada de terrenos" (99). En canvi, una observació real-

ment important ("rigurosamente hablando, no hay, hoy por hoy, más (ciutat-jardí) que la de Letchworth" (99)) no és tinguda massa en compte en aquest rapport.

A la conclusió del rapport, el seu autor es veu obligat a treure a la superfície algunes de les contradiccions del text: "La Ciudad Millonaria o la Ciudad-Jardín?" (103) es qüestiona Montoliu, qui, tot seguit, té interès en assenyalar que els dos models han tendit a unificar-se en els plans d'extensió i reforma de les ciutats nord-americanes i, a un altre nivell, en la Town Planning Act britànica de 1909. Es a dir: les contradiccions no són desenvolupades ni aprofundides. Hi ha, per fi, unes breus consideracions sobre l'aplicació d'aquest cos doctrinal, al Sud dels Pirineus. Aquestes notes finals ens permetran tornar a enllaçar amb el fil de les realitzacions iniciades el 1914. Per a Montoliu, "si por una parte nuestro escaso industrialismo y menor densidad de población (salvo pocas excepciones, como Madrid y Barcelona) hacen nuestros conflictos menos agudos, sus soluciones, por otra parte, hállanse a su vez y por análogas causas grandemente facilitadas" (106). El marc legal en el que caldria situar tant els projectes de ciutat-jardí com els inspirats en el model prussià estaria format per: i) Llei(s) d'Eixampla, ii) Llei de Reforma i Millora de Poblacions, iii) Llei de Colonització Interior, iv) Llei d'Habitacions Barates. Aquest marc, desenvolupat sense trabes, seria, segons el text, suficient.

"Por lo demás, nada de imitación servil a los precedentes modelos", s'afegeix. I, com a alternativa, es proposa que, donat l'endarreriment de la teoria i la pràctica de la política urbana al Sud dels Pirineus, "tal vez lo más oportuno que de momento podría hacerse por el Estado sería fomentar por todos los medios posibles tales investigaciones y estudios, creando cátedras y seminarios..." (108). El paper destinat als agents públics locals és un altre, car "las cor-

poraciones locales... son las propiamente llamadas a tomar la delantera en este movimiento" (108). Ara bé, "poca cosa en concreto puede decirse (del que feriem) mientras sus facultades y recursos en este respeto se hallen pendientes de la reforma del Gobierno local..." (id).

A desgrat d'aquestes notes que, sobtadament, introdueixen molts interrogants sobre les possibilitats d'aplicació dels models de política urbana de l'àrea capitalista avançada, el fet mateix del rapport i de la continuïtat d'aquest tipus de treballs, fa sospitar que l'interès de Montoliu -i de les institucions que representà- per a aquests models aliens a la cultura científica pròpia fos més que acadèmic. El rapport sobre el Gross-Berlín escrit per un propugnador del model contrari fou un rapport interessant.

En la "Bibliografia" recomanada, per exemple, hom hi troba: a) el Projet de Jaussely per a Barcelona (1907) i altres papers sobre el "prussià" Jaussely, b) la publicació municipal: Reforma y mejora del interior de la ciudad (1907), c) el dossier (de dimensions notables) sobre l'habitació barata realitzat pel propi I.R.S. (1907) i, d) dos textos anteriors del propi Montoliu (1912, 1913). Després de parlar del Gross-Berlín, el Pla Jaussely creix amb importància. I les iniciatives fetes a partir d'ell (Plans d'infraestructures i sistema de parcs, equipaments públics, etc.) en el període iniciat el 1914, tindrem un significat més clar. La simultaneïtat -es prepara empíricament la Gross-Barcelona i es publica un paper doctrinal sobre Las modernas ciudades y sus problemas als mateixos anys -és, en aquest cas, significativa, car un fet clarifica l'altre. I, ambdós, la direcció impresa el 1901: al Pla Jaussely ja hi ha, per exemple, un esboç de zonificació; la "reforma interior", s'inscriu, perfectament, en la línia de plans de reforma de les ciutats alemanyes inspirats directament en Haussmann, etc.

NOTICIA DEL "CITY PLANNING"

A desgrat de l'admiració públicament professada del president Puig i Cadafalch (1920) per a les realitzacions de la República nordamericana, de les notes de Vallès i Pujals (1909) sobre els moviments urbans als E.U.A. i de la informació subministrada sobre el model nordamericà per Montoliu (1913) a través del seu estudi sobre la Grossstädt, el fet és que el "city planning" té una influència teòrica poc destacada al Sud dels Pirineus.

De fet, quan vers 1917 la Societat Cívica La Ciutat-Jardí es feu càrrec de la distribució de la traducció d'un manual de City planning (degut a la ploma de Nelson P. Lewis, membre del Committee of the regional Plan of New York and Its Environs), s'estava donant un petit pas endavant en la comprensió de l'organització possible per a la regió urbana de Barcelona, que s'estava formant, en el pla real, seguint més la idea de Frank S. Pearson (que l'adopció del model de la gross städt reforçava), que la idea de l'eixampla vuit-centista.

Però Pearson -com Montanyés- fou, sobretot, un home d'acció, un manager (Roig 1970). El rerefons teòric de Pearson cal cercar-lo en manuals i en revistes especialitzades com la Town Planning Review (Tafari 1973).

L'enginyer industrial Josep M. de Lasarte i Pessino, que seria l'introduïdor pel camí de la traducció anotada i il·lustrada del "city planning" nordamericà, fixà, en un liminar, els seus objectius: "cada día es una realidad más palpable -escriu- que un proyecto de urbanización de una ciudad es absolutamente necesario para su crecimiento o desarrollo ordenado y económico" (Lasarte 1917-18, y). L'interès del manual

de N.P. Lewis -enginyer cap del Consell de Pressupostos i Valoracions de la ciutat de Nova York- es troba, segons Lasarte, en que té molt en compte "la manera de conduir la parte económic de la ciudad" (id, iv) o, en paraules de Lewis, el "plan financiero" (Lewis 1917-18, 100).

L'organització general dels temes i qüestions que inclou el manual és la següent:

Què és el "projecte d'una ciutat"

Els elements d'un projecte de ciutat

(I.) El sistema de transport

(II.) El sistema viari

(III.) Parcs i "facilitats" per al lleure

(IV.) Localització dels edificis públics

Adaptació a la topografia del terreny

 Detalls dels carrers

Alçada dels edificis i altres limitacions

Subdivisió en mansanes i solars

.

La part econòmic del projecte d'una ciutat

 Legislació sobre urbanització

 La responsabilitat de l'enginyer municipal

Font: Lewis 1917-18

Lewis, tot assenyalant en el punt zero del seu discurs les aportacions de Patrick Abercrombie, Werner Hegemann i Rüd Eberstadt, pateix de D. H. Burnham i del model de la White City de 1893. La data de la seva definició de "city planning" (que Lasarte fa equivaldre a "urbanización",

el mot que, des de Cerdà, té més tradició a Catalunya) és anterior al seu manual. És de 1911, i fa: "projectar una ciutat és senzillament un exercici de previsió que promogui el desenvolupament ordenat i vistós de la ciutat i de la seva rodalia, segons línies racionals, tenint en consideració la salut, l'amenitat i la conveniència i l'avenç comercial i industrial" (id, 3).

A partir d'aquesta definició inicial s'estableix, però, una separació conceptual de greus conseqüències en el terreny de la política econòmica (urbana) real; per un costat hi hauria "el lado social" del planejament, per l'altre "los más fundamentales problemas del proyecto de la ciudad" (id, 10).

"Molts creuen -escriu Lewis- que el propòsit principal del pla d'una ciutat és el costat social; que els problemes de la habitació, dels parcs d'esbarjo per al públic, la inspecció i fins i tot la propietat i explotació dels serveis públics, l'establiment i regisme dels mercats públics, la recollida i el destí de les escombreries, les qüestions d'higiene pública, la construcció d'hospitals, l'assistència de pobres, delinqüents i malalts mentals i totes les altres activitats de la ciutat moderna són part del city planning" (id, 10). Aquestes activitats, però, dependrien, segons Lewis, de l'estructuració global de la ciutat. En canvi, serien els elements estructurants fonamentals (que haurien d'incloure la previsió d'espais per a equipaments) els objectes específics del city planning en sentit estricte.

I quins són aquests elements estructurants? En primer lloc, el sistema de transport; en segon lloc, el sistema viari; en tercer lloc, els parcs i les facilitats per a esbarjo (el sistema de parcs); en darrer lloc, l'emplaçament dels edificis públics (les localitzacions del CBD),

La tria i l'ordre en el que són situats els elements són extraordinàriament significatius. El primer element estructurant d'una ciutat serà el sistema de transport. El transport és considerat un factor central en el creixement econòmic urbà. I fins i tot en l'origen de la ciutat: "la ciutat moderna deu, en la majoria dels casos, la seva gènesi, i en tots els casos el seu creixement i prosperitat, a les seves facilitats per a la comunicació interna i per a un accés fàcil a les seves fonts de suministre i als mercats per a la disposició dels seus productes manufacturats" (13). Lewis parteix de la situació caòtica dels transports urbans de la ciutat del laissez-faire i proposa un conjunt d'actuacions que permetin articular un sistema de transport. La seva necessitat esdevé ineludible quan una ciutat inicia un procés d'extensió de l'hàbitat seguint el model de les baixes densitats. (Les causes d'aquest procés cal buscar-les en la transformació dels preus del sòl seguint un model concèntric que implicarà la relocalització de serveis, residència i indústria (Nourse 1969)). Les actuacions més importants foren: en primer lloc, els enllaços ferroviaris, i la seva articulació amb els transports marítims, en el cas de ciutats-port (cas citat en especial: Chicago). En segon lloc, la creació de subways, que és preferida a la construcció de ferrocarrils elevats, i la difusió de l'òmnibus és proposada enfront del tramvia superficial pel sistema del cable aeri. Els arguments utilitzats giren entorn a la inflexibilitat i la congestió que creen els elevats i els tramvies, que, d'altra banda, esdevenen "impossibles" en carrers relativament estrets.

El segon element estructurant d'una ciutat és el sistema viari. En pocs casos, explica Lewis, s'ha pogut planificar prèviament aquest sistema dins d'un pla de conjunt. Només els casos de Washington (amb el Pla de

L'Enfant), de Gary (Indiana), ciutat industrial establerta per la U. S. Steel Co., o de les ciutats-jardí angleses serien excepcions a la regla que diu que cal projectar per al futur una ciutat -i un sistema viari- ja existents. Les alternatives enfront "a un sistema de calles confuso y caro" i per a afavorir "el movimiento libre del comercio y el tráfico de la ciudad" (24, 23) es poden agrupar en dos grans paquets. Per una banda, hi ha el sistema adoptat en el pla de 1811 per a la illa de Manhattan que aleshores equivalia a tota la previsible expansió de Nova York: és el del pla rectangular o engrallat (que és, també, l'essència del sistema viari del Pla Cerdà que Nelson -i Lasarte- ignoren). L'argumentació de 1811 posava l'accent sobre l'habitatge com a funció urbana central: "una ciutat ha de compondre-se principalment d'habitacions per a persones -cita Lewis- i les cases de parets planes i en angles rectes són les més barates per a edificar i les més convenientes per a viure" (25). Ara bé, segons Lewis, les limitacions d'aquest sistema, des de l'òptica de l'accessibilitat i la mobilitat són importants. L'altre model (que tindria com a precedents el Pla Wren-Evelyn (1666) de Londres i el Pla L'Enfant de Washington) és el model que es caracteritza per "la importancia dada a los puntos focales y las uniones directas entre los mismos" (31), és "el sistema de calles radial y de ronda" (30). Aquest sistema, que Haussmann inicia en la seva reforma de París i que Burnham proposa per a Chicago "sobre la más sorprendente escala, el coste del cual se elevará a muchos millones de dólares" (34), té uns objectius ben clars: augmentar l'accessibilitat dels centres, millorar la intercomunicabilitat dels barris i de les zones industrials. El seu cost per a Europa no és excessiu car les cintures de ronda poden ocupar muralles i glacis. A Amèrica, casos com el de Chicago a part, existeixen "grandes áreas todavía no desarro-

lladas donde existe la oportunidad de proyectar un sistema de calles" radial (34).

El tercer element del city planning és, segons Lewis, el sistema de parcs, que compren "parcs naturals", "parcs desenvolupats" i "jardins", enllaçats per carrers amb arbres i jardineria, és a dir, per parkways. Lewis recull l'opinió del tècnic anglès A. Brodier que proposa que el sistema de parcs sigui radial des del centre de la ciutat, que combinat amb el sistema de carrers radial pot reunir els màxims d'accessibilitat i el sanejament del conjunt.

Per fi, el quart element estructurant és la localització dels edificis públics. Què cal entendre per "edifici públic"? Tots aquells que han estat "construïts i conservats per a l'exercici d'una qualsevulla de les funcions realitzades per l'autoritat pública, tals com escoles, penals, institucions de beneficència, mercats, hospitals, casernes de policia i de bombers, banys, construccions relacionades amb el subministre d'aigua... esglésies, edificis destinats a diversió i esbarjo... estacions terminals de ferrocarril, fàbriques per a subministrar llum i calor, institucions financeres, etc." (55).

Lewis proposa, seguint la idea de l'exposició de Chicago de 1893, la creació de Centres Cívics, mitjançant l'agrupació d'edificis públics, i la potenciació per part del sector públic local d'aquests contenidors de serveis, més enllà dels seus orígens gremial i/o eclesiàstics que tant pes tenen encara a Europa. Així, la remodelació dels vells centres urbans i la definició de nous centres connectats als serveis públics (oficines municipals, correus, palaus de justícia) i a les terminals ferroviàries (davant de les quals es proposa sempre l'endegament d'un gran espai obert) esdevé un element estratègic, estructurant del model

de la ciutat americana que proposa el moviment del city planning.

& & & & &

Al costat dels quatre sistemes estructurants, el city planning inclou una sèrie d'instruments de control sobre l'activitat urbanitzadora privada.

Genèricament es tracta de "la prohibición de la obstrucción de la luz y del aire por el propietario vecino; de la apropiación de la propiedad pública para uso particular; la garantía de la conservación del carácter de un distrito, una vez establecido, por la protección contra la invasión de las industrias, usos y ocupaciones en pugna con aquel carácter; ... la prohibición de la erección de construcciones que atenten al ornato y ofendan a la vista y la evitación de la destrucción de lo que el inglés... expresa por la palabra ameno" (80).

Per un costat es tracta d'impedir que els urbanitzadors privats ocupin d'alguna manera el sòl públic (o en transformin negativament el caràcter), però, per l'altre, es tracta d'intervenir en el que es fa a l'interior dels solars: "las disposiciones más comunes de esta clase son las que afectan a las alturas de los edificios. Las más visiblemente necesarias son las que regulan las proporciones de los solares sobre los que puede edificarse: la distribución de la parte edificada y de los espacios libres..." (82). L'origen d'aquest tipus de regulació és a la urbanística germànica: "el mayor número de ciudades que han adoptado dichas ordenanzas son alemanas y es en Alemania donde hallamos que las ordenanzas son más complejas y variadas que en ningún otro país. Se aplican en conexión con el sistema de zonas..." (id). Per a Nelson, la re-

gulació dels percentatges edificables dels solars és acceptable, però, no ho és tant la limitació d'alçades: "los reglamentos hechos para limitar la altura de los edificios no son siempre aceptados como razonables" (87). A New York, per exemple, si bé hi ha limitacions d'alçada per als blocs d'habitatges, no n'hi ha per als edificis d'oficines. D'on, entre altres raons, l'aparició dels skyscraper (gratacels), la "muntanya màgica" (Tafari 1973) de la urbanística moderna.

Finalment, "un paso ulterior y más radical en dirección a reglamentar o restringir el uso de la propiedad al exterior (interior) de las líneas de las calles es el esfuerzo para especificar los usos a los cuales la propiedad puede ser destinada" (91). La zonificació, separant districtes fabrils o industrials, districtes residencials i comercials i districtes residencials en els que es permeten sota condicions prefixades determinats tipus d'indústries, és utilitzada als USA. El cas modèlic és Los Angeles, però Lewis estudia també altres casos.

La financiació del city planning és considerada en el manual de Lewis com una qüestió fonamental. L'execució del conjunt de sistemes estructurants és un procés de llarga durada que ha d'ésser alimentat per "un sano plan financiero" (100). Segons Lewis, hi ha 3 formes d'ingressos urbanístics: l'impost directe sobre la propietat que serà beneficiada per cada millora concreta, la imposició general o l'emissió d'emprestit ("lo cual es realmente la misma cosa que un impuesto general extendido sobre un número de años" (100)), o una combinació d'aquestes dues formes.

Determinar quins propietaris i en quin grau es beneficien de les millores urbanes heus ací un problema de difícil solució: "determinar la cantidad precisa de beneficio será imposible, pero el reconocimiento del

hecho del beneficio y de la obligación de pagar una parte especial del coste a cambio de aquel beneficio, parece solamente una cuestión de justicia elemental" (103). Lewis, en aquest context, recollia una proposta teòrica d'A.S. Tuttle: si els impostos a recaptar han de disminuir a mesura que la distància a la millora augmenti, un 32,5% de l'impost hauria d'ésser obtingut en el primer 10% de la distància al límit exterior de l'àrea considerada beneficiada per la millora, un 55% dins del 25% de la distància i un 80% del 50% de la distància de l'àrea beneficiada.

Lewis, en canvi, no es mostra partidari de que els municipis americans esdevinguin com succeeix a Europa, co-propietaris d'empreses que cerquen el benefici industrial o comercial o propietaris-especuladors de sòl: "la ciudad debe usar bien de su caja, bien de su crédito".

Ara bé, la política financera realment utilitzada fou diferent: el rendiment dels bens immobles seria la primera font d'ingressos municipals de la ciutat de Nova York, seguida pels impostos sobre les persones i els fons aportats per l'estat. A la pregunta "Com obté (Nova York) els seus ingressos?" hom podria contestar responent a "Quin és el patrimoni de la ciutat de Nova York?" (Estudis municipals... 1936). De fet, als anys 30, calia considerar Nova York "com una empresa comercial" (id), tal com Cambó (1920a) volia considerar als municipis.

En qualsevol cas, el manual de Lewis -incloses les anotacions de Lasarte- és un bon indicatiu de l'interès suscitat per la ciutat americana, des de ben aviat. Als anys 30 aquest interès seria molt difós, fins i tot a nivell periodístic (Segura 1935) i no és per atzar que al número primer de la revista Estudis municipals hom trobi al davant d'un article d'Andreu Nin sobre "les ciutats futures" (Nin 1936), del que es parla a un altre punt, un article sense signar titolat "L'organització de la ciutat de Nova-York" (Estudis municipals... 1936). El "paisatge nordamericà" de Josep Renau (1932) planava sobre la ciutat de Barcelona.

4. La Gross-Barcelona: el model i la realitat

LA "GROSS BARCELONA": EL MODEL I LA REALITAT.

"treballem contra els obstacles i la indiferència de les mateixes classes que tant i tant han de beneficiar-se.

Prat de la Riba, 1906e

"La Ciutat que frisa en nosaltres... no és una invenció utòpica"

"Catalunya. Revista setmanal", 1914, 327

El triomf electoral dels partits anticaciquistes del 1901 havia obert unes possibilitats que calia definir. Refusat, en la pràctica urbanística, el model de Cerdà i, sense que hi hagués cap interès per a descabellar la seva Teoria general, calia cercar, fora de la cultura científica pròpia, un nou model. Entre 1901 i 1909, els intel·lectuals (economistes, politicòlegs) adscrits d'una forma o altra a Lliga regionalista i alguns líders d'Esquerra Catalana animaren un debat científic - en torn al nou ús del territori - molt fructífer, inspirat, fonamentalment en el socialisme municipalista anglosaxó i en l'historicisme econòmic de llengua alemanya. Aquest debat -que Prat sintetitzà- havia de culminar, en certa forma, amb el Congrés de Govern Municipal de 1909, que seria, però, desballestat per l'esclat de la Setmana Tràgica.

Existia, però, el 'Pla de 1901', definit per Prat, i, unes experiències importants: l'inici d'una actuació global fonamental: la "reforma interior", i el "Pressupost de cultura" de 1908. Entre 1909 i 1913, uns quants fets assenyalen algunes de les línies que es seguiran: la polèmica sobre el significat de "1901" (en la que es fa palès fins a quin

punt el pensament dels economistes de l'escola històrica alemanya integrada el cos doctrinal del partit industrial), la creació de dos centres de documentació i d'investigació importants al 1909, el Museu Social i, al 1912, sota la tutela d'aquest, la Societat Cívica "La Ciutat-Jardí", la polèmica sobre l'abastiment de l'aigua a la ciutat i, per fi, el nou èxit de Lliga regionalista a les eleccions municipals del 9 de novembre de 1913, Redefinició doctrinària del partit industrial, doncs, creació d'uns centres d'elaboració de política urbana i nou èxit electoral: la unió dels tres fets obria el camp, com al 1901, a una actuació político-econòmica destacada. Sobretot, si hom té en compte que, al 1914, es constituïa oficialment la Mancomunitat de Catalunya, en la que el partit Lliga regionalista exerciria una funció hegemònica.

La diferència entre "1901" i "1914" és prou entenedora: al 1901 hi ha un Pla, hi ha unes hipòtesis sobre com cal respondre a la pèrdua del mercat colonial i hi ha una voluntat de creació d'un grup polític que no vol únicament el poder local sinó l'hegemonia a escala peninsular precisament pel camí de la creació d'un bloc urbà -d'un bloc històric local- que esdevingui dominant.

Transformar les "condicions generals de producció"

Al 1914 hi ha la possibilitat concreta d'engegar projectes a llarg plaç que, alhora que siguin capaços de transformar les "condicions generals de producció" i de la reproducció en l'espai del Pla de Barcelona, incideixin centralment en la consolidació en una determinada direcció del bloc agrari-industrial espanyol. Es tracta de fer de Barcelona, una ciutat capitalista de dimensions creixents en la que els beneficis industrials es lliguin a les rendes diferencials del sòl,

multiplicades per la pròpia dinàmica de la creixença de la ciutat.

L'interès del que seria anomenat partit industrial (Maurin 1932) no es limitaria, doncs, a un simple exercici formal del poder local acompanyat de mesures elementals per al manteniment de l'ordre en el camp productiu. Al contrari: hi hauria una voluntat explícita de transformar el que Marx anomena "condicions generals del procés de la producció social" (Marx 1931, 281, citat per Lojkine 1974) que inclourien els consums col·lectius (higiene, escola, esport, cultura), els mitjans de circulació social (equipament comercial i financer), els mitjans de circulació material (mitjans de comunicació i de transport). De fet, l'anàlisi contemporània ha posat l'accent sobre un altre "Marx desconegut", el Marx teòric de la urbanització capitalista (Lojkine 1974). Sense que les línies que segueixen siguin un obstacle perquè hi tornem més avall, val la pena assenyalar, ara, que la "revolució" constant -i cíclica- dels mitjans de producció que és posada com a condició del procés capitalista a Das Kapital, no es redueix, de fet, a l'àmbit del taller, de la fàbrica. Marx ha escrit que la reproducció del sistema exigeix, també, una "revolució" constant en les condicions generals de producció. (I, algunes de les contradiccions fonamentals de la urbanització capitalista sorgiran precisament de l'augment de la composició orgànica del capital social que implica aquesta "revolució", augment que té com a conseqüència una tendència a la disminució de la taxa de guany (Lojkine 1974).

Per al partit industrial català sembla del tot necessari; en el post-98, un canvi en les condicions generals de la producció industrial catalana, que, entre altres coses, signifiqui un nou ús del territori (Prat 1909a). Per primera vegada en la història del capitalisme català, l'accent serà posat sobre els consums col·lectius i sobre els mitjans de circulació. Des de la lluita contra l'analfabetisme, que en el primer terç del se-

gle XX disminuirà notablement, fins a l'orientació professional o la definició d'un espai enormement ric -el de l'Exposició de 1905-29-, en el que es combinaran experimentalment els nous consums col·lectius amb l'assaig per a provar els mitjans de circulació coneguts en aquell moment.

La proposta per a aquesta transformació de les condicions generals de producció s'inspirarà -forçosament- en un dels dos models (o en una combinació d'ambdós) que, en el tombant de segle, han arribat a una formulació més general: el model de la ciutat-jardí (i del socialisme municipal anglosaxó) i el model prussià (exemplificat en els plans del Gross-Berlin de 1910). Ambdós models hauran estat difosos i analitzats -en certs casos, fins i tot amb un cert detall- al Sud dels Pirineus. El cas de Cebrià Montoliu (i dels treballs de la Societat Cívica La Ciutat-Jardí) és, en aquest sentit, prou significatiu: Montoliu haurà estat partidari "apassionat" del model de la ciutat-jardí i, al mateix temps, un dels màxims introductors del model prussià en uns treballs de notable rigor científic.

El model triat -i la tria no ha estat precipitada- és el model prussià: la Gross-Stadt. Així, en aquest 1914, hom comença a parlar de fer una "Gross-Barcelona" (per exemple, Maluquer 1914).

Per què, aquesta tria? En principi respondre a aquesta pregunta serà l'objecte de moltes de les pàgines que segueixen, ara bé, avançant uns punts caldria dir que el model prussià s'adapta millor a les condicions del procés econòmic de l'estat espanyol: endarreriment agrícola, dualisme, polarització industrial, el fet d'ésser second comer en el camí de la industrialització. El model de la ciutat-jardí, menys "obsés" per la industrialització interessarà, més tard, en canvi, vivament a certs sectors -els sindicalistes- del moviment obrer (Martínez Riso, 1932).

Els "funcionaris de la urbanística" dels que es parla per a Prússia (Piccinato 1974), i que el partit industrial es preocuparà des de molt aviat de formar, tindran una importància notable en la definició de la proposta urbanística de 1914. I les comissions, ponències i institucions municipals tindran una certa autonomia tant en relació a l'ocupant circumstancial de la presidència del Consistori municipal, com pel que fa a la relació al marc administratiu en el que es desenvolupa la seva actuació. Car, de fet, "coloro che sono stati chiamati" funzionari dell'urbanistica" mostrano, di fronte agli utopisti urbani così cari alla storiografia ufficiale, un interesse molto più preciso per le condizioni e le tendenze di sviluppo presenti nella città" (Piccinato 1974, 19-21).

Objectius, Instruments

La proposta de la Gross-Barcelona es mou en un triple pla: a un cert nivell hi ha l'elaboració global i/o sectorial de polítiques específiques realitzades en gabinets de programació lligats directa o indirectament als agents públics locals; a un altre nivell, hi ha els projectes municipals i supramunicipals d'àmbit, dimensions i abast molt diversos; finalment, hi ha les disposicions de l'administració central que recolzen (s'oposen o ignoren) les iniciatives locals.

Les connexions entre els tres nivells són constants; ara bé, formalment, la distinció entre l'informe^{veç} tècnic, el pressupost municipal justificat per una memòria i el reial - decret o la llei, és important.

Entre 1914 i 1917 es defineix l'actuació d'una sèrie d'instruments, de mesures, amb combinacions diverses entre sí. Aquests instruments tenen com a objectiu central a llarg plaç, la construcció d'un bloc urbà do-

minant, i com a objectius estratègics la redefinició de les condicions generals de la producció i la reproducció de bens, serveis i força de treball al Pla de Barcelona i, per tant, l'expansió de la producció, la satisfacció de certes necessitats col·lectives i, és clar, la potenciació d'unes determinades localitzacions. El grau de coherència i de contradicció d'aquests objectius serà examinat infra.

Pel que fa als medis utilitzats per a assolir aquests objectius, es tracta, en primer lloc, d'una actuació directa dels agents públics locals i no locals en dues direccions fonamentals: l'orientació de la despesa pública i el control i l'ordenació de l'activitat urbanística privada. I, en segon lloc, d'una actuació indirecta dels mateixos agents en camps múltiples.

En la primera direcció de l'actuació directa (orientació de la despesa pública) cal situar tant la creació d'infraestructures, com la dotació de serveis públics i les actuacions globals.

Pel que fa a la creació d'infraestructures, la xarxa viària del "Pla d'obres" de 1914 i l'anomenat "Pla general d'urbanització de Barcelona" de 1917 són els dos elements fonamentals que, alhora, concretitzen el Pla d'infraestructures que havia estat aprovat inicialment el 1905 dins del paquet de propostes contingudes en el Pla Jaussely. Lligat a aquests plans, però amb una problemàtica específica, cal situar la política d'espais verds duta a terme pel municipi.

En el capítol dels serveis públics, cal situar, en un lloc privilegiat, la política d'escolarització dels futurs treballadors urbans (vegeu el "Pla de construccions escolars" a Vega i March, 1916), la qualificació de la força de treball, l'orientació professional i l'ordenació del mercat local de treball. Secundàriament, cal situar la política de l'habi-

tatge i la creació de l'Institut de l'Habitació Popular, que si bé és precedida d'un debat suggestiu, té, després, una activitat pràctica nul·la. No hi hauria -i això és important- una actuació directa en el camp dels transports urbans, a desgrat de la realització de treballs que demostren la necessitat (Civitas 1919b). El metro, per exemple -i és l'exemple més significatiu- serà el producte d'una iniciativa privada d'escassa ambició a la llarga. Als anys 30, els socialistes demanaven una "xarxa orgànica de metres" (U.S.C., 1932). Aquest fet serà un fet diferencial inexcusable: a París, per exemple, la xarxa metropolitana haurà estat una gran -i democratitzadora- iniciativa municipal (Cottareau 1969).

Com a clau de volta de la Gross-Barcelona, hi ha dues grans actuacions globals, complementàries fins a cert punt: la creació d'una zona franca al delta del Llobregat, amb una redifinició de les funcions del Port, i la transformació del rocam de Montjuïc en una àrea d'equipaments col·lectius molt diversos, molt ben comunicada amb la ciutat, a partir del projecte d'Exposició d'Indústries Elèctriques de 1917.

En la segona direcció (control i ordenació de l'activitat urbanística privada) cal situar, sobretot, els inicis de la zonificació i de la regulació d'usos del sòl i intensitat d'usos segons zones, que hom pot trobar al "Projecte d'ordenances diferencials d'edificació per zones" de 1914. El control de les empreses subministradores d'energia, aigua, etc., no passà, en canvi, de l'establiment d'unes "Bases" (Ajuntament de Barcelona, 1920~~4~~7).

La política econòmica urbana d'aquest moment té, també, una altra vessant: el de l'actuació indirecta. Les actuacions enmarcades en el camp fiscal formen part d'aquest vessant. El medi més important -per al projecte de la Gross-Barcelona- serà la creació d'un nou instrument finan-

cer a partir del R.D." sobre contribucions municipals per obres i serveis públics" proposat i signat pel ministre Ventosa i Calvell el 31 de desembre de 1917. Aquest pas (petit) vers l'autonomia i el redreçament de les hisendes locals hauria estat realitzat per un govern -el govern de concrentació "nacional"- en el que, per primera vegada, hi havia una representació de la burgesia industrial (Maurin 1932).

En el vessant de l'actuació indirecta cal situar, també, segons Rosmans (1966), citat per Ros 1974, la "persuasíó". En aquest camp, els creadors de la política urbana de la Gross-Barcelona realitzaren un esforç considerable; tots els mitjans de comunicació de l'època foren utilitzats per a persuadir a industrials, propietaris, tècnics, sindicalistes i a una naixent (i manipulable) "opinió pública". La persuasió fou molt utilitzada en el disseny de política urbana del partit industrial, car, des de Prat de la Riba s'assatjà (i no sense assolir un cert èxit) d'aconseguir la identitat: Gross-Barcelona = autogovern per a Catalunya. Així, "votar per a l'Exposició" era, en última instància, votar per a Catalunya (Puig 1905).

La política de la Gross-Barcelona, en les seves dues vessants: directa i indirecta, fou formulada gairebé completament entre 1914 i 1920. En la descripció que n'hem fet és possible notar, d'entrada, uns plans (política escolar, Montjuïc) i uns buits (transports urbans, zona franca). Però el projecte té una vocació globalitzadora, com respon al seu rerafons teòric: el model de la Gross-Stadt sorgit de l'historicisme alemany, que trenca amb tota la política i la cultura urbanística catalana del vuitcens. El grau d'elaboració i la coherència interna de cadascun dels segments del projecte seran analitzats a continuació, part per part. I dedicarem, més endavant, algunes pàgines per a analitzar (a) la crisi de l'habitatge, que significarà quelcom més que un greu handicap per a la Gross-Barcelona, i (b) el que anomenem "la fallida dels carpet-baggers", és a dir, la crisi fiscal-en termes d'O'Connor (1974, 15)- que sortirà a la superfície als anys 30.

Infraestructures i planificació general

Hi ha, com a mínim, dues formulacions generals contemporànies de la Gross-Barcelona: una és el "Programa d'algunes obres a fer amb motiu o amb ocasió de l'Exposició de 1917" (Vega 1914), l'altra és el "Pla general d'urbanització de Barcelona" de 1917. Caldria afegir-hi, a més, la redifinició de l'Eixample Cerdà com a "ciutat-tipus" realitzada per la Comissió d'Eixample el 1918-20. A banda, caldria situar les formulacions externes al poder polític, provinents de centres d'elaboració de la política urbana, com, per exemple, la Societat Cívica La Ciutat-Jardí, o les editorials i els articles de fons de la premsa lligada al partit industrial, com, per exemple, La Catalunya-Cataluña-Catalunya, La Revista o La veu de Catalunya.

El "Programa" d'abril del 1914 és producte d'una ponència formada per quatre regidors que eren, allora, experts en planificació urbana: Manuel Vega i March, Guillem Busquets (que tenia al seu càrrec una càtedra prou important a l'Escola de Funcionaris d'Administració Local), Jaume Bofill i Mates (home-clau de la planificació escolar de la Comissió de Cultura) i Josep M. de Lasarte (l'introductor del city planning). De fet, Vega i March i Busquets havien estat encarregats de l'organització d'"una oficina especial" en la sessió municipal del 17 de març destinada a esdevenir "històrica" (La Veu de Catalunya, 1914a).

El "programa" té com a objectiu "regular aquesta nova creixença (de la ciutat) evitant que sigui anàrquica" (Vega 1914, 338). En front al (ideològic) "urbanisme anàrquic" (Pinçon 1973, 9 i ss) es formula, doncs, la idea de regulació del creixement urbà. També hi ha una certa previsió en la satisfacció de necessitats socials per a les quals no

existeix una oferta: "cal assegurar en favor del Comú una part dels beneficis que l'Exposició portarà. Ara, abans d'inaugurar-la, és l'oportunitat d'adquirir grans espais que, després, amb el plus-valor dels solars, seran pràcticament inassequibles al Municipi" (id). Reserva-adquisició d'espais per a equipaments, doncs, com a objectiu complementari.

El "Programa" conté, alhora, un programa de mínims i un programa a llarg terme. Esquemàticament, i utilitzant el seu propi lèxic, el "Programa" es pot dividir en dues grans parts, que, a la seva vegada, es divideixen en punts. La primera part correspon al curt terme: és a dir, al període 1914-17. En aquesta part hom distingeix les "obres o reformes elementals per assegurar un mínim de decor a la ciutat" de les "Coses a accelerar per tenir-les llestes o començades per a l'Exposició" o de les "Petites reformes d'embelliment de la ciutat". Les "obres o reformes elementals" seran, en part, pel Pla d'obres finalment aprovat, que inclourà, però, també, algunes de les "Petites reformes". Les obres elementals són, en especial, la Pavimentació-Urbanització-Neteja (combinada amb la creació de Circuits per a automòbils), la remodelació del Parc de la Ciutadella i la creació de Jardins per a infants i una modificació de les ordenances de la construcció. Les "Coses a accelerar" són els serveis públics i municipals i llurs instal·lacions físiques: Hospital de Sant Pau (que cal completar), Casa de Correus, edificis municipals, Sagrada Família ("amb els quatre grans llums elèctrics projectats"). Les "Petites reformes" són molt importants: es tracta d'introduir racionalitat i possibilitats de normalització i estandarització a una àmplia gamma d'elements urbans: senyalització, retolació, il·luminació, elements de petit transport, brolladors, bancs, indumentària dels agents municipals. Alhora, hi ha l'intent d'eliminació

de comportaments "rurals" o pre-industrials. Les "Petites reformes" són importants perquè són un assaig primerenc per a racionalitzar l'ús dels espais públics a partir de la racionalització dels elements que els "amoblen".

La segona part inclou les obres no-elementals i les obres a llarg terme. En sengles seccions es separen les operacions puntuals i el planejament d'àrees o sectors. Les operacions puntuals més importants són l'Estació Monumental, el Metropolità ("al menys des de l'Estació a la Plaça d'Urquinaona"), l'Estació nova de Sarrià, la conversió del ferrocarril Barcelona-Sarrià en aeri ("o encara millor en subterrani") i el(s) Passeigs marítims, els Laboratoris Municipals ("instal·lació definitiva"). El planejament d'àrees o sectors compren: I. "La faixa de grans parcs" (inclou: Parc del Llobregat, Muntanya de Montjuïc, Gran Avinguda[&], Parc de Pedralbes i Sant Pere Màrtir, Parcs del Tibidabo, Parcs del Guinardó, Parc del Besós); II. "Nucli de Llevant" amb la previsió d'espais per a serveis públics municipals (en "edificis monumentals") i de centres cívics en un rosari de punts: Saló de Sant Joan, Plaça de les Glòries Catalanes, Plaça de la Catedral Nova, Guinardó; III. "Nucli de Ponent" que recull el projecte de Ciutat-Jardí de Les Corts i que inclou una sèrie de propostes articulades: Barri Llatí ("amb jardins i edificis d'institucions culturals escampats: Granja Experimental, Hospital Clínic, Universitat Industrial, Institut de Biologia, Laboratoris Municipals"), Gran Avinguda ("tancant la quadrícula de la Ciutat Nova"), Plaça de Barcelona (en la que caldria localitzar la Casa Nova de la Ciutat, el Palau de la Mancomunitat,

(&) Entre la Plaça d'Espanya i la Plaça de Barcelona (Diagonal-Urgell-carretera de Sarrià).

la Gran Sala d'Exposicions i Congressos); IV. "Ciutat Vella", on, a més de la continuïtat de la reforma interior es proposa la "restauració i aprofitament d'edificis de l'Estat" (Drassanes, castell de Montjuïc, Govern Civil, caserna de Sant Pau) i, també, un prodigiós "Passeig Marítim sobre els coberts del moll"; V. "Enllaços" en connexió amb la cintura de parcs i amb la necessitat de crear més diagonals dins del mòdul circulatori del Pla Cerdà. La Gran Avinguda i, en menor grau, el Passeig de Sant Joan són privilegiats.

En resum, el programa a llarg terme (o "programa màxim") té, a desgrat de la seva exposició descriptiva i, en certa forma, desfilagardada, una orientació profunda única: la transformació del marc més general en el que es desenvolupa l'economia urbana de Barcelona per a fer-ne possible la creixença. Transformació que es fonamenta en la viabilitat de grans eixos, en importants reserves de verd urbà, en la localització de serveis i centres cívics en àrees allunyades del centre històric de la ciutat que és, alhora, revaloritzat. El "Programa", en el seu conjunt, parteix explícitament del Pla Jaussely (Vega 1914, 340). De fet, la sessió municipal del 17 de març havia estat "una veritable desamortització del plànol Jaussely, gairebé segrestat fins ara...." (La Veu de Catalunya 1914a). Però, tot introduint un "programa mínim", unes operacions puntuals i la urbanització de certes zones o àrees, aconseguix fer, en certa forma, una adaptació realista a les possibilitats de la societat de Barcelona.

Idees i punts concrets d'aquest "Programa" -que, al capdevall, era un pla complex d'infraestructures i unes propostes per al planejament general- passarien a formar part del "Pla d'obres" de 1914 confeccionat per l'ajuntament i cenyit a l'àrea -extensa- de l'Eixample. El "Pla d'obres" de 1914 parteix de la hipòtesi de que l'Exposició d'Indústries Elèctriques -que a la sessió municipal del 17 de març de 1914 es fixà per a 1917- serà, alhora, conseqüència i motor del creixement de la ciutat. El "Pla d'obres" és la concreció, a la ratlla del 1914, de l'orientació de la despesa pública en una direcció: la de (en les paraules de Stubben a Barcelona) "l'engrandiment de les ciutats, l'aglomeració en determinats llocs de la població per a organitzar la vida i el treball modern" (La Veu de Catalunya 1914b).

El Pla d'obres de 1914 té com a denominació íntegra: Pla d'obres que convindria realitzar a l'Eixample amb motiu de l'Exposició d'Indústries Elèctriques (Ajuntament de Barcelona 1914). El Pla es compon de quatre parts: I. Obertura i perllongació de carrers i desobstrucció dels que es trobin interceptats, II. Complementos d'urbanització, III. Conservació dels serveis municipals d'Eixample, IV. Pla econòmic.

En la part I, el Pla s'enmarca a ell mateix dins la Llei d'Eixample de 1892 (reglament: 1893). D'aquest marc se'n despren que només en els antics termes municipals de Barcelona i Gràcia hi ha possibilitats legals d'actuació urbanística. De fet,ⁿⁱ Les Corts de Sarrià, ni Sant Martí de Provençals posseïen, en aquell moment, un pla d'eixample legalitzat i aquesta manca de pla d'eixample legal impossibilita jurídicament la inversió urbanística. El tractament de la part I serà, doncs, diferencial. L'orientació general de les actuacions previstes en aquesta part és simple: es tracta de fer possible la circulació material a

l'Eixampla: el carrer Corts Catalanes, per exemple, finalitzava, repentinament, a la Riera de Magòria i la Comissió d'Eixampla proposa que la Mancomunitat acordi perllongar la Granvia fins al Prat de Llobregat.

El problema de l'Eixampla de Sant Martí té un interès cert: aquí l'esquema Cerdà xoca amb la realitat industrial pre-existent (vegeu sobre aquest fet: Grau 1973). D'altra banda, el sistema de circulació existent -carreteres de Ribes i de Mataró- segueix una línia molt diferent a la proposta de Granvia-Diagonal-Meridiana recolzades en una plaça de les Glòries Catalanes, essencialment distribuïdora del tràfic. D'altra banda, manca, a Sant Martí, un servei de clavegueres modern: les existents són "absolutament antihigièniques" (19). La difícil solució per a l'Eixampla de Sant Martí ha de basar-se, segons el Pla de 1914, en l'establiment d'una "vastíssima superfície vial" seguint l'esquema Cerdà i en la higienització completa del barri.

La part II del Pla de 1914 -Complements d'urbanització- obliga als redactors del Pla a unes definicions prèvies. Així: l'ús del terme 'urbanització' és en el seu sentit restringit: compren tres elements: clavegueres, pavimentació i verd. Els 'complements d'urbanització' donen com a pre-existent l'obertura de carrers i altres obres, que, fins i tot als eixamples de Barcelona i Gràcia tenen, encara, mancances greus. Les propostes contingudes en aquesta part II són: a) pavimentació de l'Eixampla Central i de l'Eixampla pròxim a l'Exposició, b) recuperació del verd projectat per Cerdà i/o Jaussely, inclòs el Parc del Besós i c) afegir 17.769 m. de clavegueres als 107.850,29 existents a Barcelona i Gràcia.

La part III té un interès menor car s'hi proposa, simplement, conservar la "urbanització" existent. El Pla econòmic -part IV- compren: l'eva-

luació del cost de l'obra nova, dels costos de manteniment i dels recursos disponibles. En l'evaluació dels costos d'obra nova, la variable determinant és el preu del sòl, de fixació difícil en molts casos. Els recursos disponibles -emissió de Deuta, Pressupost Extraordinari,...- són, es diu, netament insuficients: 6,47 milions sobre un pressupost de 13,64. El dèficit (7,17) només pot eixugar-se amb el pressupost general del municipi.

En una 'consideració final' es parla de les 2 finalitats del Pla: "desaparición de los lunares que en el concepto higiénico o de ornato afectan actualmente a la zona de Ensanche" i: "ampliación de la vialización (i) desarrollo de la urbanización dentro de un plan lógico y racional" (Ajuntament... 1914, 52).

En definitiva, el Pla d'Obres, seguint el 'Programa', havia de permetre la comunicació de sectors de la ciutat aïllats i havia d'esdevenir "una amplia base para el desarrollo de la urbanización en barriadas que hoy están urbanizadas de una manera rudimentaria" (58). L'horitzó és "la ciudad futura... posible realización de un tipo ideal que había de permitir la implantación y el desarrollo de todos los grupos urbanos que pueden concebirse reunidos en una gran población, expresión de cada una de las múltiples manifestaciones de la vida de la urbe, desde las formas variadas del trabajo... hasta los núcleos del tipo de ciudades jardín..., y en estricta correlación con todo ello, una urbanización de tipo modernísimo..." (58).

Per la planificació de vialitat, de verd i d'obres d'higienització, i per les propostes menors en el terreny de la racionalització dels serveis de la via pública, el Pla d'obres de 1914 és una conseqüència del "programa" de Vega-Busquets-Bofill-Lasarte. Els qui el signen, però,

no són regidors sinó tècnics del municipi: Pere Falqués, Gustau Puig i Gutzet, Manuel Clavé i Ubald Iranso. Ara bé, tant l'equip del "Programa" com el del "Pla d'obres", tindrien com a tals o per part d'algun dels seus membres, una intervenció directa en la confecció del Pla general d'urbanització de 1917.

De fet, el 1914 s'havia creat una oficina tècnica especial dirigida per Pere Falqués i Ezequiel Porcel i tutelada per dos membres de la ponència autora del "Programa": Vega i March i Busquets. Ara bé, "la Ponència, vista la lentitud con que, debido a la gran extensión del proyecto, se realizaban aquellos trabajos y aleccionada por la experiencia, con objeto de poder llegar a su aprobación antes de que cesaran en su cargo los Concejales que habían puesto de nuevo en marcha aquellos estudios, dividió el trabajo, confiando a don Fernando Romeu el desarrollo, bajo idéntica intervención de la misma Ponencia consistorial, del proyecto de urbanización de la zona (aproximadamente la mitad del término municipal) situada al nordeste, continuando la oficina municipal del resto de la ciudad" (Busquets 1942, 12). Divisió del treball, doncs, per tal de guanyar temps i d'evitar que una nova derrota electoral de la Lliga tornés a significar l'oblit del Pla Jaussely i de tota la (necessària) planificació global de l'espai barceloní. El fet de que el 25 d'octubre de 1917, després d'uns mesos d'informació pública, fossin aprovats "los elementos básicos de aquel proyecto, o sea las grandes Vías de enlace y el Sistema general de Parques, dejando para más adelante... el estudio definitivo del parcelamiento" (id) és prou significatiu. Dels treballs de l'oficina municipal i de l'estudi de Ferran Romeu, l'equip de govern municipal en va extreure els elements, en la seva opinió, estructurants, és a dir: el sistema de circulació i el sistema de verd urbà. Seria "el definitivo Plan de enlaces" (Martorell

1953), que, des de 1901-1903 es demanava.

Al nivell global, doncs, l'esquema estructurador de la Gross-Barcelona és aprovat 3 anys després de la creació de l'oficina municipal especial destinada a actualitzar i adaptar el Pla Jaussely. Fins el 1914, doncs, el municipi de Barcelona no comptarà amb un gabinet de programació -i, encara, el fet serà considerat excepcional: "l'organització de semblant oficina constitueix un triomf de l'esperit renovador" (La Veu de Catalunya 1914a)- i, fins el 1917, no existirà un pla general aprovat. La financiació del pla hauria estat objecte d'una història paral·lela: "simultaneamente con el estudio de este proyecto interesaba el Ayuntamiento del Gobierno la obtención de instrumentos económicos... El ministro Don Juany Ventosa y Calvell dictó, en 31 de diciembre de 1917, el R.D. relativo a las contribuciones especiales que comprendía el llamado de Mejoras" (Busquets 1942, 12). La financiació del Pla general d'urbanització de Barcelona s'havia de basar, doncs, en deduccions per via fiscal de les rendes del sbl. L'augment de la presió fiscal als propietaris urbans esdevenia, així, l'instrument financer central de la planificació. Els resultats -era previsible- no serien engreCADORS.

Quins eren els trets essencials del contingut del Pla? Resumint: a) Limitació del creixement segons el mòdul de l'Eixample Cerdà i adopció, a partir dels límits fixats per passeigs de ronda, de "nuevos sistemas de urbanización con acertada combinación de calles y plazas..." (Giralt, 1916-1918); b) "las grandes arterias, a manera de esqueleto de la ciudad, lo constituyen los Paseos de Ronda y Vías de Enlace, ya trazándolas de nuevo, ya aprovechando las actuales carreteras cuando responden a una realidad viva" (Giralt 1916-18). Creixement, doncs, orientat seguint les anelles concèntriques dels preus del sbl, que els

cinturons de ronda i les vies d'enllaç per definició radiocèntriques propicien, clarament; c) desplaçament del centre vers el S.O., és a dir, vers Montjuïc i l'Exposició, en contra de la idea de Jaussely que Carreras Candi havia criticat (Carreras Candi 1916, Martorell 1953). Dos vies o passeigs de ronda paral·lels reforcen aquesta operació: reapareix la Gran Avinguda del "Programa" de 1914, entre la Plaça d'Espanya i l'encreuament Diagonal-Urgell, i es defineix el cinturó de Ronda des del Port Franc fins al Camp de l'Arpa on es bifurca: així, Sants, Les Corts, Sant Gervasi, Lesseps, queden travessats per aquesta nova Via Laietana, que no es realitzarà fins 50 anys més tard; d) reserva dels turons i de Collserola com a espais lliures: "rodeada la ciudad de colinas... los autores del Proyecto las escogieron para emplazamiento de Parques públicos y jardines" (Giralt 1916-18); e) "Urbanización de las barriadas" (Giralt 1916-18) que, implica, una especialització funcional i, en definitiva, un zoning classista: Sants, per exemple, ha d'ésser objecte de poques reformes i, pel contrari, Sant Gervasi és equipat amb espais verds i perfectament comunicat amb la resta del sistema urbà; f) pel que fa al sistema ferroviari o, com diu Giralt Casadesús, "en el delicado problema de la solución de las líneas de ferrocarriles" es diu que "los autores del proyecto, van a la formación de grandes estaciones de mercancías, emplazándolas cerca de los grandes núcleos industriales, suprimiendo líneas de nivel" (Giralt 1916-18).

El Pla general d'urbanització de 1917 (o Pla Romeu-Porcel), doncs, és, a més de la pauta més important en l'orientació de la despesa en infraestructures bàsiques, la concreció a nivell de directrius bàsiques, però, del model de la Gross-Barcelona. És, un cop assimilat l'impacte

de Jaussely i de la urbanística germànica, l'expressió més coherent de la política urbana del partit industrial català, que, ho hem vist, haurà tingut la iniciativa, en el terreny de la planificació territorial, des de 1914. D'altra banda, aquest Pla -sumat al Pla Cerdà- seria, per a Barcelona, l'única guia en el camp de la legislació positiva fins al pla comarcal de 1953. Car, de fet, ho veurem, la política urbana de la Dictadura fou molt continuïsta i la Generalitat hauria d'afrontar una crisi urbana molt important.

De fet, el Pla de 1917, com ha assenyalat Martorell (1933, 153), era legalment incomplet car calia un pla d'eixampla de Sant Martí - Sant Andreu i un de Sants-Les Corts. Aquesta seria una de les tasques centrals de la Comissió d'Eixampla que es formaria el 1918, i que estudiem tot seguit.

"... el Ensanche ... la creación urbana predominante, la ciudad tipo"

La repetició d'unes cites desentextualitzades de J. Puig i Cadafalch (1927) i de F. Puig i Alfons (1913, 1915a, 1915b) sobre la gènesi del Pla Cerdà i el desenvolupament de l'Eixample ha fixat una determinada versió de Cerdà segons la Lliga. A partir d'aquestes cites -que centren, per exemple, una taula rodona a El Ciervo (Ll. Gomis 1976)- es dedueix fàcilment una hostilitat sense matisos envers el model de Cerdà i envers l'Eixample com a sistema de producció de la ciutat.

En el pla cultural caldrà revisar aquesta versió. Frederic Rahola, des de la Societat Cívica La Ciutat Jardí (del Museu Social de Barcelona) assenyala al model de Cerdà com a precedent del model de la ciutat-jardí (Rahola 1914). Guillem Busquets, des de l'Escola d'Administració Pública, confeccionà un programa amb l'esquema de la Teoria general de Cerdà (Busquets 1915). Manuel Escudé i Bartolí, cap dels serveis estadístics municipals, realitzà una monografia estadística sobre la classe obrera de Barcelona que, explícitament, continuaria tant pel mètode com pel objecte, la monografia estadística de Cerdà (Cerdà 1868, Escudé 1921).

Ara bé, si a nivell teòric Rahola, Busquets o Escudé fan de contrapés de Puig i Alfonso i Puig i Cadafalch, cal examinar, en aquesta secció, el nivell del planejament urbà. El Pla Jaussely, de fet, es presentà com a alternativa radical al Pla Cerdà. En tot cas tindria el precedent del Pla Rovira i Trias. Ara bé, la formulació definitiva del Pla Jaussely dins del projecte de la Gross-Barcelona -formulació deguda a l'equip format per Porcel - Falqués - Romeu (Giralt Casadesús 1916-17)- té un caràcter menys teòric, més lligat a una demanda d'accessibilitat

i de circulació molt gran. Però, sobretot, cal tenir en compte un altre element: qui planifica realment a l'Eixampla de Barcelona, és la Comissió d'Eixampla regulada per la llei d'eixampla de 26 de juliol de 1892 (amb reglament de 31 de maig de 1893).

Conèixer el pla per a la construcció de l'Eixampla de la Comissió d'Eixampla del període 1914-1923 sembla, doncs, important per a valorar la posició del partit industrial sobre l'Eixampla Cerdà.

Els homes d'aquesta Comissió són, en certs casos, prou significatius: n'és vicepresident (pel març de 1920), Francesc Carreras i Candi, en formen part: Lluís Callen, Emili Ragall, Lluís Companys, que fa de secretari, Josep Pons i Arola, Carles Jordà, Joan Soler i Roig. Com a tècnics-assessors és precís citar Miquel Vidal i Guardiola, Nicolau M. Rubió i Tudurí (Comisión de Ensanche... 1921).

La feina de planejament a l'Eixampla realitzada per aquesta Comissió es recolza en uns lemes que, ho veurem tot seguit, tenen poc que veure amb la hostilitat al model de Cerdà. En primer lloc, hom afirma que "el emplazamiento del plano de Cerdà, que data del año 1859, está concebido con una visión clarísima de lo que había de ser la futura Ciudad, y esta es la razón que obliga a mantenerlo" (id, 32). És més: "la sustitución de las manzanas o islas reservadas a la edificación que aparecían en el plano de Cerdà cruzadas con calles interiores, por las manzanas actuales..." i el "estrechamiento de varias calles por el cambio de emplazamiento de algunas de ellas y por un sin fin de reducciones viales" va tenir com a resultat "la formación de unos tipos urbanos raquíticos y desmedrados" (id, 21). En resum, "todas estas modificaciones destruyeron la homogeneidad del plano de Ensanche y pusieron en grave peligro la vida de la Ciudad nueva" (22). El Pla Cerdà reb, d'entrada

doncs, qualificacions favorables: visió de llarga durada, model de mansana que preveu la circulació interior, homogeneïtat que, en principi, s'oposa a diferenciacions internes segregadores. I la degradació del Pla no és deguda a defectes intrínsecs del propi Pla, sinó "por no haber sido uniforme respecto a él la actuación municipal, a causa de colaborar en su ejecución varios municipios (que) han introducido en la distribución del Ensanche por Cerdà concebido, modificaciones que deforman, e incapacitan legalmente para el aprovechamiento a que resultan destinadas en el plano, extensas áreas de terreno" (32).

En segon lloc, i a desgrat de les deficiències del procés de la seva construcció, l'Eixample és considerat com a peça-clau del sistema urbà de Barcelona. En general, és diu, l'Eixample és la perllongació d'una ciutat estructurada i orgànica.

Al sistema urbà de Barcelona els termes s'han invertit: "el Ensanche ha revestido tal carácter, que resulta no ya una prolongación de los núcleos antiguos, sino una forma urbana muy superior a ellos, tanto en extensión como en caracteres urbanísticos, como en vialidad, en higiene, en ornato; un tipo urbano absolutamente distinto del que acusan los grupos antiguos..." (31). El procés resultant és que "en Barcelona el Ensanche resulta ser la creación urbana predominante, la ciudad tipo, el verdadero ideal urbano, en vías de realización, mientras que los cascos o grupos antiguos no son más que formas meramente históricas, cuya subsistencia depende exclusivamente de su transformación y consiguiente adaptación al nuevo tipo urbano" (31).

El corolari que es despren d'aquest tipus d'anàlisi és obvi: cal planificar l'Eixample com un tot i a partir de la consideració de l'excepcionalitat del seu paper per al conjunt del sistema urbà de Barcelona.

Perquè la gestió municipal afavoreixi, plenament, "la futura realització de este tipo ideal urbano", cal que tingui, com a punt de partida, quatre normes generals:

1a. Cal, alhora, legalitzar les modificacions del Pla Cerdà ja realitzades i "que se extienda el solar del Ensanche a todas las porciones de territorio municipal que en él no se hallen comprendidas" (32). Els plans d'eixampla de Sant Martí i de les Corts i el pla de perllongació del carrer Balmes, aprovats el 11.2.1920, el 24.3.1920 i l'11.2.1920 respectivament, són les concrecions idònees de l'aplicació d'aquesta norma general a alguns dels sectors més conflictius de l'eixampla.

2a. La gestió de l'Eixampla requereix un règim especial, elàstic, excepcional, diferenciat del règim municipal comú. És necessària l'ampliació progressiva d'aquesta especialitat, modificant, en aquest sentit la llei municipal vigent.

3a. La gestió de l'Eixampla ha d'ésser dirigida -per la seva complexitat i pel seu caràcter de planejament a llarg terme- per una organització econòmica pròpia, diferenciada de l'organització econòmica municipal, capaç d'elaborar pressupostos (ordinaris i extraordinaris) propis.

4a. Cal una consideració globalitzadora i multisectorial de la planificació de l'Eixampla. És necessari "que la nueva urbe en formación, se considere no en aspectos fragmentarios de vialidad y de servicio del subsuelo, sino como un todo orgánico, que debe abarcar todos los elementos y todos los servicios que exija la vida urbana moderna" (34). L'aprofitament com a verd urbà d'àrees que, en el futur, seran destinades a vialitat, l'ordenació de la Plaça de les Glòries Catalanes (1920) i el projecte de creació d'horts populars a "La Satalia" (1919)

prop de l'Escola del Bosc, serien exemples d'aquesta consideració.

A partir d'aquests principis generals, la planificació de l'Eixampla, dins del Pla general d'urbanització (1917), fou una de les peces més importants de l'ordenació del creixement urbà del període 1915-30. El punt inicial fou la reorganització i actualització del Registre fiscal de l'Eixampla mercé a una R.O. 26.5.1918 "relativa a la comprobación del Registro Fiscal de Ensanche" i la R.O. 25.3.1920 "disponiendo que se reanuden los trabajos de avance catastral de la zona de Ensanche y dictando reglas racionales con el trabajo realizado y a realizar".

Els resultats de la revisió del Registre fiscal de l'Eixampla foren immediats: en quatre anys la contribució territorial dels propietaris de l'Eixampla, que segons la Llei d'Eixampla de 26.7.1892 passava, durant 30 anys -prorrogats per Llei de 26.7.1922- a mans de la Comissió d'Eixampla, es doblà:

1921-22	7.416.284, 14
1922-23	9.814.165,05
1923-24	11.594.140, 36
1924-25	12.608.630, 03
1925-26	14.117.470, 85

Font: Rio del Val 1926, 54-55

Entre parèntesi, és útil notar que l'administració municipal de la Dictadura es beneficiaria inequívocament d'un tipus d'actuació iniciat en aquest període. Es tracta d'un exemple -n'hi ha molts altres- de la perllongació de mesures i opcions preses entorn a la Gross-Barcelona, que són continuades, repeses, en contextes generals (aparentment) diferents.

Aquests augments en els ingressos de la Comissió es traduïren, és clar, en els successius pressupostos d'Eixampla. La reproducció d'una sèrie relativament llarga pot ésser útil.

	Total	Obra de nova construcció
1915	7.093.697, 38	643.031, 56
1916	7.271.721, 30	603.862, 03
1917	7.659.185, 46	595.738, 49
1918	9.105.710, 13	806.901, 41
1919-20	9.060.431, 70	43.769, 63
1920-21	prorrogat	
1921-22	10.794.801, 30	722.026, 59
1922-23	11.484.608, 66	793.604, 64
1923-24	13.969.270, 88	1.357.056, 89
1924-25	14.196.286, 14	2.738.451, 36
1925-26	16.361.169, 40	4.657.683, 59
1926-27	16.961.198, 40	5.720.184, 51

Font: Rio del Val 1926, 64-65

El camí iniciat en el pressupost de 1921-22 seria, de la mateixa forma, continuat des de 1923 per uns ajuntaments que, en principi, estan destinats a corregir les "polititzades" actuacions municipals anteriors.

Les actuacions més importants de la Comissió es localitzaven en els límits de l'Eixampla: al N.E. calia iniciar l'ordenació dels "tipos urbanos raquíticos y desmedrados, como los creados en las barriadas del Clot, Sagrera, Camp de l'Arpa y Pueblo Nuevo, pertenecientes al antiguo térmi-

no municipal de San Martín de Provensals" (Comisión.... 1921, 22). Al S.O. calia l'ordenació de "la parte del territorio municipal del'extérmino de Les Corts de Sarriá, que por su situación y sus condiciones topográficas está destinado al emplazamiento de un tipo urbano de Ciudad-Jardín, que, al propio tiempo, sirva de enlace entre el tipo urbano denso, desarrollado en el Ensanche hasta ahora construido y la zona destinada a grandes y suntuosos parques que... pueden construirse... en los alrededores de Pedralbes y en las estribaciones y laderas de San Pedro Mártir" (23).

L'ordenació de Les Corts, sobre la que la Societat Cívica La Ciutat-Jardí realitzaria una important proposta (Civitas 1914 d), seria un intent de transformar com a mínim un sector de l'Eixampla en ciutat-jardí (o suburbi-jardí). Si per un costat es tractaria d'un cert retorn al model de Cerdà, per l'altre enllaçaria amb una iniciativa potencialment important: la de la Societat Anònima Sant Pere Martí per a realitzar la Ciutat-Jardí de Pedralbes (S.A. San Pedro Mártir, s.a.).

L'operació del carrer Balmes, els primers estudis sobre la qual eren de 1911, que enllaçaria d'Eixampla amb l'Avinguda del Tibidabo on es localitzarà una ciutat - jardí d'iniciativa privada previst per Jaussely (La Il·lustració Catalana 1914, 619), té en certa forma molt de l'esperit de reforma interior, que tant interessà als homes del partit industrial. D'altra banda, es tracta d'una veritable operació d'eixampla en la que un eix concret és privilegiat com a organitzador d'una futura àrea de residència per a la burgesia i d'alta densitat de serveis.

De fet, el projecte havia estat aprovat el 22.11.1917 però l'escassa precisió d'aquesta primera aprovació possibilita l'actuació obstructionista dels propietaris urbans. Ara, la nova Comissió d'Eixampla acon-

seguirà la realització d'un estudi tècnic molt més minuciós i l'aprovació definitiva del projecte. Les obres serien iniciades més tard (Boletín COPU 1922, 14-16) i durarien molts anys car la Dictadura no se'n ocuparia (Bruñet 1930). El resultat seria "una veritable revolució geogràfica" car "com que l'experiència demostrava que la zona rica, la dreta de l'Eixample, no podia pujar cap amunt perquè topava amb el lloc de Gràcia... era natural que el carrer de Balmes i el de Muntaner fessin com de línia de tiratge, com de xemeneia..." (Bruñet 1930)

La Comissió de Cultura i el Pla de construccions escolars

La qüestió escolar és ben present en els papers ^{de la} intel·lectuals del partit industrial, des de molt aviat. L'ensenyament en totes les seves vessants i els "complements de l'ensenyament", els edificis escolars i les cantines escolars, les colònies de vacances i l'assistència mèdica infantil, són, des dels primers anys del segle, qüestions debatudes, mesurades, projectades. Des de Prússia, Vidal i Guardiola informa -ho hem vist- del paper del sector ensenyament en la política municipal de les ciutats prussianes. I tot el reformisme anglès que s'intenta introduir, aquí, seria incompreensible sense situar a l'ensenyament en un lloc central. El Pressupost de Cultura de 1908 fou el primer pas, fallit per raons diverses.

A partir de 1914, corren nous aires al consistori barceloní. I aleshores s'afirma que "sabem prou bé que Barcelona no compta, amb relació a la seva magnificència i esplendor de gran ciutat, amb edificis escolars que la posin al nivell de les seves similars estrangeres" (Coll i Bofill 1916, 183). En el model de gran ciutat, l'ensenyament i les construccions escolars ocupen un lloc important.

Fins el 1916, l'ensenyament i els seus complements depenien, a Barcelona, fonamentalment del sector privat. La seva actuació, en aquest camp, era plena de desigualtats i insuficiències (34.000 nois sobre 74.000 sense escolaritzar). L'oferta del sector públic era molt minsa i no-planificada. L'ensenyament municipal depenia administrativament -i impròpiament- de la Comissió permanent de Governació.

El 1916 es crea de nou en nou, un organisme planificador: la "Comis-

sió especial de Cultura". La Comissió de Cultura planificarà a llarg plaç, sobretot el conjunt territori del municipi de Barcelona, i en tots els camps que es relacionen amb l'ensenyament. Planificarà l'ensenyament no únicament dels treballadors futurs o potencials (infants, nois, dones) sino també dels treballadors momentàniament o definitivament marginats (disminuïts físics i mentals, desnutrits i/o malalts). Planificarà no únicament les construccions i la pràctica escolar elemental sino també l'ensenyament tècnic, les biblioteques, els centres de documentació, la recerca pedagògica.

La Comissió de Cultura s'estructurà inicialment en set seccions que palesen el ventall de camps abastats: 1) Escoles nacionals, grups escolars i llur construcció, 2) Escoles d'Arts i Oficis, Escoles de Música, Escoles de cecs, sordmuts i anormals, Escoles de labors i oficis de la Dona, 3) Foment d'institucions culturals, 4) Biblioteques, 5) Exposicions, arxius i llurs publicacions, 6) Ciències naturals, 7) Cantines escolars.

En el moment de la seva creació, integraren la Comissió els consellers municipals següents: Lluís Duran i Ventosa, Santiago Andreu i Barber, Jaume Bofill i Matas, Hermenegildo Giner de los Ríos, Josep M. de Lasarte, Manuel Vega i March i Enric Vila Marieges. Alguns d'aquests noms (Vega, Bofill, Lasarte) amb un de més (Guillem Busquets) havien estat els formuladors del Programa d'abril de 1914 que amb el seu doble caràcter de programa mínim i de programa màxim havia contribuït a definir el conjunt de línies d'acció de la política urbana a Barcelona. Duran era l'home que la Lliga regionalista havia dedicat a Barcelona. Giner de los Ríos havia tingut ja un pes important en el Pressupost de Cultura de 1908. La seva adscripció al republicanisme faria possible

que, més tard, l'obra de la Comissió de Cultura, tot i amb les seves limitacions internes, fos reivindicada per Joan Puig Elias, és a dir, pel C.E.N.U. i en certa forma per la CNT (Montero, s.a.).

Vega i March, soci de la Societat Cívica La Ciutat Jardí, seria l'autor del treball de base per a l'encarrilament de l'actuació de la Comissió de Cultura (Vega i March 1916).

L'objectiu d'aquest treball era demostrar que la demanda de construccions escolars era una demanda important i que podia ésser satisfeta des del punt de vista financer per l'ajuntament de Barcelona. Per a demostrar això, partia d'unes xifres globals sobre la població escolar a Barcelona:

escoles municipals	15.000 alumnes:	2.500 a edificis municipals
		12.500 a locals llo- gats
escoles privades	48.000 alumnes	
població escolaritzada	63.000 alumnes = 10% població total	
població escolar	82.237 infants = 14% població total	
dèficit (aproximat)	20.000 infants	

Font: Vega i March 1916, 175

El càlcul habitual en aquells moments per a les construccions escolars era de 600 pts/alumne (400 pel valor de l'edificació, 200 pel sbl urbà). En el pressupost de 1908, la xifra era de 1512,5 pts/alumne (2,42 milions per a 1600 alumnes), i en un projecte de 1912 fet per iniciativa de la Comissió de Reforma, la xifra girava entorn a 1.000 pts/alumne.

El pressupost que presentava Vega i March donava un promig de 652 pts/ alumne. En efecte, el nombre d'infants a escolaritzar es calculava en una primera etapa en 20.500 (dels quals 2.500 procedents de les escoles en edificis municipals) i el pressupost global era el següent:

Valor sòl urbà	820.500
Adquisició sòl per a 25 grups escolars . . .	2.683.000
Construcció de 37 grups escolars	7.344.000
Projectes direcció . . .	402.500
Total .	11.250.000

Font: Vega i March 1916, 177

Per a fer possible una inversió com aquesta en un terme de 10 anys (1800 alumnes/any), Vega i March té en compte: Primer) les quantitats de què disposa l'ajuntament: 1.940.438,39 pts. (Pressupostos extraordinaris, llegats, terrenys municipals); Segon) Subvenció estatal del 50% del valor de les construccions: 3.672.000 pts.; Tercer) Emprèstit municipal per a la resta (5.637.562 pts), que implicaria unes 250.000 pts/any per al pagament d'interessos. Si es té en compte que la quantitat destinada a l'arrendament de locals utilitzats com a escoles era de 267.708 pts/any, hom podia escriure que "realizada la operación de esta forma y obedeciendo el conjunto de su organización al plan que se acaba de formular, sería posible al Ayuntamiento contar en un plazo de 10 años con la posesión de 37 grupos escolares, capaces para la instrucción de 18.000 niños (aparte de los que hoy posee) sin necesidad de otro

sacrificio que aplicar las consignaciones de que dispone, utilizar algunos solares hoy sin uso y destinar al pago de la nueva deuda, las mismas cantidades que hoy satisface en concepto de alquileres" (Vega i March 1916, 179). La no obtenció de la subvenció estatal significaria que el servei d'interessos i amortitzacions s'enduia 500.000 pts/any, és a dir, 250.000 pts. més que l'arrendament d'edificis no municipals: "merced a este simple esfuerzo de 250.000 pesetas cada año, ha de ser posible al Ayuntamiento de Barcelona sin auxilio del Estado contar con grupos escolares por valor de 11.250.000 pesetas y dar instrucción a más de 20.000 alumnos" (id).

En un annex de gran interés, Vega i March fixava la distribució (i cost) dels edificis escolars projectats per districtes (i barris). Els districtes amb predomini de treballadors (com és ara el 7, corresponent a Sants) eren privilegiats en la distribució.

El 14 de juny de 1917, era aprovat el 'Pla general de distribució d'edificis escolars' que havia estat presentat per Santiago Andreu, Jaume Bofill i Josep M. de Lasarte (Font: Comissió de cultura... 1922, 171 i ss). Aquests fets de 1916-17 eren "la iniciació d'un pacte amb l'Estat, per tal de construir grans edificis per a allotjar els infants sense escola i abandonar els locals inadequats" (Departament de cultura... 1937, 79). Ara bé, "aquest conveni va cristal·litzar en el Patronat Escolar de Barcelona..." (id), que no seria creat fins el 1922. Així, si entre 1917 i 1923 es projectaven 5 Grups Escolars, amb una capacitat total de 4.620 places, només fou inaugurat el més petit d'aquests: el Grup Escolar Baixeras, de 440 places (Cal afegir^a aquesta realització, altres: l'Escola del Bosc, Escola La Farigola, Escola del Mar, Escola del Parc del Guinardó, de caràcter, en part, experimental, i de

petit tamany).

Si, degut a l'actitud de l'estat, el Patronat no es formà fins el 1922, la implantació de la Dictadura del general Primo, significà la desaparició del Patronat, que no seria reconstituït fins el 1930. La tasca de la Comissió de cultura (1916-1923) és, però, fonamental dins de la política barcelonina del partit industrial. En gran part, fou ideològica, car les xifres de places escolars ofertes són prou eloqüents. El contrast entre el Pla general aprovat el 1917, que rebé el recolzament d'amplis sectors de les classes populars, i la relativa migradesa de les realitzacions fins el 1930, fou un esperó per als partits d'esquerra. De fet, el partit industrial -amb la Comissió de cultura i amb la política escolar i cultural de la Mancomunitat- aconseguí un notable canvi en el nivell de consciència popular envers la qüestió escolar. I la qüestió escolar aniria lligada, des d'aleshores, a la política municipal i al projecte urbà global d'una (o de més d'una) força política. Els dèficits a nivell de barri i de districte, els tipus d'ensenyament, les localitzacions escolars, la xarxa viària, serien qüestions interrelacionades, i que caldria situar conjuntament dins d'una política urbana general.

POLITICA D'ESPAYS VERDS I SISTEMA DE PARCS PUBLICS

Un element fonamental de la Gross-stadt és la política d'espais verds -i, en general, d'espais lliures-, que no és entesa, és clar, com a suscitadora de la ideologia clorofílica de la política de consum del capitalisme avançat, sinó com a element que forma part de la dinàmica de les condicions generals de producció (Piccinato 1974). Dit amb les paraules del moment, "ningú pot dubtar de que, a l'augment de benestar espiritual i de salut corpòria de l'individu (que és produït pels espais verds), ha de respondre-li un augment de capacitat productiva" (Ajuntament de Barcelona 1920b, 6). La política del verd, en el model de la Gross-stadt, tindria, doncs, unes motivacions econòmiques importants: augmentaria sensiblement la capacitat productiva de la força de treball (i, en el cas dels terrenys de joc per a infants, evitaria la malformació de la futura classe treballadora (id)).

D'altra banda, els espais verds poden ésser espais agrícoles, cintures agrícoles per a la gran ciutat, que, alhora "que assegurin a l'aglomeració urbana una existència física i moral, fàcil i agradable... proporcionen molta part de l'aliment vegetal de la ciutat". Així, "el Gran Berlin ha empès els treballs per a l'establiment durable d'una cintura agrícola completa. Havent-hi a Berlin varies dezenes de milers d'homes sense feina, l'Estat ha suggerit la idea que fossin empleats en els treballs d'aquesta cintura. Ells deuen emprendre un millorament de les terres agrícoles, dels boscos, l'arranjament de parcs, etc." (Civitas 1923, 15).

La política del verd és un sector típic de la programació municipal, car si "las fuerzas formidables que impulsan el progreso-urbano- la industria, la sobrepoblación, el tráfico- exigen para ellas todo el

espacio disponible, la tierra con árboles desaparece, y en su lugar queda el solar edificable, el terreno vial y las áreas industriales" és funció de la programació municipal perenne la reserva d'espais que, en definitiva, també afavoriran a la indústria: "los grandes ayuntamientos así lo hacen, y mediante sus servicios de Parques, procuran interesar y movilizar..." (Ayuntamiento de Barcelona 1926, 10).

En el cas de Barcelona, la manca de verd, a la ratlla de 1914-20 és especialment greu per dues raons històriques. En primer lloc, no essent seu de la Casa Reial, "la Barcelona antiga no nos ha legado ni grandes parques reales ni vastos jardines señoriales" (id, 11). En segon lloc, el rebuig de la previsió d'espais verds continguda en el Pla Cerdà, fa que, de fet, el 1900 la ciutat disposi d'un sol espai verd: el Parc de la Ciutadella (31 Ha., incloses edificacions), que és conegut pels seus habitants, com "el Parc".

Al Pla Jaussely (1905), primer pas, en el camp de la política urbana, del partit industrial català, hi ha un cert esquema de distribució de parcs públics, lligat, és clar, a l'esquema viari general (Sans 1971, 50). Aquest serà un punt de partida de la política del verd urbà de la Gross-Barcelona, que es concretitzarà legalment el 1917 amb l'aprobació del Pla Romeu-Porcel, que, és prou conegut, només és una simplificació operativa -i tardana!- del Pla Jaussely.

L'altre punt d'arrencada serà l'operació puntual a la falda de Montjuïc, iniciada a partir d'una idea de Cambó (Cambó, 1920) que, a partir d'un cert moment, s'enllaçarà amb una actuació global decorosa: l'Exposició d'Indústries Elèctriques que es decideix localitzar precisament a Montjuïc. Així, la superfície de verd urbà, vers 1910 era la següent:

Parc de la Ciutadella	31 Ha.
Parc de Montjuïc	5,1
Parc del Guinardó	3,5
Font de la Budallera i l'Estisora	15,7
Parc del Tibidabo	15
Font del Recó	12
Total	71,3 Ha.

Font: Ayuntamiento de Barcelona
1926, 26.

La vinguda de J.C.N. Forestier vers 1915, cridat per Cambó, fou el catalitzador de la necessitat d'elaborar un pla de conjunt. El 1918 fou reorganitzat el servei de jardins que esdevingué Direcció de Parcs Públics. Finalment, el 1919 es feu públic el "Croquis de distribució del sistema de parcs de la ciutat de Barcelona" (Direcció de Parcs Públics 1920). En aquest croquis s'estableixen dues cintures de parcs: a) Cintura de parcs interiors (que inclou: Montjuïc, Turó-Park, Turó d'en Gil, Puget, Mas Falcó, Park Güell, Guinardó, Plaça de les Glòries Catalanes, Ciutadella)

b) cintura de parcs suburbans (Llobregat, Pedralbes, Vallvidrera, Tibidabo, Horta, Besós)

Aquest esquema seria complicat uns anys més tard per la pròpia Direcció de Parcs Públics de la forma següent:

a) parcs interiors (Montjuïc, plaça Letamendi, Plaça Sagrada Família, Plaça de les Glòries Catalanes, Ciutadella)

b) cintura de parcs suburbans (Hipòdrom de Can Tunis, Turó-Park, Turó d'en Gil, Font del Recó, Vallcarca, Park Güell, Guinardó)

c) Cintura de parcs exteriors (Llobregat, Pedralbes, Vallvi-

drera, Sant Medir, Horta, Besós)

d) Reserva de bosc de la serra de Collserola

Font: Ayuntamiento de Barcelona 1926, 30

La idea de sistema de parcs en cintures concèntriques era, explícitament, suggerida pel model de Howard, tenint en compte que, en el cas de Barcelona, calia situar el centre dels cercles a l'entrada del Port, com és el cas generalitzable de les ciutats marítimes.

El 1923-24 era possible, ja, "veure" el sistema de parcs, car les adquisicions municipals des de 1915 havien estat prou importants, com ho pal.lesen les xifres:

<u>parcs interiors i suburbans</u>	
Parc de la Ciutadella	31 Ha.
Plaça de les Glòries Catal.	9,9
" Sagrada Família	1,1
Guinardó	9
Park Güell	13,9
Font del Recó	1,2
Montjuïc	37,1
Total 1	103,5
<u>parcs exteriors i reserves</u>	
Tibidabo	15
Sant Medir	159,7
Vallvidrera	169,4
Total 2	344,2

Font: Rubió 1933

El gruix de les realitzacions cal situar-lo en el període 1915-23/24. I: "puede decirse que toda la época de la Dictadura se pasó sin atender seriamente el problema fundamental de las adquisiciones de espacios libres" (Rubió 1933). Al 1931, la política del verd urbà canvià de signe -ho veurem- car si, d'una banda, reprengueren les adquisicions (Turó de la Peira, Turó-Park), de l'altra, esdevingueren públics certs parcs privats (en primer lloc, el parc del Palau de Pedralbes). En síntesi, la política del verd urbà sistematitzada el 1919 feu possible un salt important en la superfície de verd de la que disposaren -i disposen- els habitants de Barcelona: es passà de les 31 Ha. de 1900 a les 447 Ha. de 1923/24 i d'un únic parc interior, en perill d'ésser convertit en espai edificable (Ajuntament 1926, 12) a un sistema de parcs basat en la teoria anglosaxona.

Les greus crítiques de que fou objecte aquesta política (El Diluvio 1921) esdevenen, des de la perspectiva actual, potser excessives, donada la migradesa de les aportacions posteriors a 1923/24 a l'augment de la superfície de verd públic. Més interès té l'informe realitzat per la Societat Cívica La Ciutat Jardí (Civitas 1919) que constava de tres parts: i) creació de nous parcs i jardins (classificats en: 1. Grans superfícies montanyenques, 2. Parcs urbans, 3. Camps d'esport, 4. Petits espais lliures a l'interior, 5. Horts per a obrers), ii) conservació dels espais lliures existents, iii) utilització dels mitjans indirectes per al foment dels espais lliures (a) mitjans de la política fiscal, b) zonificació). La primera part de l'informe -que fou lliurat al municipi el 25 de març de 1919- feia referència als espais públics, la segona i tercera als espais verds privats. Els mitjans fiscals pensats per a fomentar els jardins privats eren l'exempció i/o la rebaixa tributària: "que al aplicar a los presupuestos municipales los recientes impuestos que autoriza el Estado sobre las plusvalías y las

mejoras municipales en la propiedad urbana, se otorguen exenciones o rebajas a los propietarios de espacios libres que los conserven debidamente plantados y cuidados y más o menos al servicio del público", (Civitas 1919a, 320).

De fet, doncs, els únics mitjans utilitzats en la política del verd públic foren l'adquisició, per part del Municipi, de sòl localitzat prou lluny del centre urbà i, per tant, a un preu -25.000 pts/Ha l'any 1920 (Direcció de Parcs Públics 1920, 7)- relativament assequible. El baix nivell d'accessibilitat dels parcs exteriors (adquisicions iniciades de ferm el 1920) seria compensada per un cert desenvolupament dels transports col·lectius: "una sèrie de carreteres, tramvies, funiculars i ferrocarrils aconduïxen al cor mateix de les terres adquirides" (Direcció... 9). Ara bé, aquest mateix desenvolupament posa en perill les reserves exteriors de verd. Així, per exemple, "el funcionament del ferrocarril elèctric de Terrassa ha determinat fins la fondalada al nord de Vallvidrera... l'augment d'edificació" (Direcció... 7). Els suggeriments de la Societat Cívica La Ciutat Jardí per a l'utilització dels mitjans fiscals per a salvar, com a mínim, els jardins privats, no tingueren cap transcendència.

I la zonificació que seria aprovada -se'n parla més endavant-, tingué sobretot un caràcter retròtic, car el model de creixement real de la ciutat en el període 1914-1936 en fou aliè. La pròpia Societat Cívica definiria uns anys més tard en un número especial de "Civitas" les característiques d'aquest creixement en el que els espais verds protegits no existien (Civitas 1922).

L'escala metropolitana de la política sobre el verd urbà analitzada fins ara, no exclou el plantejament d'altres escales d'actuació: l'escala regional/nacional, amb la planificació d'un conjunt de Parcs Na-

cionals utilitzant el R.D. de 23.2.1917, en la que la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya havien de jugar un paper no menyspreable, i, a l'altre extrem, l'escala dels petits jardins i camps de joc per als infants.

De fet, les tres escales anaren, fins a cert punt, enllaçades: Collserola havia d'ésser un dels Parcs Nacionals de Catalunya (Güell 1917) i "els jardins dels infants" foren programats en el "Pla de distribució de jardins i camps de joc de Barcelona" (Ajuntament 1920b) com a complement del sistema de parcs.

Parcs nacionals i...

La política de parcs nacionals en la seva forma més genèrica fou plantejada com a necessitat per la Societat Cívica La Ciutat-Jardí en un informe dirigit a la Diputació de Barcelona i en una comunicació adreçada al III congrès excursionista català celebrat a Tarragona els dies 11/13 d'abril de 1914. Aquest fet fou reconegut i subratllat pel marquès de Villaviciosa de Astúries autor del projecte de Llei de Parcs Nacionals presentat al Senat el 14 de juny de 1916. La comunicació de la Societat Cívica, al congrès de Tarragona demanant "un plan de reservas forestales" (Güell 1915, 137) fou citada pel marquès de Villaviciosa en el seu discurs al Senat. Discurs inefable, val a dir, car finalitzava amb una nova crida a la Reconquesta: "Reconquista sí, del territorio nacional, que si antes fueron los árabes los que nos conquistaron, hoy son las arideces las que nos conquistan" (Villaviciosa 1916, 113).

Aprobada la Llei de Parcs Nacionals el 7 de desembre de 1916, el ministeri de Foment fou l'encarregat d'elaborar un decret d'aplicació que aniria signat pel ministre Rafael Gasset i seria publicat el 24 de febrer de 1917. Segons aquest decret els enginyers-cap dels districtes

forestals d'Espanya rebien l'encàrrec de confeccionar i delimitar els possibles parcs nacionals del seu districte. El juliol del mateix any la Societat Cívica La Ciutat-Jardí es dirigí al enginyer-cap del Districte Forestal de Barcelona, Girona i Balears. Els Parcs Nacionals proposats foren els següents:

Barcelona.	Serra de Collserola
	Muntanya de Montserrat
Barcelona/Girona	Serra del Montseny
Balears	Miramar (Mallorca)

Font: Güell 1917, 148

Pel que fa a la proposta referent a la serra de Collserola els arguments que la recolzaren eren: "a) proximidad a la gran metropoli, b) riqueza y exuberancia de sus bosques y vegetación, c) ya en la actualidad (constituye) un magnífico e insustituible parque natural para el desahogo y recreo de la grande aglomeración barcelonesa..., d) las facilidades de comunicación que sin cesar se desarrollan..." (Güell 1917, 148). La proposta d'un Parc Nacional al costat de Barcelona, d'un parc que era ja utilitzat com a tal -"cent-mil persones, en certes festes" (Direcció de Parcs Públics 1920, 9)- anava acompanyada de dues altres: Montserrat i el Montseny, més allunyats, però amb un interès geològic (Montserrat), hidrològic i meteorològic (Montseny) superiors. De fet, però, les tres propostes de parcs nacionals, inspirades directament en els parcs nacionals dels U.S.A., eren posades en funció de la seva accessibilitat des de l'aglomeració de Barcelona.

Cap d'aquests parcs nacionals, però, seria creat per l'Estat. En efecte, per llei de 22.7.1918 fou creat el parc nacional de la muntanya de

Covadonga i per R.D. de 16.8.1918 fou creat el parc nacional d'Ordesa. I, pel moment, això fou tot. El primer -i l'únic- parc nacional a Catalunya, el Parc d'Aigües Tortes, no seria creat fins molt més tard -per Decret de 21.10.1955- i per la seva localització estaria deslligat de la qüestió del verd urbà a la regió de Barcelona.

...."jardins dels infants"

La Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona feu públic el 1920 un "Pla de distribució de jardins i camps de joc de Barcelona", basat en l'acord municipal de 21 de maig de 1919 sobre l'emplaçament de jardins urbans (Civitas 1919b). El Pla de la Comissió de Cultura es presentà com a complement del sistema de parcs establert per la Direcció de Parcs Públics, car si bé hom havia iniciat una política de verd urbà a escala Metropolitana, Barcelona no comptava, a la ratlla de 1920, "encara, avui, ni amb un sol jardí d'infants ni amb un sol camp de joc oficial" (Ajuntament... 1920b, 6).

El Pla s'inspirà, a partir de Forestier, en els models nordamericans: Boston 1891, "la primera idea d'un sistema de parcs" (id, 8), New York (amb Essex, Bronx, etc.), Xicago 1902, Baltimore, Harrisburg, etc. disposen des de finals del XIX de sistemes de parcs que inclouen, com a element fonamental, petits parcs i play-grounds. En aquest camp, tant a París com a Londres, la política de parcs "donà la impressió d'aquestes ciutats que s'han desenrotllat sense cap mena de programa" (id, 20). La política de parcs per a infants, doncs, s'inspiraria, pel que fa a les solucions concretes adoptades, en els models tècnicament més avançats: els dels play-grounds nordamericans. En aquest cas, la regla general de la gestió municipal del partit industrial es compleix: hi ha la recerca de la solució en la punta del progrés, fins i tot per a de-

finir els detalls, vingui d'on vingui. El que aleshores s'anomenà "catalanisme" fou -en aquest cas i també en altres, ho veurem- més "internacionalista" que "localista" o "tradicionalista". La tradició local -les "costures de petits minyons"- no suscita cap entusiasme especial: "aquestes costures estaven sota la cura d'una senyora que sense posseir cap mena de títol, ni autorització oficial, es dedicava a aquesta professió. Ordinàriament estaven instal·lades a les entrades, sense cap altra habilitació que uns banquetes baixos que hi havia per tot voltant i una tanca baixa que hi havia a la porta del carrer. A les costures no es donava cap mena d'instrucció..." (id, 29).

Aquesta tradició local és criticada des de 1900 -i d'una forma persistent des de les planes de la revista "Catalunya"- i el 1913, la Junta de Protecció a la Infància creà, anex al Restaurant Escolar d'Hostafrancs, el primer jardí d'infants de Barcelona. El Parc Infantil d'Hostafrancs -traslladat més tard al Poble Nou- comptava amb hort, cria d'animals casolans, taller, sala d'audicions, un cobert habilitat com a menjador. Aquest Parc tenia el significat d'experiència pilot i havia d'anar seguit d'altres per a cadascuna de les barriades de Barcelona. La manca de mitjans econòmics de la Junta feu impossible el projecte. Aleshores, la Junta -i, des de 1918, l'Ateneu Enciclopèdic Popular- s'adreçaren repetidament a l'administració municipal perquè iniciés una actuació pública en aquest camp. "Aquest nou moviment... cristal·litzà en una campanya entre diversos elements populars de Gràcia, adherint-s'hi a no tardar la majoria d'entitats i societats obreres d'aquella barriada. Es celebraren una bona sèrie de mitins, etc...." (id, 31).

Per a recolzar el moviment, s'esgrimien xifres: de gener a novembre de 1918, 17 nois havien mort d'accident als carrers de Barcelona, i

218 havien estat ferits; el 1917, 6 nois havien mort a casa i 42 s'havien ferit degut a l'absència de tutela paternal; al mateix temps la delinqüència infantil- "usem el mot delinqüència, com a tòpic usat, però consti que ens repugna" (id, 47)- augmentava cada any, i, en un sol dia -l'11 d'agost de 1917, la guàrdia urbana realitzà 43 detencions de menors d'edat que anaven perillosament penjats d'un tramvia- (Font: id, 40-49).

La creació d'espais de joc tenia, doncs, una primera finalitat prou clara: evitar morts i accidents als fills de la classe treballadora i lluitar contra les bases materials de l'anomenada delinqüència infantil. Però hi havia, també, una segona motivació: el complement de la formació escolar mitjançant la direcció de joc -hi havia, ja, aleshores, "més de 6.000 directors de joc, play leaders" als USA- el cultiu de plantes, la cura d'animals, el desplegament de la creativitat musical, plàstica, etc. En aquest sentit, els jardins i camps de joc d'infants tindrien un significat paral·lel al de la política educativa iniciada el 1908, que hem definit infra. L'oposició dels propietaris del sòl urbà a aquesta política -que es va veure limitada a les disponibilitats dels pressupostos municipals- era, segons la Comissió de Cultura un error estratègic, fins i tot des del punt de vista de la seva pròpia classe. "Aquest procedir és fruit de la falsa visió de la nostra gent (dels nostres propietaris), no ja solament dintre el món dels valors morals, sinó fins i tot en el dels valors d'ordre purament econòmic i material. Millorant la ciutat amb tota mena d'institucions que l'elevin d'ambient és evident que es millora, també, la valor de la propietat de la ciutat, com també la capacitat productiva dels seus ciutadans" (id, 67).

El Pla de jardins i camps de joc, doncs, com la xarxa viària i les

obres d'urbanització, havia de repercutir en l'augment de les rendes diferencials del sòl urbà i en la productivitat dels treballadors urbans.

La localització dels jardins -en funció de la distància, de la ubicació dels centres escolars i de les densitats- fou especialment debatuda. Els dèficits més importants es detectaren als barris obrers, tant de la "ciutat antiga" com de la "ciutat nova". El mòdul de 800 m.-1 km. com a distància màxima a recórrer entre l'habitatge i el jardí, i de 1-2 kms. entre l'habitatge i el camp de joc combinat amb la planificació de 30 grups escolars, fou utilitzat per a localitzar 15 camps de joc anexas a 15 grups escolars, 15 jardins d'infants "de tipus perfecte" (amb clos de sorra, vestuari, botiquí, biblioteca, dependència per a guardar-hi els jocs i les eines, menjadores i nius d'ocells, il.luminació per als cap-vespres d'hivern i personal especialitzat: jardiner, guardià, director tècnic) i 30 jardins d'infants "de tipus imperfecte" (sense biblioteca).

"El problema més greu que es presenta, de cop a aquest pla, és la manca de solars" (id, 65). La seva inexistència al centre històric hauria d'obligar al municipi a crear-los comprant cases velles i enderrocant-les. A l'Eixample caldria aprofitar les places existents o en projecte i "l'interior d'algunes illes: així ho ha fet alguna ciutat americana" (id). A l'extraradi, el municipi podria adquirir sòl a baix preu i reservar-lo previsorament. En el procés d'urbanització, les "millores" que els propietaris paguen en metàl·lic podrien ésser substituïdes per cessions de solars que es destinarien precisament a jardins i camps de joc.

Del pressupost extraordinari de 1918 es dedicaren 70.000 ptes. a la instal·lació de jardins d'infants. (Els regidors Duran i Ventosa, Cal-

deró, Puig i Esteve, Giralt i Rull havien signat la proposta). Amb aquest pressupost l'únic possible era la instal.lació de dos jardins de tipus imperfecte, habilitant dues places (proposta aprovada l'11 de febrer de 1919: plaça de Sant Joan (Gràcia) i plaça d'Ozca (Sants)). Però es veia la possibilitat de crear un jardí de tipus perfecte a la plaça de Tetuan (pressupost: 200.000 ptes.) i un jardí de tipus imperfecte a la plaça de Medinaceli.

Pla de camps de joc i jardins d'infants.

La distribució és la següent:

Camps de joc	Jardins d'infants Tipus perfecte	Jardins d'infants Tipus imperfecte
1 Can Tunis	I Solar de la Galera	a Pl. de Víctor Balaguer
2 Escola de Bosc (Montjuïc)	II Plaça Letamendi	b " de Màlaga
	III " Tetuan	c " d'Osca
3 Montjuïc sobre d'Hostafrancs	IV " de Joanic	d " del Centre
		e " d'Erenni
4 Coll-Blanc	V " de Josepets	f " d'Espanya
		g " de Medinaceli
5 Voltants de la Presó Model	VI Parc de la Ciutade- lla	h " Reial
		i " de Catalunya
		j " de Molina
6 Turó	VII Wad-Ras cantonada	k " de la Bonanova
		l " de Sant Joan
		ll " del Nord
7 Voltants de la Casa Gomis	Igualtat	m Davant la Sgda. Família
		n Pl. de l'Església Nova
		ñ " Valentí Almirall
8 Guinardó		o " de Prim
		p " de Bacardí
9 Voltants del ma- nicomi de Sta. Creu		q " Nacional
		r " de Nadal
		s " de St. Francesc
10 Extrems dels carrers Còrsega, Indústria, Rosselló (Sta. Coloma)		t " d'Orfila
11 Extrems dels carrers Pujades, Llull, Pa- llars (St. Adrià)		

L'INSTITUT DE L'HABITACIÓ POPULAR

La història de la política de l'habitatge estatal a Espanya, resta per a fer. Es possible que ningú s'hi hagi engrescat donada, intuitivament, la migradesa dels resultats de l'acció del sector públic central en aquest camp. Sobretot si es compren les realitzacions d'aquí amb les d'altres estats de l'Europa industrial.

Si hi ha precedents legislatius des de 1853 (I.R.S. 1907, 139), la primera formulació legal no es produeix fins el 1911, moment de la promulgació de la primera llei de cases barates. Ara bé, segons un informe governamental del 1933, els efectes d'aquesta primera llei i de la següent (10.12.1921) són "tan tènues" que, de fet, fins a la nova llei de 10.10.1924 no serà possible parlar estrictament de política d'habitatge estatal amb una pràctica política (Ministerio de Trabajo, 1933). Això, és clar, pel que fa referència a l'acció de l'estat, car hi ha unes fórmules mixtes (cooperatives, caixes d'estalvis, societats immobiliàries) i uns assaigs de política de l'habitatge municipal dels que caldrà parlar pel seu propi pes específic.

Un balanç estadístic fet per un organisme depenent del govern de Madrid al començament de la dècada dels anys 30 és prou explícit, en aquest sentit, de la distància real entre les realitzacions de la política de l'habitatge de l'estat d'un país altament industrialitzat (Anglaterra) i les d'un país escassament industrialitzat (Espanya):

CASES CONSTRUIDES PER A OBRERS		
Anglaterra	1919-29	1.442.906
	1930	330.300
	" en projecte	381.365
Espanya	1924-32	12.263
	1933 en projecte	13.329

Font: Ministerio de Trabajo 1933

Una ponderació possible -utilitzar l'índex de la població absoluta: 44,7 milions a Gran Bretanya (1931), 23,5 a Espanya (1930)- no fa canviar el caràcter del salt entre les xifres d'un estat i de l'altre. I, a Anglaterra, els dèficits d'habitatges i les mancances de la política de l'habitatge eren, aleshores, considerats greus (Branson 1973, 235 i ss.) En qualsevol cas, aquestes xifres revelen diferències -distàncies històriques- considerables. Es possible suggerir algunes preguntes: les susciten, d'alguna manera.

Poden aquestes xifres, per exemple, ajudar a configurar l'acció real de dues màquines estatals radicalment diferents? L'antiestatisme del moviment obrer espanyol (i, específicament, del moviment obrer català) hagués tingut un altre significat si el procés d'industrialització ràpida de 1915-30 hagués estat acompanyat d'una política de Welfare com la que es demanava des dels editorials d'"Economia i Finances" (1919a)?

La resposta a preguntes com aquestes no és, òbviament, simple. El que sembla fora de dubte, però, és la relativa migradesa dels resultats de la política de l'habitatge de l'estat espanyol.

Fent un pas en l'anàlisi, el problema de la distribució espacial de les cases (familiars i col·lectives) construïdes (i en projecte) en el període 1924-31 pot ésser un índex de l'orientació general de la política de l'habitatge estatal.

PROVINCIA	TOTAL
Madrid	3.836
Barcelona	2.904
Biscaia	1.621
València	1.411
Sevilla	1.057

Màlaga	339
Burgos	276
Guipúscoa	264
Múrcia	244
Granada	162
Oviedo	158
Alacant	149
....	...

Font: id, 101

La predilecció de la política estatal per a la capital política de l'estat és només un dels fets que és possible observar en aquestes xifres. Pel que fa a Barcelona val a dir que els quatre grups (polígons) construïts entre 1928 i 1929 pel Patronat de l'Habitació representen el segment més important de la xifra del total provincial.

En síntesi, els resultats quantitius (tant a nivell estatal com a nivell de Barcelona) de la política de l'habitatge iniciada el 1911 són escassos. Ara bé, els inicis d'aquesta política a Barcelona -i la primera fita: la creació, el 1915, de l'Institut de l'Habitació Popular- dins del marc de la política urbana del partit industrial foren, de moment, esperançadors, car els models escollits podien tenir, en principi, una eficàcia certa.

En una primera etapa, el partit industrial tendí a situar el "problema de l'habitatge obrera" -i la seva solució- en l'àmbit d'actuació pròpia de l'Institut de Reformes Socials i, per tant, dins el pressupost de l'Estat (Tallada 1908).

Dins d'aquesta etapa, les iniciatives del radicalisme petit-burgés

(Zurdo 1907) no tingueren gaire ressó. De fet, l'actuació pública d'alguns dels defensors dels plantejaments radicals en la qüestió de l'habitatge fou notablement pintoresca (Conelly 1968).

La Reforma, haussmannització d'un sector del casc antic, agreujà sens dubte el problema. Una font contemporània parla de l'enderrocament de 2.199 habitatges (Castellet 1917). Els inicis de la intervenció estatal (1911) i la creació de la Societat Cívica La Ciutat Jardí (1912) clouen aquesta primera etapa i n'enceten una altra.

En efecte, el 15 de desembre de 1915 el consistori municipal de Barcelona creava l'Institut de l'Habitació Popular, amb unes perspectives i uns instruments d'actuació semblants als organismes similars existents a altres ciutats europees. El 15 de maig de 1918 l'Institut era dissolt pel propi ajuntament. Conèixer la gènesi i les grans línies d'actuació (no real) de la institució i les causes (aproximades) del seu fracàs, pot ésser enormement útil per a conèixer l'abast i les limitacions històriques de la Gross-Barcelona.

La gènesi de l'Institut de l'Habitació Popular té unes característiques especials. La Comissió de Foment de l'ajuntament de Barcelona, en sessió de 24 de setembre de 1914 va decidir dur a informació pública durant 30 dies el resultat del "Concurs celebrat per a l'adquisició de terrenys per a cases barates per a obrers". A aquesta informació pública hi va concórrer la Societat Cívica La Ciutat Jardí amb un informe molt important, car fou pres com a base per a la creació de l'Institut de l'Habitació Popular, mercè a un dictamen de la pròpia Comissió de Foment signat l'11 de desembre de 1915. Pocs dies més tard -el 15- el Consistori Municipal sancionava la creació de l'Institut de l'habitatge Popular.

L'informe de la Societat Cívica La Ciutat Jardí -que té caràcter ex-

plícit d'investigació (Puig 1915, 206)- es divideix en tres parts. La part A és "un examen en toda su extensión del problema de la habitación popular", la part B tracta de definir "la acción municipal en el problema de que se trata", la part C serà un paquet d'observacions concretes a l'entorn de la compra de sòl urbà destinat a la construcció d'habitatges barats.

En la part A s'assenyalen com a instruments de política urbana amb relevància per a solució del problema de l'habitació els següents: i) "la política territorial", ii) "la acción tutelar sobre los transportes en común", iii) "los subsidios en dinero o en especie", iv) "la inspección y denuncia de casas inhabitables", v) "la municipalización de los servicios correspondientes" (206).

Una classificació d'aquests instruments -"medios de acción social"- en dos grups: mitjans indirectes i mitjans directes és utilitzada en l'informe. Els mitjans indirectes poden ésser, a la seva vegada, generals i particulars. Entre els mitjans indirectes generals (= "aquél género de actuaciones que se dirigen al fomento y mejora de las condiciones generales en que se desenvuelve el problema" (206)) el més important és "la política territorial o fundiaria". Què s'enten, en aquest cas, per "política territorial"? De la definició proposada (= "un superior dominio sobre el comercio de terrenos y el desarrollo urbano de la propiedad, con el fin de regular en beneficio de los intereses colectivos el movimiento de los precios de las tierras, evitando las alzas excesivas que produce la especulación cuando se la deja en libre juego" (207)) s'en despren que "política territorial" seria l'equivalent del que alguns autors en diuen, avui, "política del sòl". De fet, "esta sola medida, debidamente aplicada, bastaría para resolver el problema, si es que tal aplicación en términos absolutos fuera

momentáneamente posible" (207). Quines serien les disposicions concretes de la política territorial de la que es parla? Fonamentalment, de tres tipus: els impostos de plus valúa del sòl i de millores, les compres de sòl urbà i les ordenances diferencials d'edificació urbana. El caràcter "general" de la política territorial es fa evident en aquesta enumeració, car els impostos "urbanísticos", la creació d'un patrimoni municipal del sòl, la reforma d'ordenances són més que instruments indirectes de la política de l'habitació, són instruments de la política urbana general, que, utilitzats per primera vegada a l'Anglaterra dels fabians i a la Prússia del Gross-Berlín, seran creats a la Catalunya de la Mancomunitat. En altres apartats d'aquest treball se'n parla amb un cert deteniment. Val la pena retenir, però, que una de les primeres visions de conjunt del feix d'instruments de la política urbana apareix, precisament, en aquest Informe dedicat a l'habitatge i, pel que fa a la política territorial, en un article llarg de C. Montoliu titulat La política territorial de las Ciudades alemanas (1915a) que serà, significativament, seguit de La política territorial en Norteamérica (1916).

A més de la "política territorial", l'Informe considera mitjans indirectes de tipus generals, l'acció reguladora de l'administració municipal sobre els transports en comú i, per fi, la creació de Borses de l'habitació popular. Pel que fa als transports col·lectius (= "servicio de comunicaciones por medio de tranvías y ferrocarriles entre los diversos puntos de la ciudad y sus afueras" (Puig 1915, 210)), l'Informe opina que és a les mans de l'administració municipal vetllar per l'accessibilitat de tots els barris de la ciutat per tal de fer possible "la imperiosa presión descentralizadora en los albergues de obreros y empleados, en busca del espacio, luz y aire que no pueden hallar en los aglomerados barrios en que ahora se ven forzados a habitar" (Puig

1915, 210). L'existència d'una xarxa de tramvies, amb serveis d'abonament i descomptes per viatges d'anada i tornada a les hores punta, és considerada condició necessària per a la construcció a escala col·lectiva d'habitatges barats a les afores.

L'Informe proposa, sense descartar la solució òptima, és a dir: la municipalització del servei, "una activa intervenció en los servicios de las empresas concesionarias, y sobre todo en los contratos de concesión" (211). Anys més tard, Cambó (1920a) assenyalarà el paper dels transports urbans en l'abaratiment del preu del sòl urbà i, per tant, en la solució a la qüestió de l'habitatge.

Les Borses de l'habitació popular, tercer mitjà indirecte de tipus general, haurien d'ésser creades per l'administració municipal. Els propietaris serien obligats a donar notícia de les habitacions vacants. El servei d'informació seria gratuït per als demandants i pràcticament gratuït per als oferents. Implícitament hi ha la idea de que la clari-ficació del mercat de l'habitatge és possible i de que aquesta transparència és beneficiosa per a la millora de les condicions de l'habitació popular.

Els mitjans indirectes de caràcter particular són bàsicament les subvencions a la iniciativa individual. Els mitjans indirectes de caràcter general són considerats més eficaços, però amb una eficàcia a llarg terme. En canvi, els mitjans de caràcter particular són considerats d'eficàcia reduïda i amb interès només a curt terme. Les subvencions poden ésser monetàries o en espècie. Les subvencions monetàries poden ésser: a) préstecs hipotecaris a baix interès, b) garanties per a accions d'empreses dedicades precisament a la construcció de 'cases barates' i, c) préstecs als propietaris d'edificis malsans "para facilitarles la reforma de las mismas en cumplimiento de los requisitos higiénicos legales" (Puig 1915, 211).

Les subvencions en espècie són, de fet, cessions de solars prèviament adquirits com a reserva de sòl pels Ajuntaments. La forma de la cessió és motiu d'una atenció molt especial, car "entramos aquí de lleno en la tan debatida cuestión sobre la propiedad de las fincas destinadas a la habitación popular" (212). L'informe es declara contrari a la propietat individual del sòl per als components de la classe obrera. "Lo que ésta necesita principalmente -es diu- es (i) alquileres baratos al alcance de sus por desgracia mezquinos salarios, (ii) oportunidades de expedito cambio de domicilio según requieren las inestables circunstancias del mercado de trabajo en el moderno régimen industrial, (iii) facilidades de comunicación y (iv) buenas condiciones higiénicas" (212). Així, des d'una institució afí a la Mancomunitat es defineix quina ha d'ésser la política de l'habitatge de la classe obrera industrial, en 4 punts, en el marc -no posat en qüestió, és clar- de "el moderno régimen industrial".

En concret, les formes jurídiques pensades per a la cessió de sòl a les cooperatives de la construcció obreres són: "1ª Cesión a censo enfiteúatico, 2ª Cesión del dominio útil con reversión del inmueble al cabo de cierto número de años, 3ª Venta simple con pacto de retro en el caso de que el propietario quisiera revender la finca o no observara en su utilización las prescripciones que para asegurar el objeto de la institución debería imponer el Ayuntamiento" (212). Deixant de banda el cas de l'enfiteusi -la seva reaparició aquí i en programes socialistes als 30 ha d'ésser analitzada- les altres dues fórmules són inexistents en la legislació ordinària espanyola. Però aquest no hauria d'ésser, en principi, es diu, un obstacle insalvable.

L'Informe -i els tècnics- de la Societat Cívica "La Ciutat Jardí" foren a la base de la creació de l'Institut de l'Habitació Popular. De fet,

si l'Institut fou creat el 31 de desembre de 1915, pocs dies després, el 9 de gener de 1916, la Comissió executiva de la Societat Cívica anomenava a Cebrià Montoliu delegat de la Societat a l'Institut. Montoliu fou un dels responsables del Pla d'orientacions generals de l'Institut, base de tots els treballs posteriors. Quan l'Institut es posava realment (però: aparentment, només) en marxa a finals del 1916, Montoliu dimití com a delegat de la Societat Cívica a l'Institut. Fou substituït, des del 9 de desembre de 1916 per Jeroni Martorell. De l'any 1917 seran els textos de preparació de l'acció immediata de l'Institut (Civitas 1918 b). Si comparem l'Informe de 1915 amb documents com, per exemple, el Dictamen de la Comisión de Fomento creando el Instituto de la Habitación Popular, les Orientaciones generales del Instituto de la Habitación Popular o amb dos textos de 1917: Cooperación del Ayuntamiento en lo relativo al problema de la habitación popular, i Plan concreto de acción del Instituto de la Habitación Popular como antecedente a la tramitación del Concurso para adquisición de terrenos con destino a Casas Baratas, serà fàcil detectar la influència teòrica de la Societat Cívica sobre l'Institut.

Aquests documents desenvolupen i concreten, alhora, l'informe inicial de la Societat Cívica. Per exemple, en el text titulat Cooperación del Ayuntamiento... (datat el 20 d'abril del 1917), hom llegeix: "el problema de la habitación popular es en extremo heterogéneo: un problema de problemas..." (Institut de l'Habitació Popular 1919a, 308) i les línies d'acció dibuixades són: A) Política territorial, en un ventall que va des de l'adquisició de sòl urbà a preu de mercat fins a la municipalització del sòl, passant pels impostos de plus-valúa del sòl, de millores, etc.; B) Ordenances diferencials d'edificació; C) Transports en comú, en especial tramvies i ferrocarrils, que han de fer possible l'habitatge d'extrarradi; D) "Urbanització" en el sentit restrin-

git del terme, E) Reforma, expropiació i/o enderrocament de les edificacions no higièniques, d'acord amb la Llei (i el reglament) de Cases Barates, que d'altra banda és el marc jurídic en el que cal situar l'actuació general de l'Institut. Les conclusions del text són interessants:

"I. Cesión de terrenos: el Ayuntamiento efectuará la cesión inmediata... de aquellos terrenos o parcelas de propiedad municipal, a propósito para edificar, según las condiciones de la Ley de Casas Baratas...

II. Urbanización: el Ayuntamiento procederá a la urbanización inmediata de los terrenos que sean dedicados a la edificación de Casas baratas...

....

III. Reforma de viviendas insalubres:... aplicación de los artículos 28 a 36 de la Ley de Casas Baratas...

IV. Tarifas mínimas de transportes: el Ayuntamiento se pondrá de acuerdo con las compañías de tranvías y ferrocarriles suburbanos para la concesión de abonos trimestrales y semestrales..."

(Institut... 1919a, 309-310)

De fet, doncs, l'Ajuntament de Barcelona havia fet seva, gairebé íntegrament, la matisada proposta de la Societat Cívica, inspirada en la més pura ortodòxia howardiana.

Uns mesos més tard, el 28 de juliol, l'Institut distribuïa de la forma següent el milió de pessetes que li havia estat assignat:

Pressupost de despeses de l'Institut de l'Habitació Popular.

(28.7.1917)

Adquisició de sòl urbà (1250m ² x 15 Pts/pamx2)..	100.000 pts.
Construcció d'habitatges	290.000 "

Prèstecs i ajuts financers	150.000 pts.
Urbanització	410.000 "
Despeses generals (resta)	50.000 "
Total	1.000.000 "

Font: Institut de l'Habitació Popular 1919b, 308

Pocs mesos després de la formulació d'aquest Pressupost, Jeroni Martorell, delegat de la Societat Jardí a l'Institut dimitia, com ho havia fet un any abans Cebrià Montoliu.

Però, ara, la dimissió anava acompanyada d'unes paraules: la ineficàcia del Institut era total, es deia, i la crisi de l'habitatge s'aguditzava dia a dia. La Societat Cívica no volia fer-se co-responsable d'aquesta actuació nul·la: "sólo una voz y un voto, entre diez y ocho, tiene nuestra Sociedad en el seno del Instituto y... ha sido imposible vencer las resistencias que hacia la franca realización de nuestros ideales (nuestros representantes) han encontrado por parte de otros elementos..." (Civitas 1918 , 194).

Per fi,

"El Excmo. Ayuntamiento de Barcelona, en sesión del 15 de Mayo de 1918 se sirvió acordar: 1º que habiendo atribuido a la Comisión de Fomento todo lo relativo a casas baratas se declare disuelto el Instituto de la Habitación Popular, entidad autónoma formada por Concejales y representantes de entidades"

Causes? Des de la Societat Cívica se'n esbossen algunes, però caldrà parlar -més endavant- d'altres, car el fracàs espectacular d'aquesta iniciativa política passarà en qüestió tota la política urbana municipal: la Gross-Barcelona que tothom demana, fins i tot socialistes

com Rafael Campalans, que escriu: "imitant el mecanisme del Verland el Gross Berlín hem d'anar a la creació d'una Junta de la Gran Barcelona" (1914) - tindrà un mancament massa gros. (De fet, la no-realització d'una "Cooperativa Nacional Catalana d'Estalvi i Habitació" recolzada per la Mancomunitat (Calderó 1914) tindria un significat semblant). ■

L'anàlisi del fracàs de l'Institut fet per la Societat Cívica partia d'unes consideracions prèvies: "des de los comienzos de la actuación del Instituto se revelaron en su seno dos tendencias opuestas: la de los que creían que los recursos y la actividad del nuevo organismo debían aplicarse única y exclusivamente al estímulo y fomento de las iniciativas privadas en el campo de la habitación popular, y la de aquellos que entendían que la creación del Instituto respondía a la necesidad de constituir un organismo adecuado para llevar a cabo una intensa labor municipalizadora en este asunto, a cuyo objeto debía el Instituto preocuparse ante todo de la adquisición de terrenos y la construcción por su propia cuenta de casas económicas e higiénicas..." (Civitas 1919, 299). Aquestes dues tendències -que es lliguen a la renda del sòl i al benefici industrial, respectivament -arribaren a un cert acord que es manifestà en el Plan concreto de acción del Instituto de la Habitación Popular de 1917- en el pla dels principis d'actuació. El Plan concreto, però, es trobà amb una dotació de capital netament insuficient, que es posà de manifest a l'hora de posar en marxa els concursos oberts per l'Institut. L'escisió entre les dues tendències, seria, però, segons la Societat Cívica, la causa de la desaparició de l'Institut, tres anys i mig després de la seva creació. Aquest fet es produïa a més al bell mig d'una crisi de l'habitatge impressionant (que analitzarem en una altra secció) i que portaria a una

radicalització important de les postures. En qualsevol cas, la frustració de l'Institut de l'Habitació Popular es produïa en un moment històric en el que, precisament, es podia escriure coses com que els municipis "sera, d'aquí endavant, els encarregats de suplir el dèficit d'habitacions" i "semblant fet, col·loca la construcció de la Ciutat dins una nova via" (Civitas, 1920, 3). La nova via de la construcció de la Ciutat iniciada a l'entorn de 1914, ho hem vist, semblava (el 1918) com a mínim pel que fa a un dels seus elements centrals, absolutament estroncada.